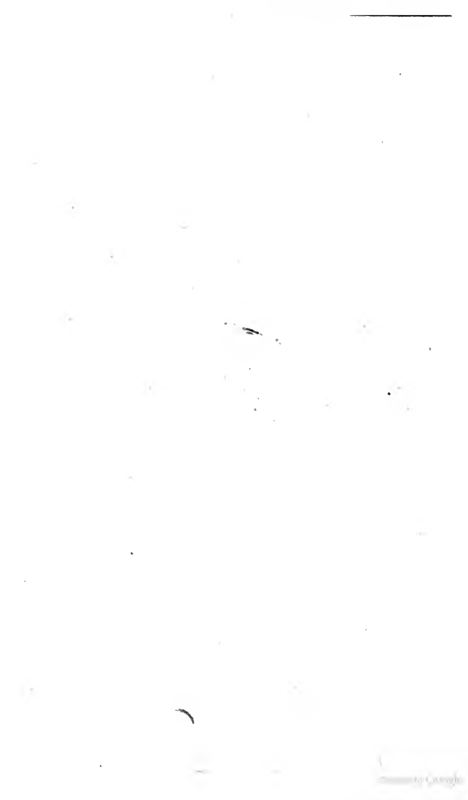

Birgitte ex libr. P.
.U.D.J.R.1766.

JOH. FREDERICI GRONOVII

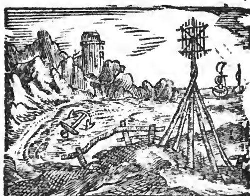
DE

CENTESIMIS USURIS

ET

FOENORE UNCIARIO

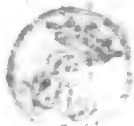
ΑΝΤΕΞΗΓΗΣΙΣ II.

INTELLIGENTIBVS.

LUGD. BATAVORUM,

Ex Officinâ DANIELIS & ABRAHAMI à GAASBEECK, Anno 1664.

JOH. FREDERICI GRONOVII

DE

CENTESIMIS USURIS

ET

FOENORE UNCIARIO

ΑΝΤΕΞΗΓΗΣΙΣ II.

De uſurarum generibus vocabuliſque Latinis explicandis inter juris & rerum Romanarum ſtudioſos hodieque aliquid in quæſtione eſſe & non idem ſentire univerſos minus indignabitur, ſi quis reputaverit, huic quoq; priſcæ elegantiæ parti denſas tenebras obduxiſſe regnantem barbariem, atque eas non uno ictu, ſed paullatim demum & tardo ſucceſſu potuiſſe diſpelli. Johannes Accurſius & illius æquales interpretabantur *Uſuras centeſimas*, quæ in anno ſortem æquipararent: *ſemiſſes*, quibus dimidium ſortis; *beſſes*, quibus partes duæ; *trientes*, quibus tertia; *quadran-*

tes, quibus quarta pro lucro quotannis accederent. Primus Hermolaus Barbarus, in Castigationibus posterioribus ad Plinii lib. xiv. *Usuras semisses* esse prodidit, quoties de centum nummis (quæ verbi gratia sors sit, in-
" quit) non quinquagenos, ut illi putaverunt,
" sed senos tantum nummos usuræ nomine percipimus. Hunc juxta incedere, si non anteire, desiderat Leonhardus Portius lib. II. de re pecuniaria antiqua, jamdudum sibi
" quoque notatum obtestans, *Usuras semissium*
" apud Columellam, non semissem sortis, sci-
" licet quinquaginta ex centum, ut diu inscite
" creditum, sed sex pro centum reddere: &,
" (honestius doctiusque sensu quam verbis)
" *usuras semisses* dictas, quod semissem cujus-
" cumque pecuniæ, cujus erit sors, quolibet
" mense reddant: quæ si integram pecuniam
" quolibet mense præstarent, duodecim annua referrent pro centum. Sic enim se res habet: ubi is nummus, in quo sors numerata est, aut ea pecunia, ad quam æstimatur summa crediti (puta talentum, mina, libra sterlingum, Flandrica, Turonensis) in centum sui generis mense vertente præstantur aut debentur integra, eæ sunt usuræ *centesimæ*: ubi ejus nummi pecuniæve semis vel pars dimidia, eæ *semisses*: ubi quarta pars ejusdē nūmi pecuniæve menstrua, eæ *quadrantes*: ubi duodecima, eæ *unciæ*.

2. Hactenus hi, una quidem tantummodo

modo specie tentata, sed ex qua facilis esset progressio ad intelligendas cæteras. Centesimas nominavit & *asses usuras* Hermolaus: sed in castigationibus prioribus, inter ista, quæ cum commentaretur, nondum deposuerat aliquot secula frustratam opinionem. Hermolao acceptum referunt Bartolom. Socinus, nondum ille quidem eluctatus illiberalem dictionem temporum, nec delectu verborum curioso, sed rebus & ipsa juris disputatione compulsus insana magistrorum præcepta deserere; mox politiores Budæus, Alciatus, & cum illi, tum Portio Antonius Augustinus. Budæus addere debuisse autumat Hermolaum, cur *Centesima* usura diceretur, quando id plurimum valeret ad fidem faciendam erroris deprehensi, qui perdiu fefellerat. Ipse duas rationes proponit: altera est, quod centesimo mense sortem æquet; altera, quia centesimus nummus pro fœnore statuitur, quum centum nummi sortis pariant singulos nummos menstruos. Priori acquievit Alciatus lib. III. Dispunctionum cap. I. & lib. II. Parerg. cap. XXIII. & fere Carolus Molinæus: posteriori Antonius Augustinus lib. II. Emendat. cap. X: sed ita ut & priorem rejecerit, eamque non admittendam demonstraverit: ut & Fr. Hottomannus disputat. juris civilis cap. VII. de Usuris. Atque adeo Budæus ipse hanc po-

tiorem agnovit ad leg. xxxvii. D. de Usuris,
" his verbis: *Centesimas* quidam opinantur ex
" eo dictas, quod quolibet mense centesimum
" nummum mereant: cui opinioni facile assentior. Hi porro nō quidē *asses usuras* nominant: pro asse tamen Centesimam in usuris intelligi Budæus, & quum *semisses* usuras dicimus, semissem centesimæ partis significari, & sic *quadrantes, trientes, quincunces, besses, uncias,* quum tanta centesimę partis pars usurę nomine singulis mensibus solvatur, Augustinus dictitāt.

3. Res pulcre ac præclare dilucescere cœperat, nisi insignes quidam viri, dum subtilitate vincere & singularem causam, quare as cum suis partibus huic negotio fuerit accommodatus, invenire volunt, optimis conatibus contrarios eventus habuissent, & sibi aliisque nova offendicula objecissent. Inceperunt enim loqui auctores hujus sermonis Jurisconsultos, & usurarum centesimam *summam* vel *maximam*, & *assem usurarum assemque usurarium*. Horum antesignanus Bartolom. Socinus ad legem Falcidiam, Usuras
" centesimas scribit aliquando appellari in Le-
" gibus *maximas*, quasi quæ ascendant ad assem
" & summam ultimam usurarum: & quia divi-
" datur in duodecim partes, *assem usurarum* ap-
" pellare jura centesimam: & ejus, tanquam
" assis partes esse *semisses, besses, trientes:* item,
" quum ascendat ad duodecim pro centenis,
tan-

tanquam assem & libram, sumpsisse hoc no- „
men: etsi postremum etiam agnoscat, cum „
Centesima dicitur, intelligi centesimam sortis „
partem quæ singulis mensibus solvebatur: & „
habito respectu ad usuras menstruas sic vo- „
cari duodecim in centum, qui in fine anni „
existerent. Sed *maximas* usuras dixerunt Jurisconsulti, quod nullæ majores tunc legibus in terrestri fœnore permitterentur. Nec potest *as* censeri centesima ob duodecim annuos, quia Romani in usuris denominandis nihil respexerunt annuum, sed tantummodo menstruum, quum ipsæ usuræ essent menstruæ. Proximus Carolus Molinæus, ita pronunciavit in Tractatu primo: Centesima ge- „
rit typum assis integri, quum sit integra, so- „
lida & legalis usura, & nomen capit à cente- „
simis Calendis, quibus completur & sortem „
æquat. Et siquidem singulis mensibus cen- „
tesimam sortis partem stipulati essent, hæc „
erat *centesima*, solida & summa usura: si vero „
ducentesimam sortis partem, hæc erat *semis*; „
si trecentesimam, *triens*: si quadringentesi- „
mam, *quadrans*: quia quadrans non est nisi „
quarta pars centesimæ: & sic de cæteris quo- „
tis partibus menstruis. Idem rursus: Cen- „
tesima (hæc summa & gravissima) est quoli- „
bet mense centesima pars sortis & sic in cen- „
tum mensibus sive in octo annis & quatuor „
mensibus sortem æquat.

4. Fr. Hotomanni tertii locum jam signavimus, ubi sic disputat: quemadmodũ in multis juris articulis hoc in usu habuerint jurisconsulti, ut quamcumque rem integram, quã in partes dividere vellent, *Assem* appellarent; ita eam usuram, quæ summa est, nempe quum pro centum denariis singuli denarii singulis mensibus solvuntur, *Assem* appellatam esse, ac propterea, quasi ad assis rationem, illius partes, id est, alias usuras minores, appellationẽ sumpsisse: illum *assem* autem nihil aliud esse quã centesimam sortis partẽ, sive nummum illum centesimum, qui singulis mensibus penditur: ut usuras pendi solitas ex Horatio & Cicerone appareat. Postremum hoc bene: superiora vacillant. Quod enim jurisconsulti quodvis solidum partibus assis secuerunt, non fecerunt tanquam Sapientes & quasi formulis disciplinæ suæ vulgo ignotis utentes; sed ut homines Romani, & promiscuæ omnium consuetudini in subjecta materia servientes. Neque Centesima, ut usurarum summa & maxima, assis faciem induit, quia majores, binæ, ternæ, quaternæ, centesimæ apud veteres commemorantur: atque etsi legibus sero, nec nisi moriente libertate ac sub Augustis, centesimas excedere vetitum, tamen id non potest juvare rationem vocabulorum, quæ reperta sunt, antequam ullus usurarum modus lege definiretur.

tur. Profecit in deterius invento illo *asse usurario*, qui fœtus infelix ſtatim, ut natus eſt, ludibrio habuit genitorem ſuum, eumque à recto itinere, quod antehac quadamtenus inſtiterat, in avia & invia deflexit. Libro II. Obſervationum cap. XXIII. (in minoris formæ exemplaribus id nonum fuerat) legere eſt: *Vſura centeſima* dicitur, quum in ſingulos » centenos duodecim penduntur: hic enim eſt, » quem *aſſem uſurarium* facimus. Et mox: Quod » autem de *aſſe uſurario* diximus, ita accipien- » dum eſt, ut in libello de uſuris docuimus, ju- » riſconſultos à Græcis hoc ſumpſiſſe, ut ſor- » tem, quantacumque illa eſſet, ſemper ad » centenarium numerum redigerent: ipſos au- » tem hoc excogitaſſe, ut, quia ſumma uſura » eſt, cum centeſima ſortis parte per ſingulos » menſes ſolvenda, quotannis duodenos num- » mos in ſingulos centenos pendimus, pro- » pterea ſummum hunc uſurarum gradum, in » quo duodecim nummi annui ſunt, *Aſſem uſu-* » *rarium* nominarent; & ex eo non menſtruo, » ſed annuo, ſingulas aſſis partes ſuis nomini- » bus appellarent. Siquidem & *Bes*, & *Semis* & » *Triens uſurarius* non ex menſtrua, ſed ex an- » nua penſione appellantur, cum ſcilicet annis » ſingulis octoni aut ſeni aut quaterni, in ſin- » gulos centenos penduntur. Sic Hotoman- » nus, ex quibus videre eſt, ut virum doctiſſi- » mum tranſverſum egerit & ſibi adverſantem

ipsum reddiderit illud *usurarii assis* commentum. Nam si, ut prius recte notaverat, *as* & *centesima* usura nihil aliud sunt quam centesimus nummus, qui quovis mense penditur, quomodo, quæ minores isto asse sunt seu centesimo nummo menstruo, & ab eo vocabula sortiuntur, ex annuo, non ex menstruo, appellantur, quum ipse as sit menstruus?
" Nam ne dubites, ita dixerat: ut si centesima
" pars sortis singulis pensionibus penderetur,
" nummus ille centesimus, quoniam usura
" summa est, *As* appellaretur. Sed & deinde hujus assis, quem centesimam vel centesimum nummum menstruum esse affirmavit, dimidiam partem esse addit *semisses usuras*, tertiam *trientes*, *besses* centesimæ bessem ex Justiniani imperatoris, l. xxvi. Cod. de Usu-
" ris. Quæ cum asse illo usurario annuo, cum
" besse ac semisse ac triente pariter annuis haudquaquam concordant.

5. Hotomannũ imitatus est Johannes Cri-
" spinus ad Leges xii. tabularum: *Vnciarium fœ-*
" *nus*, non ex menstrua ratione definitur, quum
" singulis mensibus pars assis (quæ drachma a-
" pud Græcos esset) duodecima penditur: neq;
" enim *As* in usuris menstruus, sed annuus dum-
" taxat. Id vero anni ratione hoc modo: quia
" *usurarius as* est, quum unoquoq; anno duodeni
" in centenos penduntur, *semis usurarius* erit,
" quum seni quotannis pendentur: *uncia*, quum

unus

unus &c. Salmasius non quidem *usurarii assis* meminit, & aliam rationem excogitavit, cur & unde *centesima*, curve pro asse habita sit; (Romanos nimirum nuncupasse *asses usuras* ab æreo nummo asse, ut Græcos ab argentea drachma, quibus τόκος ἐπὶ δραχμῇ *centesima*: hanc autem descendere ἀπὸ τῆς ἑκατοστῆς, quod nomen eidem dederint Græci subaudientes δραχμῆς:) loquitur tamen quædam Hotomanno similia, ut *assem in centum promissum*, & *in assem mutua data centum* & centesimam maximum usuræ statutũ modum; nec illud annuum, quod ab eodem imbiberat, exsuere potuit: eoque toties nobis in alia omnia eundi materiã præbuit. Porro hi omnes consentiunt interim, *uncias usuras* & *unciarium fœnus* eundem ordinem & gradum tenere sub centesima, quem uncia tenet in asse, & nec aliud solidum sive totũ agnoscere, nec alia inspectione sic vocari, quam cæteras assis partibus significatas. Neque hoc quisquam, quod meminerim, Jurisconsultorum in dubiis habuit.

6. Princeps Paullus Manutius mirificam sententiam prompsit, quædam usurarum nomina menstruam solutionem, ut *Centesima*, *Fœnus unciarium* & *semunciarium*; » quædam annuam, ut *semis*, *bes*, *triens*, si- » gnificare: *fœnusque unciarium* & *centesimam* » esse idem, ut ratio habeatur menstruæ solu- » tionis, non anni; *semunciarium* idem quod »

" *semisses usuras*, hac differentia, ut in semissibus
" annua, in semunciario fœnore menstrua solutio spectetur. Hæc ipse, qui condidit, destruit, quum recte Centesimam statuit menstruam: nam quia hujus, ut assis, respectu dicuntur semisses, besses, trientes, unciæ, semunciæ, necesse est eas pariter solutionem menstruam respicere: neque enim besses, semisses, trientes, uncias, semuncias hic novimus, nisi centesimæ. Atque ista quidem Manutius in sextum Familiarium. In lib. I.
" epist. x. ad Atticum, *Centesimas* dici tradit,
" quia singulis mensibus in fœnus centesima
" sortis pars impendatur: à menstrua enim so-
" lutione potius appellatas esse, quam quod
" nonnulli putent, quia centum mensibus usu-
" ra sortem adæquaret. (Hactenus recte.) Id
" *Vnciarium Fœnus* vocari Livio: in quo mirari
" se errasse eruditos, opinantes *Vnciarium fœnus*
" esse unicam centesimam annuam, quum sit unica menstrua. At illi non errarunt: est enim revera *fœnus Vnciarium*, unica centesima pars sortis annua, quum sit uncia centesimæ partis menstrua. Quam certus autem suæ opinionis fuerit, hinc cognoscas, licet. Quæ adduximus, jam leguntur in exemplari, quod ipse typis expressit Venetiis anno 1547. In quo cum ad vocem, *Cæcilio*, stitisset in his
" verbis: (nam ab eo nec propinqui nummum
" auferre poterant, nisi cum fœnore centesimarum:)

marum:) in posteriori editione, quam secuta est Francofurtensis a. 1580. adjecit infra scripta: Quæ usurarum omnium gravissima „ erat, & *As* dicebatur: pendebantur enim in „ anno duodecim nummi pro centenis. Cum „ vero pro centenis octoni, *besses*; cum seni, *semisses*; cum quini, *quincunx*; cum quaterni, „ *triens*; cum terni, *quadrans*; cum bini, *deunx*; „ (erratum aut calami aut operarum. voluit *sextans*) cum singuli, *unciaria* vocabatur usura: qua majorem XII. tabulæ primum, ut „ ait Tacitus lib. v. deinde etiam rogatio tribunicia vetuit, ut lib. VII. Livius narrat, qui „ etiam de semunciario instituto subjunxit. „ Tacitus omnino sublatas usuras docet, quæ „ tamen denuo variis fraudibus exortæ, paullatim consuetudine leges vincente, ad centesimas pervenerunt. Hæc ita concepta sunt, ut omnia pro sanis accipere possis: nisi quod *unciariam usuram* vocat, quod veteres *unciarium fœnus* vel *uncias usuras*. Centesimam menstruam ait *Assem* dictam: eam in anno effecisse duodenos nummos: ejus intuitu usuras *semisses*, quæ dimidiatum nummum menstruum, senos in anno &c. *uncias*, quæ duodecimam nummi partem in mense & sic singulos in anno efficiant: his postremis majores vetuisse XII. tabb. & rogationem tribuniciam: deinde semunciis: denique vetitas usuras: tamen consuetudine leges vincente rediisse centesimas. 7. Se-

7. Sequutus hunc Hadrianus Junius, nihil quidem de cæteris, sed *Centesimam* Ciceroni & *Fœnus unciarium* Tacito explicat, quæ centesimam sortis partem singulis mensibus capiunt: quando nimirum quotannis duodecim penduntur usuræ nomine: ibi enim (infit) *assis* nomine censetur annus, ut *unciarum* vicem gerunt menses. Hi alter ambove traxere Scaligerum, Matthæum Hostum, Thomam Thomasium, Curtium Pichenam. Scaliger, ne ille quidem hanc materiam ex proposito aggressus, inter scribendum ter quater *unciarium fœnus* pro centesima appellat: ut quum quinque millium denarium *unciarium fœnus* annuum computat denarios sexcentos, & ipsorum sexcentorum denariorum *unciarium fœnus* duos & septuaginta denarios. Hosto lib. 11. " rei nummariæ veteris, Ab uncia sunt *unciæ* " *usuræ*, quæ *centesima* est Ciceroni, *unciarium* *fœnus* Tacito & Livio: & similia in opusculo de assis ejusque partium usu in declarandis " usuris: quod ex nulla historia probari possit, " ullam unquam fuisse usuram tam levem, qua " in annum unus tantum ejusdem pretii num- " mus de centum duceretur penderetur que: " assem uncias duodecim continere & pro to- " to & integro usurpari: quemadmodum itaque " *uncia* mensem, inquit, tanquam anni duode- " cimam partem, ita *as* annum, ut totum, refert:

fert: qua ratione *unciarium fœnus* idem esse »
censetur quod centesima usura, sed diverso »
respectu. Sic & *semunciarium ex unciario* factum
explicat ex asse seu centesima factas usuras
semisses. Deniq; *centesimas*, quæ sint velut as,
& *uncias*, quæ sint eædem, fuisse menstruas:
besses vero. *semisses, quincunces, trientes, quadrantes*, quæ sint quarta usuræ centesimæ pars, annuas fuisse certo colligi. Hoc ultimum Manutianum est. De Thomasio & Curtio diximus.

8. Est autem animadversione dignum, hos omnes, quum se huic culpæ alligarent, non tractasse illam quæstionem diligenter & ea accuratione, qua jurisconsulti, totius ad partes partiumque & ad totum & inter sese consideratis rationibus, sed leviter ac defunctorie satis, aut paucis ex hoc genere vocabulis aut uno tantum fœnore unciario appellato. Denique hi excusabiles, quia quam multis quamque certis & perspicuis argumentis tam crassus error posset coargui, videre non potuerunt. At non tam parata venia homini, qui, cum pateret via plana & expedita, quam nos fecimus, jam bis ad eundem, ut habet proverbium, offendit, ut aliquid in nos injustæ suæ ac longa invidia collectæ bilis evomeret. Quam si pari acerbitate ultum ire & histrionis istius postscenia tantis injuriis lacessitus protrahere gestirem, copiosa sane mihi suppeditaret oratio:
sed

ſed non vacat ardelionum vitas pandere: & quis inde in publicum fructus? aut quem non tædet maledicentiæ, qua iſte per omnia ſcripta diſſimillimos ſibi traducit? Nec vero adeo ignoramur uterque, ut aut ille mihi opprobrare poſſit, quod purgandū habeam, aut mihi Æthiopem reddendi nigriorem neceſſitas incumbat. Quæ totis novem paginis declamat, prætereo, ut nihil ad rem pertinentia, & quæ ne verbo quidem refutari mereantur. Pag. demum 10. incipit meditari cauſam.

9. Ibi objicitur mihi, primum ejus Achillem, invictum velitem, vel noluiſſe me vel non potuiſſe intelligere. Achilles iſte tabidus, monogrammos, enervis, inermis, tamque fortis quam Peleus ejus Criticus eſt, „ talem ſe ferebat: in confeſſo eſſe, in ea repu„ blica, quæ cives habeat pauperes & æris in„ digos, uſuras eſſe grandiores, quam ubi opi„ bus & pecunia abundant: Romæ autem, „ quum ferme ὅλης τῆς οἰκουμένης opes mœnibus „ complecteretur, centeſimam uſuram fuiſſe ordinariam. Collocemus eum in ſtatu & gradu, ut appareat, quam facile loco moveri poſſit atque proſterni. Quæcumque reſpublica quum & populi & privatorum opibus floreret, admiſit centeſimas uſuras, ea multo magis eaſdem tulit, quum eſſet inops. At Romana reſpublica, quum publicis & privatorum opibus floreret, admiſit uſuras centeſimas

ſimas ordinarias. Reſpondi, quod priore loco ponitur, haudquaquam eſſe perpetuum. Poteſt enim fieri, ut reſpublica, dum pauper eſt, abſque ullo ſit fœnore, exemplo Germanorum, qui Taciti ævo pauperes fœnus ignorabant, nunc cum auro & argento habent fœnus. Poteſt fieri, ut aliqua reſpublica cum flore potentiæ & opibus acceperit vitia, quæ fœnus incitant: quibus vitiis quod vacaret inops & tenuis, nec inſtrumentum luxuriæ atque avaritiæ magno conducendum habebat. Idem multa privatorum exempla demonſtrant, qui paupertatem egregie ac ſine ære alieno tolerarunt: ut Valerius Poplicola, Menenius Agrippa, Man. Curius, C. Fabricius, L. Æmilius Paullus, Tuberones, & alii. Deinde monui, quamvis iratum, hunc Achillem, nihil mihi minari, ſed Agamemnoni Salmaſio: nam & mihi certum eſt centeſimas jam in paupere populo Romano nimium quantum ordinarias fuiſſe, ex aliis, quam quas noſter edit, cauſis. Et potuiſſem ſic defungi: ſed non diſſimulavi aliquid amplius illum ſignificare. Nimirum, Si in urbe Roma publice privatimque inopi centeſimæ fuerunt ordinariæ, veroſimile eſt Decemviros eas in X II. tabulis ſanxiſſe. Id vero dixi eſſe ἀνακόλουθον, cum Decemviri non reſpexerint, quid optarent fœneratores, ſed quomodo conſulerent miſeræ atque exhauſtæ plebi.

plebi. Tamen isti si credas, argumentum ejus aut nolui aut non potui intelligere. Sed quam aut voluntas aut facultas me defecerit heroici hujus argumenti intelligendi, magis apparebit, si ipsa verba inseruerimus, quibus " ille nunc id reformat. Sunt autem ista, Cer- " to credi debere in republica Romana, cum " egena & impotens adhuc esset, minimum " usuras centesimas per leges receptas fuisse, " quod tantæ, eadem republica quam locuple- " tata & potenti, jure probatæ fuerint. Hoc sane illud ipsum est, quod ego mihi refellendum duxi: unum interest: additur enim hic, *per leges:* quod non video causam, cur ego interponendum divinare debuerim. Sic igitur pugnat: In quacumque republica quam locupletata & potenti jure probatæ sunt centesimæ, in eadem multo magis receptæ fuerunt per leges etiamnum inope. In republica Romana quam locupletata & potenti jure sunt probatæ centesimæ. Sed hic quoque, quod citerius ponitur, in eodem vitio est. Non id necessarium: potuerunt & non esse: potuerunt esse, non lege scripta, sed moribus introductæ, nulla lege vetante, quæ postea accesserit. Alterum quoque positum multas exceptiones patitur, uti jam ostendimus, & pluribus ostendemus. Ille, ut prius confirmet, obducit nobis rempublicam Batavorum: quasi unum exemplum ex propo-

sitione

ſitione particulari poſſit reddere univerſalem: quaſi valeat, ſi reſpublica Batavorum, ergo omnis. Deinde nimia diſſimilitudo eſt in exemplis, ob diverſum illarum rerumpublicarum ſtatum. Batavi adflicti ac miſeri cum potentiſſimo hoſte congreſſi magna pecunia egebant ad alendum mercenarium militem: Romani parvo contenti ac fortes cum divitibus & male fortibus ſine ſtipendio militabant. Deinde Batavi, poſtquam florent, nondum ad eam immoderationem luxus & corruptelarum pervenerunt, (& abſit, ut eo perveniant) ad quem Roma florens cum magno fœnore.

10. Fide minus bona agere arguor, qui, „ quæ à fœneratoribus facta ſunt, confundam „ cum illis, quæ jure licebant, pag. 15. At qui „ verum tuetur, is fide agit bona. Conceſſi frequentes & ordinarias omni tempore, de quo agimus, centeſimas fuiſſe, irritis tot legibus, quæ modum uſuris minorem fecerunt: jure licuiſſe capere centeſimas, hoc eſt, lege ſcripta, negavi & pernego. Sed fide minus bona agit adverſarius, qui tanquam certum & exploratum ſtatuit, quod nunquam probavit. Jubet hoc me diſcere ab Juſtiniano & Harmenopulo. Juſtiniani producit hæc ex l. XXVI. π. I. Cod. de Uſuris: *In trajecticiis autem contractibus vel ſpecierum fœnori dationibus, uſque ad centeſimam tantummodo*

licere stipulari, nec eam excedere, licet veteribus legibus hoc erat concessum. Harmenopuli vero ista lib. III. tit. VII. Ἐπὶ δὲ τῶν ναυτικῶν δανείων, καὶ τῶν ἐπὶ τῶν δανειζομένων εἰδῶν, ἐφ' ὧν τὸ παλαιὸν ἐξῆν πλείονα τόκον λαμβάνειν, μόνον μέντοι ἕως ἑκατοστῆς, καὶ μὴ περαιτέρω. *In nautico autem fœnore, aut speciebus, quæ fœnori dantur, in quibus olim licebat graviores usuras exigere, solum ad centesimam, & non ultra.* Hæc vero quid ad centesimam in omni fœnore? quid ad modum fœnoris definitum lege XII. tabularum? Primum uterque loquuntur de fœnore nautico, quod, quo tempore lex XII. tabularum lata est, Romanis usu erat incognitum, quippe mare nondum expertis. Deinde uterque loquuntur de veteribus legibus, quibus excedere centesimam erat concessum. At lege XII. tabularum, si maxime in ea *fœnus unciarium* sit centesima, concessum non erat, ut ea excederetur. Nec prodest hic capillum promittere & vaticina-
« ri, Tacito non exhiberi totum carmen Le-
« gis: & forte in casibus, quos tangit Impe-
« rator, per XII. tabulas centesimas excedere
« licuisse: quia, quod modo dicebam, nondum exercebant mare Romani. Denique nec Harmenopulus VETERI JURE, sed τὸ
« παλαιόν. Adscribit mea verba, & si quod ma-
« gno ære conducere studuisset, non æque
« commodum testimonium se nancisci potuisse

tuisse prædicat. Sunt autem ista: Fœnoris „ modus crescit minuiturve partim pro tempore proque modo pecuniæ, quæ inter homines versatur, partim pro fide illorum, qui mutuum petunt, &c. p. 72. Et gloriatur: Quid æque apposite pro statuminando meo „ argumento (circa quod adversarius frustra „ lacertos fatigavit) dici posset? Stuporem an „ malitiam appellem incredibilem? Ego narro, quid more plerumque fiat, quidque factum sit Romæ, sine lege, & aliquando contra legem: ille centesimam vetustissima Decemvirorum lege statutam, quod nunquam ei concessi, persuasum venit: & tamen testimonium illi præbui. Sed sacra ancora est Dion, qui notavit, post Actiacum Octavii triumphum τὰ δανείσματα ἀγαπητῶς ἐπὶ δραχμῇ πρότερον ὄντα, τότε ἐπὶ τῷ τριτημορίῳ αὐτῆς γεγενῆσθαι. Et ne hoc sine Thrasone transeat: Si aliud non haberem, solus hic „ locus Hectori nostro papiraceo æternum „ prostituendo sufficeret. O te Bollane cere- „ bri felicem, an infelicem dicam, si quæ jactas, credis, & quam simulas spem, habes! Ubi hic de jure? ubi de legibus, aut tabulis duodecim? Ego pag. 9. & 10. Antexegeseos quinque causas annumeravi, quare necesse fuerit, invitis omnibus legibus, florente opibus ac luxu Roma, grave fœnus agitari: & tamen tanquam contrarius opponitur mihi

Dio, qui eo tempore scribit in usu fuisse centesimas.

11. Tandem profert aliquid adversus illud, quod monueram Decemviros non respexisse, quid optarent fœneratores, sed quomodo consulerent adversus illos plebi.
" Pag. 19. Prudentes legislatores idem hic
" observare solent, quod circa valorem pecu-
" niæ, quem, si in immensum surrexerit, ad ju-
" stum reducunt. Et pag. 23. Magistratus
" quando leges de fœnore ferunt, non modo
" conditionem suorum civium attendere so-
" lent, verum etiam iis, qui pecuniæ suæ usum,
" stipulando usuras, aliis concedere possunt,
" sic succurrunt, ut semper inveniantur, qui in
" illa mutua danda nolint esse difficiles. Primum, quæ hic diversitas & differentia civium & illorum, qui pecuniæ suæ usum, stipulando usuras, aliis concedere solerent? Numquid igitur fœneratores non erant cives? immo civium optimi & præstantissimi. Deinde hæc ut plurimum vera sunt de illis magistratibus, qui jure suo parentibus & tranquillis præcipiunt, quid facere debeant: non in illis, qui rogant tantum, quum in populi potestate sit jubere legem, in quo pars multo maxima se fœnore gravatam sentit. Eandem legem de *unciario fœnore*, quum à M. Duillio & L. Mænio, altero & octogesimo anno, postquam tulerant eam decemviri,

ri, repeteretur, quod jam scilicet ejus ὁ λόγος οὐδ' ἀριθμός, *haud lætam Patribus* fuisse scribit Livius lib. VII. cap. XVI. Cur haud *lætam* potissimum *Patribus?* quia in his erant maximi fœneratores, & quæstus iste minimus. Et quia haud *lætam Patribus*, intelligimus quam diligenter observarint attenderintque hi legislatores, quod adversarius contendit. Præterea fecerunt, quod potuerunt Decemviri: satis medios se gesserunt: & ut minimum permiserunt fœneratoribus, ita & atrocissimi fuerunt in debitores. Audiat horrendi carminis legem: *Aeris. confessi. debitique. in. jure. judicatis. triginta. dies. justi. sunto. postidea. manus. injectio. esto. In. jus. ducito. Ni. judicatum. facit. aut. quis. em. endo. jure. vindicit. secum. ducito. vincito. aut. nervo. aut. compedibus. quindecim. pondo. ne. majore. aut. si. volet. minore. vincito. si. volet. suo. vivito. ni. suo. vivit. qui. em. vinctum. habebit. libras. farris. in. dies. dato. si. volet. plus. dato. &c. Tertiis. nundinis. partes. secanto. si. plus. minusve. secuerunt. se. fraude. esto.* Quos ita terruerunt, illis pro solatio dederunt, quod & acerbissimi fuerunt in fœneratores seu creditores, non nisi minimum fœnus indulgendo.

12. Si *unciarium fœnus* duodecima centesimæ pars fuit, inquit, quæ impudentia fœneratorum fuerit, legitimas usuras in tantum multiplicasse, ut undecies excesserint, quod „ „ „ „

« leges jusserant: atque id etiam duplicasse. Respondeo, non major quam illorum, qui fecerunt idem, quum omne fœnus vetitum « esset. Pag. 20. laticlavios & angusticlavios « per fœneratores suam pecuniam ait collo- « casse. Quibus verbis, ut & alibi, prodit, se nescire, qui Romanis vocarentur *Fœneratores*. Immo ipsi Patres, ipsi nobiles, ipsi divites, ipsi boni viri in veteri historia sunt & appellantur *Fœneratores*: non aliquod aliud genus hominum, quorum opera illi pecuniam suam collocarent. Erant quidem argentarii, mensarii, nummularii, penes quos depositas pecunias habebant: quibus & fœnerabantur interdum, & per quos fœnerabantur aliquando: sed hic exiguus erat numerus præ multitudine illorum, qui per se ipsi fœnori darent. Ibidem occurrit cedro di- « gnum: Quod Tiberius sciret Senatores pecu- « nia affluere, & eam fœneratoribus credere, « quum pauperibus fœnore oppressis vellet « succurrere, jussit δισχιλίας μυριάδας ὑπ' ἀν- « δρῶν βουλευτῶν ἀτοκεὶ τοῖς δεομένοις ἐς τρία ἔτη « ἐνδανεισθῆναι, ut loquitur Dion lib. LVIII. Hæc turpis & magna inscitia est. Tanquam ea pecunia ipsorum senatorum fuerit, & non publica, cui administrandæ senatores illi erant delegati, perinde ut Quinqueviri mensarii apud Livium. Excipiat, quid hac de re Suetonius: *Publice munificentiam bis exhibuit:*

proposito millies sestertio gratuito in triennii tempus, cum per Sc. sanxisset, ut fœneratores duas patrimonii partes in solo collocarent, debitores totidem æris alieni statim solverent, nec res expediretur. Excipiat, quid Tacitus: *donec opem tulit Cæsar, disposito per mensas millies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset. Populo,* inquit. ergo ex ærario populi Romani prompta hæc pecunia: non ex arca senatorum.

13. Secundo argumento postulaverat exemplum sibi dari nationis adeo inopis & usurarum impatientis, ut sortem vel creditum accipere sub usuris unciis, quas duodecimas centesimæ menstruas tuemur, grave habuerit. Id alio nodo Gordio se firmaturum pollicetur. Fingamus ergo Titium à » Cajo accepisse quinquaginta sestertios & pro » usu promisisse fœnus semunciarium, &c. Ni- » mirum hic homo unicum exemplum certissimam putat esse rationem fundandi ac stabiliendi, quod in universum adfirmavit. Quid » ergo Titius? si singulis mensibus usuras sol- » vere voluerit, quis tam peritus fuerit calcu- » lator, qui ad pecuniam Romanam tantillum » reducere possit? aut quis dixerit exili illi fœ- » nori nummum quoque respondisse? Hic » dum peritum calculatorem postulat, fixit imperitiæ suæ notam. Quinquaginta sestertii fuissent illo seculo, de quo nobis pugna

 est,

eſt, cxxv. libræ æris. Centum libræ fœnus ſemunciarium annuam efferunt ſelibram vel ſex uncias : viginti quinque dant annuam ſeſcunciam. Jam ſi quærimus menſtruum hujus annui, ſelibræ ſive ſex unciarum æris duodecima pars eſt ſine dubio ſemuncia; uncia duodecim habet dimidiatas ſextulas; ſemuncia duodecim ſcriptula. Ergo menſtruum eſt ſemuncia dimidiata ſextula ſcriptulum. En ad pecuniam Romanam tantillum abſque ullo negotio & non adito numerorum arenario reductum: en tam exili fœnori pecuniam Romanam reſpondentem.

« 14. Sed, inquit, demus reſpondiſſe, quis
« voluerit tantillo pecuniam ſuam collocare,
« periculum ſuſtinere, ſimul & tabulas con-
« ſcribere, aliaſque moleſtias devorare? Hoc rogare ἀνεμέσητον ei, qui facile vivit, ſive quia in lautum patrimonium ſucceſſit, ſive quia annonis de publico non contemnendis fruitur: nullum enim ſentit incommodum, ſi, ut Græcum eſt proverbium, κεστρεὺς νηστεύει. At homini, quales tum erant Romani, Parvi beati ruris honoribus, nihil habentes præter paullum ſupra duodecim millia quingentos æris, (qui quintæ claſſis, hoc eſt, maximæ partis, cenſus erat, in argento noſtro ccl Philippi) ei hoc adeo ſpernendum non erat. Puta enim duodecim hac le-

ge

ge debitores aliquem habuisse: menstruus fructus erat septunx semuncia, annuus septem libræ semis. Denique cui licet, mittit obsonatum; tenuiores vivunt sine pulmento. Si lege sic constitutum sit, bonus civis aut abstinebit fœnore aut parebit legi. Non respiciunt leges, quod imperat lucri cupido: sed si tali tempore lucrum petis, & leges metuis, subeas oportet, quod jus compellit. Ibidem male posuit calculos, quum fœnore semunciario quinquaginta florenorum collecto subtilitatem suam in computando monstrare conatur. Tres chalcos sive deutas cum quadrante facit: trientem dicere debuit.

15. Interrogationem istam secundi Achillis eliseram plano & liquido Livii testimonio, *sorte ipsa* debitores *obrutos*, ut mirum non sit grave illis fuisse *fœnus* quamvis *unciarium*, vel quicquid supra sortem adjiceretur. Ille & adversus argumentum meum aliquid molitur & Livii sensum perversa interpretatione corrumpit. Alterum est, semper sortis difficiliorem quam fœnoris esse solutionem. Sit hoc, quandoquidem major summa numeranda est: sed annon vel fœnoris vel sortis sine fœnore solutione gravior est & sortis & fœnoris supra sortem conjuncta solutio? Tum quia concedit posse ex infima plebe homines usuras ad assem exhibere, qui

ne quidem plures post annos solvere possunt sortem, annon concedit & sortis nudæ solutionem esse illis gravem? Quemadmodum igitur negare audet iisdem grave esse, quantillum supra sortem accedit? Quemadmodum fide majus putat, plebem, quæ mille libras acceptas mutuas ægre reddebat, indignatam, quod mille ac decem rependere compelleretur? Nihil igitur hic dixit, nisi quo se magis impediret. At Livio mirificas objicit præstigias: fœnus oportuisse solvi ante sortem: itaque populum Romanum fuisse sorte obrutum, postquam scilicet fœnus ex consuetudine prius solvisset. Omnia, quæ unquam exstiterunt in literis, monstra superabunt, si cum hujus explicationibus & conjecturis Adversaria prodierint. Verba Livii: *Et si unciario fœnore facto levata usura erat, sorte ipsa obruebantur inopes.* Demus illis sententiam, quam somniat ὁ Φιλοψεύδης: "Etsi, quum vetitum esset plus duodecim in centum capere, levata usura erat, tamen quia sortem non solvebant, priusquam fœnus ex consuetudine solvissent, ipsa sorte obruebantur." Quis tam lippis aut cæcis oculis, ut non videat ineptias hujus sermonis? Primum qui duodecim in centum pendunt non levem, sed gravem usuram pendunt. Deinde qui centesimas dant, quum sint tenuiores & modici patresfamilias, qui ex accepta fœnebri

nebri pecunia per lucrosam aliquam negotiationem reficere tantum nequeant, ut & usuras præstent & ipsi sint salvi; (quales erant Romani solis fere agrorum fructibus adversus usuras luctantes) hi profecto non modo sorte, sed etiam fœnore contabescunt, exhauriuntur, obruuntur. Itaque, *& fœnore & sorte obruebantur*, dicendum Livio, si quidquam insanæ mentis animum ejus intrare potuisset: non *sorte ipsa*. Hoc enim posuit ille Græcorum delicias secutus, quibus αὐτὸς interdum est μόνος; velut, cum dicunt: Αὐτοὶ γάρ ἡμεῖς ἐσμέν. Nec aliter Silius:

Ipsa quidem virtus sibimet pulcerrima merces.

Cogitandum quum levata fœnore unciario esset usura, id est, quum locupletiores non nisi unum annuum ex centenis percipere possent, iratos eos subito & alieno debitorum tempore exegisse nomina, (quod lege nulla erat vetitum) ut fundis potius mercandis aut apud inquilinos & non cives sociosve Italicos pecuniam suam majore fructu collocarent: ita in angustias adductos debitores, quum nec in arca quidquam nec versura solvendi copia esset, bonis evolutos & forte intempestive restituenda obrutos. Sic solent auxilio reperta astu & malitia hominum in perniciem vertere: & tale quid etiam Tiberio imperante accidit. Hoc igitur Livium dixisse accipient mentis compotes: Etsi

si rogatione Duillia perleves & tantum uncias centesimarum sortis partium usuras pendebant, tamen vel solam & sine ullis usuris sortem solvendo, quod statim vel ad brevem nimis diem, antequam tantum, quantum debebant, è fructibus suis aut operis refecissent, solutio instaret, evertebantur bonis, dein addictum corpus præbebant.

16. Attendi quoque jusseram illa verba, *Etsi unciario, tamen sorte*, & apud Tacitum vix semunciario concesso, *vetita mox omnis versura:* neque enim commissuros fuisse, ut inter unciarium & sortem, inter semunciarium & vetitum nihil medii ferrent, si *unciarium* pro centesimis, *semunciarium* pro semissibus usu-
« ris habuissent. Respondet ille post Curcu-
« lionem Plauti docuisse nos Tacitum, cur hic
« saltus factus fuerit. At utrobique nihil legimus aliud, quam multas fraudes fœneratorum fuisse ad leges eludendas. Hæccine ratio est, cur commode dictum possit videri: etsi non plus quam duodecim in centenos pendebant, tamen credito ipso mergebantur: an ejus, quod dictum est, verus sensus, (etsi non plus uncia libræ menstrua, una libra annua, solvebant in centenas, tamen vel sola sorte obruebantur) ostendit fœnus unciarium genus usuræ perleve fuisse & parum addens sorti? Hæccine ratio, cur post usuras semisses paulo ante concessas ad omne fœnus

fœnus vetandum fuerit deventum? an post fœnus ad semuncias redactum, quum illas quoque recusarent debitores, ad vetandum omne processum esse ideo dici apparet, quod fœnus semunciarium à nullo minimum quantum distaret? Præterea Tacitus hæc verba, quæ iste se iterum exhibere scribit, ponit, postquam jam vetitam versuram fuisse narraverat, & loquitur de eo, quod post illam vetitam tamen ad suam usque ætatem factum sit, ut ea non possit accipi proprie fuisse causa vetandi. Non igitur aliud significant ambo, quam, quod ne hoc quidem tam exiguum oneris usurarum plebs ferre posset, omne prohibitum fuisse. Ne quid intentatum relinquat, addit etiam: Ne » autem fœnerari liceret, Romæ multis annis » post T. Manlium & C. Plautium consules, » effecit L. Genucius tribunus plebis. Qui » sunt isti multi anni? Quinque omnes: nam CCCCVI fuerunt illi consules, CCCCXI Genucius tribunus.

17. Post tot circuitiones videtur se tandem componere ad seria. Quæret iterum, » inquit pag. 25. adversarius, cur non usuræ » sextantes, quadrantes, aut trientes jure re- » ceptæ fuerint? Certe hoc quæsivi: si *unciarium fœnus* est centesima, *semunciarium* usuræ » semisses, quare quum hæc gravia essent, non dextantes, dodrantes, besses, septunces;

non

non quincunces, trientes, quadrantes, sextantes, aut illas, quas exspecto, quo nomine sit appellaturus, qui *uncias* vocari vetat, sanxerint, & intra tam breve tempus, nulla clade reipublicæ ab externis, statim ab duodecim ad sex in centenos, à senis ad nullas
„ transierint? Hic ille, quasi aliquid dicat: Sed
„ si *semunciarium fœnus* ex illius sensu centesimæ vigesima quarta pars, oneris singularis
„ rationem habuerit, causa non est, cur de sextantibus, quadrantibus aut trientibus quæ-
„ ramus? Magnum inverecundiæ specimen! Quasi hac interrogatione ego convellam sententiam meam, & perconter, quod me percontari minus deceat, respondet mihi, quod verum est, quod sentio, quod ut ab illo extorqueam, hanc quæstionem posui. Hæc enim revera causa est, quare ab unciario ad semunciarium, ab semunciario ad nullas usuras fuerit facilis transitus, quod ista minimi essent generis, & parum intervalli inter uncias semunciasque usuras & nullas. Ille mihi hoc opponit, quasi jus interrogandi non habuerim, qui hanc sententiam foveam. At ego, quia hanc sententiam teneo, quia ille ex sua sententia hanc quæstionem solvere
„ nequit, ideo interrogaveram. Sed fallor
„ toto cœlo in explicando unciario & semun-
„ ciario fœnore, & ille rationem dicet, cur le-
„ ge sextantes, quadrantes aut trientes usuræ

rece-

receptæ non fuerint. nam istas, quas reddi- ,,
dit sine nomine, prudenter omittit, quia fecit Chimæras, entia rationis. Quæ est igitur ista bella ratio, quare cum *semunciarium fœnus*, sive, ut est ipsi, semisses usuræ, graves essent, non statuerint quincunces, trientes, quadrantes, sextantes, denique Chimæras, entia rationis? Locupletiores ex ipso quo- ,,
que senatorio ordine apud fœneratores le- ,,
vioribus usuris pecuniam suam collocare so- ,,
lebant, quam illi grandioribus dein mutuam ,,
dabant. Hem! apud fœneratores! Non pas- ,,
sum facit hic strigosus quadrupes, quin lapset cernuus. Immo ipsi fœneratores erant. Mensarios, trapezitas, nummularios dicere volebat. Quod etiam factum, sed hæc erat minima pars fœnerantium. Ciceroni, Livio, aliis *fœneratores* sunt ipsi locupletes, qui non per alium, sed per se perque dispensatores & procuratores suos fœnus exercebant: ut *prædiatores*, qui pecuniam suam habebant in prædiis. Itaque frustra hic adhibet Suetonium in Octavio cap. XXXIX. *Notavitque aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati, graviore fœnore collocassent.* Qui hoc fecerant, non nummularii erant, sed equites Romani. Quod ergo, inquit, locupletiores minus ,,
quam semisse cum argentariis transigere nol- ,,
lent, passi fuerunt per plebiscitum omni fœ ,,
nore interdiceretur. Plus decies hos perle- ,,

gi,

gi, & tamen ſubtilitatem percipere non potui. Quid autem illud, *paſſi fuerunt?* Utrum contigit hoc illis imprudentibus, dum morantur, contantur, ſperant argentarios ad conditiones ſuas perducere; an ſuſque deque habuerunt, & permiſerunt fieri, quum ſi contra niterentur, impedire poſſent? Si contigit imprudentibus, quæ ipſorum erat culpa, ſi voluerunt ſibi ſatisfieri ad legem? nam ſemunciarium tunc legitimum erat, quod uſuras ſemiſſes noſter interpretatur. Et quomodo conſpirarunt in eandem pervicaciam omnes tam fœneratores quam nummularii, illi, ne minore ſemiſſibus darent, hi ne tanto acciperent, tanquam in Velabro olearii? Cur non miſſos fecerunt avaros illos argentarios, & ipſi directo quiſque per ſe petentibus mutuum ſub juſtis uſuris dederunt? Quis autem fuit acer ille velut è ſpecula inſidiator, qui hoc tempore capto, dum iſti diffident, utrumque genus ingenti bolo fraudavit? Si vero, *paſſi ſunt*, eſt, permiſerunt fieri, cum poſſent impedire, quis adeo pertinax, ut malit nullum pecuniæ fructum, quam paullo minus quam ſex in centenos lucrari? Qui delectatur exemplis recentibus, conſulat rempublicam Batavorum: diu ſemiſſibus ſicilicis verſuram fecit: pace reſtituta ad trientes pervenit: annon multo maxima pars publico fœnerantium gaudet

gaudet hodie trientibus, qui soliti erant semisses & sicilicos redigere? Cur autem fœneratores tam fuerunt irati atque inimici sibi ipsi, ut non oculo carerent, quo nummularii ambobus, sed prorsus eodem supplicio seque & illos adficerent? Ubi nunc illi, quos me poscit in rebus, quas naturæ perspicuitas & communis intelligentia docent, auctores? nam nihil horum est, quod cuiquam adfirmanti sine teste credas.

18. At ego duos auctores dabo, qui testatum faciant omnibus hominem gnaviter ineptire. Hi erunt T. Livius & Appianus, ex quibus discimus hanc legem de non fœnerando armis latam, quum post initum Samniticum bellum, qui Capuæ in hibernis erant relicti, conjurassent de illa urbe possidenda, interfectis incolis, & ubi sceleratum consilium prudentia C. Marcii Rutili consulis irritum fuit, metu quæstionis & pœnarum ingenti manu facta Romam armati contenderent. His oppositus M. Valerius Corvus dictator cum justo exercitu, potius, quam civilem sanguinem misceri pateretur, & hanc & alias indignas conditiones accepit. Nondum erant tam viles vitæ civium, quam postea sunt factæ: præterea cum hominibus desperatis congredi res plena periculi: tum castris in Albano positis, clam duce colloquia fieri: amplexus ibi & lacrimæ, ut inter amicos ac necessarios; nec

C diffi-

diffiteri culpam, qui secesserant, sed necessitates domesticas & vim fœnoris causari. Corvus igitur jam quoque veritus, ut suis militibus, magnam partem & ipsis ære alieno gravatis, fides constaret, Senatui de omnibus per literas edocto auctor palam fuit novarum tabularum. Et ἡ βουλὴ πεισθεῖσα τὰς μὲν τῶν χρεῶν ἀποκοπὰς ἐψηφίσατο πᾶσι Ῥωμαίοις, τοῖς δὲ τότε ἐχθροῖς καὶ ἄδειαν. Tum & extortum, ne fœnerari liceret. Legat Livii librum septimum extremum, & quod de tertio Appiani superest in excerptis Constantini Porphyrogenetæ: ibi quod ignorat, inveniet, & nullum locupletiorum & nummulariorum, quasi ranarum & murium, pugnæ locum.

“ 19. Locupletiores fœneratoribus pecu-
“ nias suas credidisse certam usuram stipulando
“ patere quoque ait ex Plauti Mostellaria. Excerpat locum: ego, unde pateat, nec memini, nec reperio. Hic novum ei se argumentum si-
“ stit: Quum locupletiores fœneratoribus pe-
“ cunias suas, certam usuram stipulando, ut eam
“ fœnerarentur, credere consuerint, quantil-
“ lum acceperint locupletiores, si jure fœnera-
“ tores, non nisi duodecimam centesimæ par-
“ tem, & alias, non nisi vigesimam quartam sti-
“ pulari potuerint? Aperit hic quoque se ignorasse adhuc, quid essent in historia Romana *fœneratores:* & prorsus habuisse illos pro genere his Lombardis, deliciis suis, simili. His

namque

namque solis positam legem XII tabularum ostendit se opinari verbis istis: si jure fœne- ›› ratores &c. ob hos solos tantum seditionum ›› fuisse. Nunc singulis urbibus sufficit unus: at Romæ scilicet ita fruticavit hæc tabes, tanta illorum multitudo fuit & gratia, ut essent materia discordiæ inter Patres & plebem. *Fœneratores* Romani, ô bone, erant non alii quam creditores, principes, nobiles & optimi quique de plebe. Non tumultum fecit plebs propter pauculos nescio quos nummularios, sed πενία πρὸς πλοῦτον ἐστασίαζε καὶ ταπεινότης πρὸς ἐπιφάνειαν, ut loquitur Dionysius lib. VI. pauperum debitorum adversus nobiles & divites creditores, hoc est, *fœneratores*, erat motus. Pauci erant, qui per argentarios fœnerabantur: pauci nummularii: immo vix ulli illis temporibus, de quibus loquimur, quum nummus non esset argenteus: & si parum acciperent, qui horum ministerio fœnerabantur, sibi habebant imputandum, qui nihil acciperent, nisi contra legem. Sed quod maximum est, & non his tantum, verum & superioribus ejus confutandis sufficit, nunquam hæ leges ætatem tulerunt: sed brevi post tempore, per ipsos egentes divitesque mutua dissimulatione sunt abrogatæ: quod satis ostendunt tam pauci anni inter unciarium fœnus duodecim tabulis jussum & tumultum Manlianum, inter hunc & legem Liciniam Sestiam, hanc & ro-

 gationem

gationem Duilliam, rursus hanc & Quinqueviros mensarios, hos & fœnus semunciarium, hoc & Genucium plebiscitum, hoc & rogationem Pœteliam, hanc iterum & secessionem in Janiculum: quæ potuit discere & putare non supervacua fuisse in libello meo pag. 16. Continenter post superiora scribit pag. 26: ‹ Ut & Manutio, viro doctissimo, & mihi testatum faciat. Ebrium dices & insanum, qui sic omnia conturbet. Quid hic loci Manutio? Quæ vellicat, exstant p. 22. mei libelli: quod cum Manutio mihi est, pag. 87.

« 20. Peccavi scilicet, quia censui unciarium « & semunciarium fœnus Romæ grande onus « fuisse. Non hoc dixi in universum, sed pro tempore & loco: ei qui nihil habet, quantillum dare, grande onus est. Petebat iste exemplum nationis, quæ adeo fuerit inops & usurarum impatiens, ut debitores gravati sint centesimam partem crediti annuam solvere, seu unum in centenos, & id insigne onus putaverint. Respondi exemplorum plenam esse historiam, & eorum quatuor dedi genera. Primum est earum civitatum, quæ novas tabulas « poposcerunt. Ille oggannit, ad calculos & ta- « bulas meas nihil facere tabulas novas, quas « proponere ac promittere soleant, qui eodem, « quo Catilina, sint ingenio: & me argumen- « tum petere à seditiosis decoctoribus ad illa « improbanda, quæ publice fuerint utilia. Fate-

tur

tur se non intelligere, quid fuerint *novæ tabulæ:* non sunt autem aliud quam ἀποκοπὴ χρεῶν, seu remissio debitorum. Has non modo proponere ac promittere solebant auctores seditionum & tyrannidis adfectatores, non decoctores conjuratione petere; sed palam plebs sæpe petebat à senatu & nobilibus: ut Romæ, quæ secedebat in montem sacrum. Τῶν μὲν δημοτῶν καὶ ἀδυνάτως ἔχειν σκηπτομένων διαλύειν τὰ χρέα, χώρας τε αὐτοῖς κεκωλυμένης ἐν τῷ πολυετεῖ πολέμῳ, καὶ βοσκημάτων διεφθαρμένων καὶ ἀνδραπόδων αὐτομολίαις καὶ καταδρομαῖς σπανισθέντων, τῶν τε κατὰ πόλιν κτήσεως ἐξανηλωμένης ταῖς εἰς τὴν στρατείαν δαπάναις· τῶν δὲ δανειστῶν ταύτας μὲν τὰς συμφορὰς ὁμοίας ἅπασι γεγονέναι λεγόντων, καὶ οὐ μόνον τοῖς χρεωφειλέταις· οὐκ ἀνεκτὸν δὲ ἡγουμένων, σφίσι μὴ μόνον, ἃ διὰ τὸν πόλεμον ἀφῃρέθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ ἃ δεομένοις τισὶ τῶν πολιτῶν ἐν εἰρήνῃ συνήλλαξαν, ἀπολωλεκέναι· ἀξιούντων δὲ οὐδὲ τῶν δανειστῶν οὐδὲν μέτριον ὑπομένειν, οὐδὲ τῶν χρεωφειλετῶν οὐδὲν ποιεῖν δίκαιον· ἀλλὰ τῶν μὲν οὐδὲ τοῦ τόκους ἀφιέναι, τῶν δὲ μηδὲ αὐτὰ τὰ συναλλάγματα διαλύειν, inquit Dionysius lib. VI. Hoc est, *quum plebs præ se ferret, se solvendo non esse, incultis per diutinum bellum agris, pecore perdito, mancipiis per transfugia & hostium incursiones amissis, urbanis opibus sumptu in militiam facto exhaustis; fæneratores dicerent, communem illam omnibus, non debitoribus solis, calamitatem incubuisse; nec ferendum,*

rendum, sibi & quæ in bello eripuissent hostes, & quæ in pace cives egeni credita abstulissent, pariter periisse: & neque hi quidquam remitterent, neque illi æquum præstarent: sed fœneratores etiam usuras exigerent, debitores etiam contractus rescindi vellent. Nullus hic Catilina, nullus Nabis, nullus Perses: sua quemque necessitas urgebat: neque urbem incendere, senatum trucidare cogitabant: sed ἀπαλλαγὴν τῶν χρεῶν & βοήθειαν τινα, qua salvi essent in posterum, petebant. Plutarchus in Solone: Ἅπας μὲν γὰρ ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων· ἢ γὰρ ἐγεώργουν ἐκείνοις ἕκτα τῶν γινομένων τελοῦντες, ἑκτημόριοι προσαγορευόμενοι καὶ θῆτες· ἢ χρέα λαμβάνοντες ἐπὶ τοῖς σώμασιν, ἀγώγιμοι τοῖς δανείζουσιν ἦσαν, οἱ μὲν αὐτοῦ δουλεύοντες, οἱ δ᾽ ἐπὶ τῇ ξένῃ πιπρασκόμενοι. *Omnis enim populus obæratus obnoxiusque divitibus erat: & aut agrum exercebant illis, sextas frugum partes dominis pendentes, unde &* ἑκτημόριοι *coloniq; dicebantur: aut quod fœnore accepto etiam corpora obligassent, addicti erant, & alii creditoribus serviebant, alii peregre venum ierant.* Nec negat Plutarchus σεισάχθειαν Solonis ipsas fuisse tabulas novas vel χρεῶν ἀποκοπήν. Constituit enim τὰ μὲν ὑπάρχοντα τῶν χρεῶν ἀνεῖσθαι, πρὸς δὲ τὸ λοιπὸν ἐπὶ τοῖς σώμασι μηδένα δανείζειν· *ut reliqua debitorum remitterentur, & ne corpora obligata pro credito posthac forent.*

21. Ælianus lib. XIV. ποικιλ. cap. XXIV.

Χρημά-

Χρημάτων κατεφρόνησαν καὶ μεγαλοφροσύνην ἐπεδείξαντο, ὁρῶντες ἐν πενίᾳ τοὺς πολίτας ὄντας, πλουτοῦντες αὐτοὶ· ἐν μὲν Κορίνθῳ Θεοκλῆς καὶ Θρασωνίδης, ἐν δὲ Μιτυλήνῃ Πράξις. Καὶ οὖν καὶ ἄλλοις συνεβούλευον ἐπικουφίσαι τῆς πενίας τὴν ἀνάγκην τοῖς ἀπορουμένοις. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔπειθον, ἀλλ᾽ αὐτοί γε τὰ ἑαυτῶν ἀφῆκαν χρέα· καὶ ὤναντο οὐκ εἰς ἀργύριον, ἀλλ᾽ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχήν. Οἱ γὰρ μὴ ἀφεθέντες, ἐπιθέμενοι τοῖς δανείσασι, περιβαλόμενοι τῆς ὀργῆς τῶν ὅπλων τὴν ἀλογωτάτην χρείαν καὶ ἄμαχον τὴν ἐκ τῶν ἐπιγόνων ἀνάγκην, ἀπέκτειναν τοὺς δανειστάς. *Pecuniam despexerunt animumque magnum declararunt, quum ipsi in amplis opibus versarentur, cives suos extrema penuria laborare cernerent, Corinthi Theocles & Thrasonides, Mitylenis Praxis. Iidem aliis, ut paupertatis onere indigentes levarent, auctores fuere: quibus quum minime persuaderent, ipsi fœnus suis debitoribus remiserunt, eaque re non quidem pecuniam, sed vitam lucrifecerunt. Etenim quibus debita non condonabantur, prætexentes armorum iræ plenam rationis inopiam & indomitam omnium necessariorum indigentiam, impetu in eos facto fœneratores occiderunt.* Ita enim postrema videntur scribenda: ubi vulgo, τὰ ὅπλα καὶ ἀλογωτάτην χρείαν τὴν ἄμαχον. Videt novas tabulas à totis propemodum civitatibus postulatas: videt cives, triplo aut decuplo majorem partem, qui cætera salvam rempublicam & libertatem vellent, modo ipsis in ea

ſalvis & liberis vivere liceret, nullo Catilina, nullo regni captatore inſtigante, à paucis, qui fœnore aliam turbam merſerant, nobilibus divitibuſque, quod vi & numero parare in promptu erat, petiſſe atque oraſſe, ut ære alieno liberarentur, & grave duxiſſe, non modo unum aut dimidiatum nummum in centenos, ſed de centenis acceptis ullum reddere: & quum repugnarent creditores, Romanos ſeceſſiſſe; Athenienſes tumultum feciſſe, donec illis ſatisfieret; Corinthios & Mitylenæos interfeciſſe, quos non erant læſuri, ſi preces admiſſæ forent, ut pepercerunt illis, qui admiſerant.

22. Agin Eudamidæ filium numquid dicet Catilinæ ſimilem fuiſſe? regem Sparta & Lycurgo digniſſimum, verumque heroa, quamvis infelicem. Rem cognoſcat. Epitadeus ephorus, odio filii, quem ſine juſta cauſa exhæredare geſtiebat, rhetram tulit, ἐξεῖναι τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ κλῆρον, ᾧ τις ἐθέλοι, καὶ ζῶντα δοῦναι καὶ καταλιπεῖν διατιθέμενον. *ut jus eſſet cuique bona ſua & ſortem, cuicumque vellet, donandi inter vivos ac teſtamento relinquendi.* Confeſtim exorti, qui variis modis extenderent latifundia, & infirmiores, atque etiam propinquos, poſſeſſionibus exſuerent: brevique omnia tranſiere ad paucos divitiis quærendis invigilantes, ut vix ſupereſſent ἑκατὸν οἱ γῆν κεκτημένοι καὶ κλῆρον· ὁ δὲ ἄλλος ὄχλος ἄπορος καὶ ἄτιμος ἐν τῇ πόλει παρεκάθητο, τοὺς μὲν ἔξωθεν

πολέμους

πολέμους ἀργῶς καὶ ἀπροθύμως ἀμυνόμενον, ἀεὶ δέ τινα καιρὸν ἐπιτηρῶν μεταβολῆς καὶ μεταστάσεως τῶν παρόντων· id est, *centum, qui agrum & sortem haberent; cætera turba inops & abjecta desidebat in urbe, belli hostem segniter atque ignave propellens, domi autem semper captans opportunitatem mutationis & rerum novarum.* Tum Agis sanxit, *χρεῶν μὲν ἀφεθῆναι τοὺς ὀφείλοντας, τὴν δὲ γῆν ἀναδάσασθαι*, &c. *ut obæratis æs alienum remitteretur, ager divideretur* &c. Atque ipse ut exemplo esset cæteris, *τὴν αὑτοῦ πρῶτον οὐσίαν, πολλὴν μὲν οὖσαν ἐν τοῖς γεωργουμένοις καὶ νεμομένοις αὖθις δὲ τούτων ἑξακόσια τάλαντα νομίσματος ἔχουσαν*, *primus suas opes, magnas in arvis & pascuis, & super hæc nummi sexcenta talenta*, id est, CCCLX. millia Philippum, in commune distribuenda tradidit. Τὰ τῶν χρεωστῶν γραμματεῖα, *debitorum chirographa*, quæ *κλάρια* vocabant, in forum congesta & combusta. Quam *μεγαλοψυχίαν νεανίσκου* ita demiratus est populus, ut solum dignum Sparta regem trecentis annis exstitisse fama ferret. Hæc si valuissent, neque à pessimis hominibus turbata essent, non novum ac nefarium exemplum introductum fuisset Lacedæmone, regem innocentissimum & Heraclidam, reginasque paris nobilitatis ac virtutis carnifici subjiciendi: non Cleomenes habuisset causam internecandi & tollendi ephoros, deinde imitatus & ipse Agin, cujus ex inimico nascebatur, & ausus καὶ τὴν αὐτοῦ γῆν ἀπα-

ἅπασιν πᾶσιν εἰς μέσον τιθέναι, καὶ χρεῶν τοὺς ὀφείλοντας ἀπαλλάττειν, *& suos fundos in medio ponere, ac credita remittere suis debitoribus*: deniq; Sparta recepisset disciplinam Lycurgi, qua septingentos per annos floruerat, nec fuisset locus tyrannis. Ipsum immo Lycurgũ χρεῶν ἀποκοπαὶ εἰσηγήσασθαι testis Plutarchus in Laconicis Apopht.

23. Easdem Megarensium angustias ostendit inventum ipsis verbum ἡ Παλιντοκία. quippe δόγμα θέμενοι τοὺς τόκους ἀνεπράττοντο παρὰ τῶν δανειστῶν, οὓς δεδωκότες ἐτύγχανον, παλιντοκίαν τὸ γινόμενον προσαγορεύοντες, ut testatur Plutarchus in Quæstionibus Græcis : *facto plebiscito à fœneratoribus, quas illis persolverant, usuras repetiverunt, & hanc* παλιντοκίαν *appellarunt*. De Heracleotis Justinus lib. XVI. *quum plebs etiam novas tabulas & divisionem agrorum divites impotenter flagitaret*. Inde scholæ declamatorum de novis tabulis loquuntur interdum, tanquam de re, ut sæpe fuit, legibus introducta. Quintilianus declam. CCCXXXVI. *Pactus cum fratre majore, ut agrum communem paternum ille susciperet & omni ari alieno satisfaceret, tabularum novarum lege lata partem agri petit*. Et in eadem: *Sive istud liberalitate creditorum factum est, sive (ut manifestum est) publica necessitate, non solvisti*. Curius Fortunatianus artis rhetor. lib. I. *Repetebat ab amico suo pecuniam cum usuris, quasi creditam. Ille offerebat sine usuris, tanquam depositam. Inter moras judicii lex relata est de novis tabulis*.

24. Nu-

24. Nugatur igitur ſtrenue, quum me ait ab ſeditioſis decoctoribus petere argumentum ad improbanda quæ publice eſſent utilia. Nihil ego publice utile improbo: ſed exemplis civitatũ, in quibus multo maxima pars populi novas tabulas popoſcit, demonſtro, fuiſſe nationes adeo inopes & uſurarum impatientes, ut inſigne onus putarent, vel centeſimam ſortis partem annuam uſurarum loco ſolvere, quod iſte negaverat. Non erant novæ tabulæ ſignum reipublicæ bene compoſitæ: & hanc occaſionem ſæpe aucupati ſunt homines populares ac tyrannidi inſidiantes, ſi bonorũ ceſſaret æquitas: ſed non propterea deſinunt eſſe argumentum, fuiſſe populos, qui graves paterentur vel duodecimã centeſimæ menſtruam uſuram pro ære credito ex pacto exigentes: quippe quæ oſtendant hos populos eo deveniſſe inopiæ, ut ne ipſam quidem ſortem poſſent reddere. Cicero reprehendit novas tabulas? Et quis non reprehendat, ſi poteſt alia ratione concordiæ conſuli & æs alienum tolli? Quid factum ſit, non quid utilius factu fuerit, hac parte quæritur.

25. Dixi ſecundo, hanc interrogationem adverſarii confutari numero illarum civitatum, quæ beſſe aut quadrante deciderunt. Ad hoc ille: Quid ad rem? earum rectores, quan- „
tum oneris pro pecuniæ uſu civibus ſuis im- „
poni poſſet, prudenter attenderunt: Romæ „
idem factum jam dixi. Putavit nimirum *beſſe* „
aut

aut *quadrante decidere*, esse, legem ferre, ut usuræ non sint justæ, nisi quadrantes aut besses: ut quum Romæ ex unciario semunciarium fœnus factum est, (quod ille contendit esse à centesimis ad semisses redactum:) & hanc prudentiam laudat magistratuum æstimantium, quid pro usu pecuniæ civibus imponendum sit. Sed discat, *decidere besse*, Latine dici, ita cum creditore transigere, ut sine ullis usuris, ne sorte quidem integra, pro tota summa crediti recipiat duas ejus tertias: ut pro centenis nummis, quos debitori numeraras, si liberes illum renumeratis senis & sexagenis & besse unius nummi: discat *decidere quadrante*, esse, non reddere ultra quartam partem crediti, ut pro centum nummis vicenos quinos. Sic apud Martialem:

Conturbabit Atlas, & non erit uncia tota,
Decidat tecum qua pater ipse deûm.

Idem alibi:

Solvere dodrantem nuper tibi, Quincte, volebat
Lippus Hylas: luscus vult dare dimidium.
Accipe quamprimum: brevis est occasio lucri:
Si fuerit cæcus, nil tibi solvet Hylas.

Jam videamus, an aliquid ad rem attulerim. Ille negabat inveniri posse populum adeo inopem, ut ei *usuræ unciæ*, hoc est, unus in centenos annuus, graves essent. Ego contra inveniri populos dixi, apud quos creditores coacti fuerint sortem absque usuris recipere magna

parte

parte imminutam. Sic Vellejo Valerius Flaccus consul *auctor legis, qua creditoribus quadrantem solvi jusserat*. Sic Julius decrevit, *ut debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum* &c. *qua conditione quarta pars fere crediti deperibat*, teste Suetonio. Hi deciderunt igitur dodrante. Festus: *Vnciaria lex dici cœpta est, quam L. Sulla & Q. Pompejus Rufus tulerunt, qua sanctum est, ut debitores decimam partem*. Locus in fine laborat: sed facile potest sic restitui: *ut debitores duodecimam partem sortis solvendo liberarentur*. Hi deciderunt uncia. Fallitur enim Matthæus Hostus, qui hanc legem de unciis usuris vel unciario fœnore fuisse existimat. Fallitur alius vir eruditissimus, qui censet ea lege duodecimam debiti partem remissam debitoribus fuisse.

26. Nunc ego justius quæram, quid ad rem „ quod sequitur, Romæ idem jus nullumque „ discrimen fuisse decoctoris & debitoris, cujus „ fortunas tristis aliquis casus perdiderat. Equi- „ dem scire cupio, qua vi ex tali proposito tale consequens efficiatur: Romæ non distinguebatur creditor utrum fortunæ inclementia an sua culpa decoxisset, ergo recte fœnus unciarium centesimæ adæquatur. Sic enim loquitur, quasi operæ pretium faciat: Ne quis exi- „ stimet, à me præter rationem in republica „ paupere *unciarium fœnus* centesimæ adæquari, „ cogitet, ibidem prærogativam &c. Hæc igi- „ tur

tur cogitatio contendere in nobis atque elaborare potest, ut istum non præter rationem rem omni ratione defectam statuisse, existimemus: Hoc est, Centaurus potest generare Chimæram. Et iterum: Quis credat rigidos hos justi antistites, audire voluisse illos, qui *fœnoris unciarii*, centesimæ æquivalentis, iniquitatem incusatum veniebant? Profecto maluerunt non audire: sed estne hoc rogare hominis, qui primos unguiculos attigit historiæ Romanæ? Qui communis concordiæ causa toties concesserunt egenæ aut querenti plebi, qui toties etiam lascivæ & honores ac sacerdotia contra morem majorum petenti, illos non credit audire voluisse accusantes iniquitatem centesimarum usurarum, ne ipsis quidem, qui ceperunt, aut permiserunt aut etiam ob præsentem reipubl. causam defenderunt, laudatarum. Ablegandus mihi rursus est ad illa, quæ necesse negat fuisse, ut tam prolixe traderentur, ut recordetur quoties non de centesimarum, sed multo inferiorum, sed denique & non semel omnium, quantularumcunque usurarum, iniquitate querentes audierint. Præterea qui audire doluerunt, non doluerunt tanquam rigidi justi antistites, sed displicuit aliis tolli fidem infirmatis pactis conventis, aliis deteriora sibi reddi vectigalia. Denique, ut rigidi hi antistites justi plerumque se passi sint flecti in tali causa, testimonium præbet Sal-

Salluſtius : *Sæpe majores noſtri, miſeriti plebis Romanæ, decretis ſuis inopiæ ejus opitulati ſunt: ac noviſſime, memoria noſtra, propter magnitudinem æris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum ære ſolutum eſt.* Non minus flagitioſum eſt, quod ſubjungitur: Nec unciarium fœnus ad » ſemunciarium redactum fuiſſet, niſi ſpes » fuiſſet, fœneratores, qui mille artes norant » illudendi legibus, ultra unciarium progreſſuros » non fuiſſe. Deus averruncet talem legiſlato- » rem qui legem fert ea ſpe fore, ut non niſi altero tanto, quam permiſſum eſt, violetur. Quaſi diceret legis Fanniæ ſumtuariæ centenos vicenoſque æris hanc vim habuiſſe, ut non niſi duceni quadrageni impenderentur. Poſſuntne hæc homini ſano in mentem venire? aut eſt aliquis tam prodigus ſuæ exiſtimationis, ut veniſſe fateatur apud eruditos? quid vocem, qui & pro veris & certis haberi velit? Denique adlinit: Quod vero tum quoque ex- » cederent, uſura omnis plebiſcito eſt prohibi- » ta. Vide quo delabatur indocta pertinacia. » Etiam ex ſuo ſenſu probabiliorem rationem reddere poterat: nempe unciarium, quod vult eſſe centeſimam, grave fuiſſe, ideo ventum ad ſemunciarium, ipſi ſemiſſes uſuras; has quoque fuiſſe graves, ideo omne vetitum. Præ hoc maluit comminiſci gerras Siculas, quam ullo modo ad verum adpropinquare.

27. Edideram tertio, quantillum ſupra ſortem

ſortem aliquando intolerandi oneris videri non abſurdum eſſe, quia fœnus omne alicubi « vetitum eſt. Hoc ille ſic refert: Sed quid in- « de tertio noſter evicerit, aut cum ratione con- « cludet, quod alicubi fœnoris nomen ignotum « fuerit? At ego vetitum dixeram, non ignotum. An poteſt vetari, quod quid ſit, neſcitur? Cur ergo non vetuerunt hunc & hujus ſimiles, ſi quem habet, Decemviri tangere res Romanas? Hæc fraus & malitia eſt. Non enim ignorabat me reſpicere ad plebiſcitum Genucium, quo non magiſtratus, jure poteſtatis, ad coërcendos pauculos nummularios, quod centeſimam excederent, cum ſemiſſes uſuræ permiſſæ eſſent, prohibuerunt fœnerari: ſed populus extorſit magiſtratibus ac nobilibus, ſi clientibus ſuæ pecuniæ uſum concederent, ne quid eo nomine ſupra creditum acciperent, quod quicquid ſupra daretur, homines ſibi grave judicarent. Quarto oppoſui poſſe videri non oneroſam centeſimam ſortis annuam, ubi ſors non exit centenos, ſed raro « intra illum numerum ſiſti. Ille nihil aliud ad « hoc, quam me garrire & ganeones attendi non « debere. Hoc vero garrire eſt & nihil reſpondere.

28. De tertio argumento pœne piget verbum facere. Quis enim poteſt argumenti lo- " co habere: Antoninus & Alexander, laudan- " tur, quod trientibus uſuris ſunt fœnerati: ergo

ergo in XII. tabulis *fœnus unciarium* eſt cente- »
ſima. Illi merito laudantur, quod centeſima »
eſſet permiſſa legibus: non duodecim tabularum, nam his jam ante quingentos annos bis obrogatum erat, tum quum ſemunciarium fieret, & tum, quum omne tolleretur: ſed illis, quæ tum vigebant. Priores, quæ modum fœnoris arctaverant, brevi poſt lationem omnes fuerant irritæ: & videtur homo Ilienſium dolere vicem, quod egregium civem Hectorem perdiderunt. Cur non optimi Principes, in- »
quit, ut populo gratificarentur, juſſerint po- »
tius fœneratores attendere ad duodecim? »
Rurſus loquitur, ut hiſtoriæ ignarus, & eorum, quæ manibus tractat, oblitus. Nihil his verbis, quæ objectavit mihi, juſſiſſe fœneratores narrantur: ſuam pecuniam, è fiſco, fœnori dederunt, nec per neſcio quos fœneratores, ſed per procuratores ſuos. Sed quærit, cur »
non attenderint ad XII. tabulas? Dixi gratui- »
torum nullam eſſe neceſſitatem: nec qui octo condonat, illaudatum eſſe, etſi non undecim condonarit, quum nihil condonare compellatur. Hæc ait eſſe ex illis, quæ ſciunt qui non- »
dum ære lavantur. An ideo parum vera ſunt? »
an minus valent ad demonſtrandam vanitatem interrogationis, quam poſuit? Caput illud XII. tabularum ante tot ſecula exoleverat. Vulgo quiſque ex pecunia ſua reficiebat, quod poterat, dumtaxat uſque ad centeſimas:

ut qui trientibus contentus esset, rem magnam præstare videretur.

" 29. Corruptissima necessum est fuerint " tempora, inquit. Judicio parum politico. Fœnus Romæ trientibus usuris majus permissum, Cęsare trientibus contento, non tam corruptorum temporum illorum nota est, quam libertatis & Principum pudoris, qui fœneratores, hoc est, divites, nobiles, optimos civium, & à quibus plurimum ipsa juvabatur respublica, exemplo quam rigida lege, præsertim quum toties id frustra tentatum viderent, emendare maluerunt. Et tentavit tamen Alexander: *Vsuras fœneratorum contraxit ad trientes pensiones, etiam pauperibus consulens*, ut scribit Lampridius. At id quoque parum valuisse docet lex 1. Cod. Theod. de Usuris, ubi Constantinus: *pro pecunia ultra singulas centesimas creditor vetatur accipere*. Pergit, sed statim offensans: " Coërcendis fœneratoribus par fuit Tiberius. Quomodo coërcuit? jussit divites duas patrimonii partes in agris habere: & quum nihil sic proficeret, millies sestertium ex ærario sine " usuris in triennium mutuum dedit. Idem " Claudius, fidem faciente Tacito. Nihil habet pensi quid dicat, dummodo aliquid dicat. Quid enim Claudius? Vetuit jus reddi de il" lis, qui filiisfamiliarum credidissent. Non vi" det, quare major difficultas Pio & Severo fue" rit, quam Diocletiano & Maximiano &c. quasi

ſi id ipſum, quod infamia illi puniunt, ſub iſtis principibus impunitum fuerit. Præterea multa faciendi major difficultas fuit Antonino & Alexandro, quam Tiberio, Diocletiano, Maximiano.

30. Fœneratores, ait, ſecundum ſequiorem »
ſenſum omnes illos habeo, qui uſuræ modum »
jure definitum excedunt. Habeat ille, quic- »
quid lubet: ſed non habet, quod debet habere, hoc eſt, notitiam ſermonis Latini. Quod »
unciarium, inquit, publice receptum centeſi- »
mæ æquivaleret. *Vnciarium fœnus* verum, duo- »
decima centeſimæ partis menſtrua, non fuit publice receptum niſi paucis annis quarti ſeculi: at Antoninus nono, Alexander decimo ſeculo populi Romani vivebant: quum Lex XII. tabularum trunco, non frondibus, umbram efficeret: nec tamen ſola, ſed vix colebatur.

31. Conſtitutionem Impp. Gratiani, Valentiniani & Theodoſii adduxi, non quod neſcirem uſuras contractuum differre ab uſuris ex mora: ſed quia plerumque ut imperantes agunt cum civibus, ita quiſque cum alio: ſi mitius habentur, & ipſi minus triſtes inter ſe ſunt: ubi inclementius, & ipſi, cives an hoſtes comedant, parvi pendere incipiunt: & exemplum ex publico manat in privatos. Eſſe vero duriſſimam hanc legem quis diffitebitur? Juſtinianus *peſſimi exempli* legem vocat: ubi in-

ter cætera: *nec priscis legibus, quæ duas centesimas eis inferebant*: ut intelligat non omnes *priscas leges* esse XII. tabulas. Hic vero spectatu dignum, ut lectoribus suis, quasi stolidis & „ bardis, sursum vorsum os sublinat offuciis. Sed „ viderit adversarius, inquit, quid prosit digi- „ tum in hanc legem intendisse. Impp. testan- „ tur se *progredi ex prisci juris formulis*: hoc est, „ juxta duodecim tabulas, ut antea evicimus „ hoc intelligendum esse. Sed XII. tabulæ non „ meminerunt *Centesimæ*, verum *fœnoris uncia-* „ *rii*: necessum ergo est, ipse adversarius fatea- „ tur, (nisi conscientiæ suæ vim facere voluerit) „ illud, quod in XII. tabulis, seu jure prisco, *fœ-* „ *nus unciarium* vocatur, idem per omnia esse „ quod *centesimam*. Hæc qui legerint sine examine & non revocatis ad considerationem ipsius constitutionis verbis, putabunt duplam illam centesimam directo descendere ex lege XII. tabularum: hoc enim nisi sumatur, nulla istius collectionis virtus fuerit. At imperatores præfantur, se hactenus sequi duodecim tabulas, ut quemadmodum illæ *falsam vindiciam ferentes duplione decidere* jubent, sive, ut interpretantur Augusti, *malæ fidei possessorem in duplos fructus conveniri*; sic ipsi reliquatorem post sententiam, duobus mensibus elapsis, in non solutum binas centesimas pendere jusserint. De qua duplici centesima, ut & de cessantibus satisfacere post duos menses nihil prorsus lex

XII

XII. tabularum, sed judicatis durissimam conditionem imposuit, cujus jam meminimus, quæque exstat apud Gellium lib. XX. cap. I. Et tamen audet homo conscientiam loqui, quam aut nullam habet, aut si quam habet, horret.

32. Nunc tribus velitibus triarii quinque succenturiantur. Sed quum istorum velitum ductor Achilles, nulla re fuerit par heroi sui nominis, nisi quod πόδας ὠκὺς, & tergo non sauciato, sed bene flagellato fugerit, exiguam
spem pono in triariis. Isti velites præmissi »
erant, ut explorarent, quid aceti mihi esset in »
pectore. Præclaram militiam, quæ proficisci- »
tur, ut exploret acetum. Quid facient triarii?
amurcam credo aut muriam tentabunt. Pri- »
mus triarius est locus Dionis, qui testatur »
scilicet usque ad Actiacum triumphum Romæ »
δανείσματα fuisse ἐπὶ τῇ δραχμῇ. Non potest »
os aperire, quin exhalet tetri primordia falsi.
Ubi est apud Dionem, *USQUE AD?* τότε δανείσματα ἀγαπητῶς ἐπὶ τῇ δραχμῇ πρότερον ὄντα. An πρότερον est *usque ad?* An quum fœnus esset triente, & uno die fieret bessibus, id tempus non fuit ante principatum Augusti?
Bene auguratur me non dicturum, centesi- »
mam fuisse ordinariam illis, qui in foro men- »
sas habebant: sed quum præfatur, Non puto »
adeo impudentem fore adversarium, ineptit. »
Non enim hoc dicere impudentiæ foret, sed

ſtulticiæ: nihil enim ad rem faceret: ſed hoc
eſt perpetuum hominis peccatum: qualis ipſe
“ eſt, tales alios imaginatur. Dio de illa loqui-
“ tur, ut legitima & jure conceſſa. Nihil apud
Dionem neque de lege neque de jure video:
ſed ex eo moribus receptam fuiſſe intelligo,
ita ut momentis variaret. Fruſtra igitur le-
ges, ſenatuſconſulta, plebiſcita poſcit in eo,
quod conſuetudine ſatis ſe tuetur.

33. Hic illud mirabile & reſervatum,
ὥσπερ νόμισμα ἀρχαῖον ἐν θησαυροῦ πόθεν ἀδε-
“ *σπότου*: *Fœnus Vnciarium*, quod poſtea uſitatius
“ juriſconſultis præeuntibus *centeſima* dici cœ-
“ pit, p. 36. & p. 42. quod ſubſequentibus ſecu-
“ lis uſitatius *centeſima* dici cœpit. Non igitur
erat *centeſima*, quum *fœnus unciarium* vocaba-
tur: & illud vocabulum pro hoc, tanquam an-
tiquario, comparatum eſt. Atqui perſuadere
voluit, *fœnus unciarium* dici reſpectu centeſi-
mæ, tanquam aſſis uſurarii. Si nondum natus
erat as uſurarius, & patres exſpectabat juriſ-
conſultos ſubſequentium ſeculorum, quomo-
do potuit ab eo denominari *fœnus unciarium*?
Niſi forte genuit, priuſquam natus eſſet. Sin
exſtiterunt ambo vocabula ſimul, & alterum
pro antiquo ſpretum eſt, quid habet dulcius,
ſuavius, blandius *centeſima* quam *fœnus uncia-
rium*, ut ex duobus juxta Saturniis, juxta ſitu
marcidis, poſterioribus ſeculis placeret? U-
trum vox *Vnciarius* habet ἀρχαϊσμὸν, an hæc
com-

compoſitio, *Fœnus unciarium?* Quid autem hæc vox habet olidius & magis fœculentum, quam *trientarius, quadrantarius, ſextantarius?* quid compoſitio, quam *fœnus trientarium*, quo Lampridius & Capitolinus ſunt uſi? Sed ego propemodum moleſtus, qui tantis nugis reprehendendis immoror.

34. Secundus triarius eſt quod obvenit Ciceroni oratorum Principi. Expedi me quæſo, & cito abſolve: pœne flentem concinnas: adeo invitus audio aliquid obveniſſe Oratorum principi, quod ei ſummas moleſtias exhiberet. Sed non ſic abibit: multa etiam falſa, inepta, aliena, me audire oportet, antequam nihil ſciam. Quid eſt igitur? Cum Ciliciæ proconſul eſſet, Salaminii à Bruti familiaribus pecunias acceperant, per imprudentiam in ſyngrapha quaternas centeſimas promittentes: ſed cum Bruti familiares viderent ſibi obſtare legem Gabiniam, cujus duo erant capita: unum, ne cuiquam in provinciis dare accipereve pecuniam in verſuram liceret: alterum ne gravior uſura per provincias quam centeſima foret; confugerunt ad duo Sc. de illa ſyngrapha facta. Hæſit vero hic Cicero, veritus ne ex Sc. cogeretur jus dicere de quaternis centeſimis. Sed poſtea animadvertit illud Sc. non de quaternis exigendis cavere, ſed ne fœneratores ſortem ipſam amitterent, quia contra legem Gabiniam dediſſent. neve

" Salaminii mulctarentur, qui contra eandem
" legem accepissent. Remedio autem fuit alte-
" rum Sc. iisdem consulibus, nempe Lentulo
" Philippoque, conditum, quo statuebatur, ut
" jus diceretur ex illa syngrapha, qua Salaminii
" Scaptio debebant, cui singulas solum centesi-
" mas promiserant; quamquam hic (quæ erat
" hominis impudentia) ex altera syngrapha
" quaternas exigeret. Tantumne est? vix respiravi: sed non semper ego tantum auditor. Pilanus hic sane quam copiosus est, & sarcinis minime recisis, neque ut in castra, sed ut ad mercatum profectus, opulenta præda victori.

35. Quatuor igitur hic gravia peccata. Primum quum ait Salaminios à Bruti familiaribus accepisse pecuniam, per imprudentiam quaternis centesimis promissis. Quam enim imprudentiam? Scilicet hi soli ignorabant *edictum provinciale* Luculli, quod omnes boni dumtaxat Prætores & Proconsules illarum partium in suo edicto tralaticium habebant. Ita enim appellandum est, non *Lex Licinia*, ut imprudenter Manutius & Bosius. Legem enim Romæ ferri & populo Romano jubente oportebat. Plutarchus nihil aliud quam ἐκέλδσι. Immo astute Salaminii, ut acciperent nummos, quaternas promiserunt, satis freti per magistratum provincialem non nisi cente-
" simas daturos: quod & pœne evenit. Iterum
" delirat, cum alterum caput legis Gabiniæ facit,

cit, ne cuiquam in provinciis dare accipereve, »
pecuniam in versuram liceret. Ne dicam, sic eum loqui more suo bene barbare: voluit enim: ne cui in provinciis facere versuram aut fœnori dare liceret. Quæ hæc lex mira, prohibens omne fœnus in provinciis? quis hoc audivit unquam? Immo, ne Romæ cuiquam provincialibus ibi morantibus collocare liceret. Tertius error est, quum alterum caput »
ejusdem legis facit, ne gravior usura per pro- »
vincias quam centesima foret. Hujus mihi »
det auctorem. Non potest autem alium, quod sciam, dare quam nuperum, & hic, opinor, habuit Auson. Popmam, à quo hos carbones pro thesauro suffuratus est. Non ita Antonius Augustinus: *Vt neve in urbe versuram facere* (puta provincialibus) *neve ex syngrapha jus dicere adversus provinciales homines liceret.* Non Leonardus Malaspina: *Ne pecuniam Romæ quis provincialibus daret, neve illi acciperent: sin data fuisset, de ea syngrapha jus ne diceretur.* Nec potest hoc fuisse, si fuit, quod iste edidit, alterum: nam si permittitur centesima, permittitur fœnerari: si prohibetur fœnerari, negantur centesimæ. Verba Ciceronis: *Cum Romæ versuram facere vellent, non poterant, quod lex Gabinia vetabat.* Iterum: *quod ex syngrapha jus dici lex Gabinia vetaret.* Denique: *vetabat autem lex jus dici de ita sumpta pecunia.* Hic solus fundus hujus rei. Tentaverat id ipsum in tribunatu

suo C. Cornelius, quod Gabinius perfecit. Asconius Pedianus in orat. pro Cornelio: *Retulerat ad senatum, ut, quoniam exterarum nationum legatis pecunia mutua magna daretur usura, turpiaque & famosa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expensam ferret. Cujus relationem repudiavit senatus, & decrevit satisfactum videri eo Sc. quod ante annos aliquot Cn. Domitio C. Cœlio Coss. factum erat, cum senatus ante pauculos annos illo Sc. decrevisset, ne quis Cretensibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offensus senatui, questus est de ea re in concione, exhauriri provincias usuris: providendum, ut haberent legati, unde in præsentia pecuniam creditoribus darent.* Id igitur tum irritum postea effecit hic Gabinius. Quarto impingit, quum ait alterum Sc. factum, quo statuebatur jus dici de illa syngrapha, qua Salaminii Scaptio debebant, cui singulas solum centesimas debebant, quamquam hic ex altera syngrapha quaternas exigeret. Vide qua imprudentia homo contraria loquatur. Præcedenti pagina scripsit, Salaminios per imprudentiam quaternas promisisse: hic tantum singulas. Num quid aliud debebant quam promiserant? Ubi autem apud Ciceronem mentio duarum syngrapharum? aut quis ita sibi patitur obrepi, ut duabus syngraphis, altera centesimas, altera quaternas promittat? Putes inductum verbis Ciceronis lib. VI. epist.

II. *Salaminios adduxi, ut totum nomen Scaptio vellent ſolvere, ſed centeſimis, ductis à proxima quidem ſyngrapha, nec perpetuis ſed renovatis quotannis.* Sed eundem ſenſum his verbis comprehendit Cicero epiſt. I. *Confeceram, ut ſolverent centeſimis ſexennii ductis cum renovatione ſingulorum annorum.* Ergo *centeſimis ductis à proxima ſyngrapha* eſt *centeſimis ſexennii ductis.* Lentulus & Philippus conſules fuerunt anno urbis DCXCVII. Cicero proconſul anno DCCII. Sulpicio & Marcello conſulibus. Convenit numerus: ab illis ad hos eſt ſexennium. Habent tamen aliquid ſcabri verba iſta, *à proxima quidem ſyngrapha.* Manutius conjecit, *à prima quidem ſyngrapha:* ut ſolent ponere τὸ *primum*, ubi non reſpiciat alias ejus generis res, ſed ejuſdem rei partes, locum, tempus: veluti quum Terentius, *in prima fabula*, pro primo actu fabulæ; Cicero *in prima provincia*, quod eſt in aditu provinciæ. Nec repugno, & ſuſpicor tamen: *à proxima die ſyngrapha.* Erat dies definitus in ſyngrapha, quo feciſſent illam contrahentes: erat dies, quo ſolutum iri ſtipulati eſſent creditores, reſpondiſſent debitores. *Dies* igitur *proxima ſyngrapha* ſcilicet factæ diei, eſt dies, qua renumerare pecuniam Salaminii debuiſſent, & quia non renumeraverant, uſuras debere cœpiſſent. Sed utcumque hæc ſe habeant, nihil eſt cauſæ, cur duas ſyngraphas imaginemur, & quidem

non

non ejusdem exempli, quum in altera centesimæ, in altera quaternæ centesimæ caverentur. Quid autem, Remedio fuit alterum senatusconsultum? nam si jam animadverterat Cicero, prius illud Sc. non de quaternis exigendis cavere, sed ne fœneratores sortem amitterent, non erat, cur ultra hæreret, aut aliud remedium exspectaret.

36. Nunc sententiam loci peragamus. Salaminii Romæ pecunia indigebant. Nemo dabat ob metum legis Gabiniæ. Scaptius tandem & Matrinius, freti gratia Bruti, qua se sperabant legem Gabiniam perfringere posse, voluerunt dare quaternis, si solverentur illa lege. Fit Sc. gratia Bruti, ne aut Salaminiis aut qui dedissent, fraudi esset. Pecuniam numerant. Postea venit in mentem fœneratoribus, se hoc Sc. tutos esse, si ultro redderent sortem cum fœnore Salaminii: sed si gravarentur, & vi prætoris vel proconsulis impellendi essent, parum effecturos, quod non modo vetitum esset dare vel accipere provincialibus Romæ, sed & magistratibus, ne ex tali syngrapha jus redderent. Impetrarunt igitur eadem Bruti gratia Sc. aliud, quo hæc syngrapha, quippe ex auctoritate Senatus facta, jubebatur esse eodem jure, eademque vi, qua aliæ syngraphæ, quas per leges in provincia facere cuivis liceret. His ex instituto Luculli non nisi centesimæ ducebantur. Itaque per formu-

formulam hujus Sc. integrum erat Ciceroni servare edictum suum, & non morari usuras in syngrapha expressas. Hæc est historia loci, ex qua velim videre, quid homo mentis bene sanæ ad præsentem quæstionem de fœnore unciario colligere possit. At ille cornicum oculos confixit. His præmissis, inquit, attendamus ad sequentia. I. Lege Gabinia licitum fuit per provincias centesimis contrahere. Nempe ut quidvis licet quacumque lege, cujus in ea nulla facta est mentio. II. Has senatus in contractu Salaminiorum ut justas probavit. Nihil mendacius. Senatus, gratia potentis hominis inductus, probavit syngrapham adversus legem Gabiniam, in qua quaternæ centesimæ perscribebantur, ignorans vel dissimulans, quid in ea de usuris cautum esset: tantummodo, ut sors fœneratoribus salva esset. III. Cicero de illis ut justis jus dixit. Nempe ex edicto suo, in quod edictum hoc caput ex edicto Luculli transtulerat. Quæ sequuntur, summam arguunt imperitiam veteris historiæ. Quæ vero iniquitas fuisset, si Romæ per leges XII. tabularum, duodecima solum centesimæ pars maxima usura fuisset, & tamen promiscue omnibus, lege quoque lata centesimis in provinciis fœnerari licuisset? Tabulis duodecim cavebatur civibus & tradebatur jus Quiritium: hi erant provinciales. Tabularum duodecim hoc caput

tunc

tunc temporis ne in civibus quidem valebat, quippequod statim à primo ortu irritum fuerit. Præterea in Græcia & Asia semper majores usuræ viguerunt etiam inter ipsos incolas quam Romæ. Super hæc id ævum erat, quo non sine causa Mithridates culpabat *rapacitatem Proconsulum, sectiones publicanorum, calumnias litium*, ut est apud Pompejum Trogum. Itaque adeo non fuit hæc iniquitas, quicquid Romæ foret, ut contra summa clementia merito prædicetur Luculli & aliorum, non nisi egregiorum, qui intra hunc modum sistere usuras jusserunt. Laudat XII. tabulas & laudavit superius. Hæc vero supervacua, nec necessum erat cur inculcaret. Quis enim vituperat? sed profecto reprehensionem merentur, sicubi cruentas centesimas, pro justis sanxerunt. Ita nunc mulus hic Marianus abeat, injusto fasce, quo undique clausus, quasi crupellarius, incedebat, exutus & fugæ paratior, & qui nihil habet, quod ostendat à tergo, nisi quod clurinum pecus.

37. Tertius autem ubi sit, qui sit, quæ arma ventilet, etiamnum quæro; tanta est nebula & colluvies inutilium verborum. « Quamquam centesima, incipit, ut ipse adversarius « testatur, Romæ usura maxima & as quasi usu« rarius fuerit. Quæ frons ferrea, quod cor plumbeum, si non hujus hominis? Palam pag. 19. in hac quæstione rejeci illud centesimam

usuram

usuram maximam: monui, ubi quæritur causa, cur assis partibus genera usurarum censeantur, quæ intra centesimam sunt, inutiliter centesimam, ut maximam, considerari: nam jurisconsulti in Digestis, cum sic appellant, aliud volunt omnino, quam viri docti, qui hoc captabant, ut *assem* suum *usurarium* exstruerent. Palam pag. 31. improbavi antiquis inauditum illum *assem usurarium*, monuique id genus loquendi gravium errorum fuisse principium. Et tamen hic me facit testem centesimam usuram fuisse maximam & quasi assem usurarium. Quamquam igitur non mihi, sed ,, isti barbaro Poticio, Centesima sit usura ma- ,, xima Romæ & as usurarius, non semper tamen ,, argentarii centesimis suam pecuniam mutuam ,, dare potuerunt tempore Ciceronis quoque. ,, Hiccine subsedit ille in medio agmine cum vecti Donax, ille Gamma triariorum, quem in me immittit Alpha dialecticorum? Valde quidem obscurus, hic si est, & qui latere magis quam pugnare velle videatur: cui fallere & effugere sit opimus triumphus. An potius minatur inde, Nusquam autem legitur, fœnus ,, adeo leve fuisse, ut non surrexerit ultra duo- ,, decimam partem. Putabam hoc in quæstio- ,, ne nobis esse: nunc, ut video, argumentum est. Sed nec usquam legitur centesimas à duodecim tabulis profectas. Nisi tamen stabulatur in istis, Lego quidem apud Ciceronem:

Fœnus

" *Fœnus ex triente Idibus factum erat bessibus.* Sed si unus dies fœnus ita mutare potuit, haud dubie nullus ei tum lege modus aut præfinitus fuit aut præfinitus valuit. Fortassis autem adhuc ocquiniscebat & nidamenta congerebat in vepreto; nunc vero ἐπὶ πύφρον ἰών, Τρώεσσι " φαίνός, Achilleum clamabit: Quis sibi vero " persuadeat, Leges XII. tabularum hoc seculo " & præcedentibus aliis dormivisse? Immo quis sibi persuadeat, caput Legis XII. tabularum de fœnore, quum ante annos plures trecentis resolutum ac sopitum obdormiisset, hoc demum seculo evigilasse aut expergefactum esse? Nihil hic homo meminit, nisi ei centies inclametur. Lex de unciario fœnore statim, postquam lata erat, obdormivit, & non modo artibus fœnerantium & necessitatibus mutuantium, sed & aliis legibus, veluti de semunciario fœnore, de omni usura in contractibus cavenda, sopita & abolita est. Immo " hic potius obrepit: Maxime quod parati " essent quadruplatores. Certe & accusati & puniti sunt etiam citra quadruplatores. Livius lib. X. *Cn. & Q. Ogulnii ædiles Curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis mulctatis* &c. Lib. VII. *Judicia eo anno tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dies dicta esset, traduntur.* lib. XXXV. *Judicia in fœneratores eo anno multa severe sunt facta accusantibus privatos ædilibus curulibus.* Sed quid hoc ad causam?

Quæ-

Quæstiones istæ non sunt habitæ ex lege XII. tabularum, sed ex plebiscito Genucio de non fœnerando: neque illis omnes, qui peccaverant, (nam id fuisset infinitum) sed, ut fit in grassantibus vitiis, invidiosi quidam & infelices sunt irretiti. Quid si tamen in Equo Trojano sit in extremo: Sed quod unciarium fœ- „ nus centesimæ æquivaleret, qui centesimis „ fœnerabantur, contra XII. tabb. non pecca- „ bant. Hoc est, quia quod volo, id ita esse volo contra omnem rationem & fidem, volo etiam lectorem credere se tertium accepisse argumentum, etsi dictum nihil sit. Ita tertius hic triarius, quamvis strepitum fecerit, nullo tamen telo misso, transiit Orci galea tectus & invisus incognitusque, tanquam Psyches ministerium.

38. Cæterum ut lector pro tam futili loquacitate habeat aliquid solidi, recognoscat verba Appiani lib. I. τῶν ἐμφυλίων· Τοῦ δ᾽ αὐτοῦ χρόνου κατὰ τὸ ἄστυ οἱ χρῆσται πρὸς ἀλλήλους ἐστασίασαν. Οἱ μὲν πράττοντες τὰ χρέα σὺν τόκοις, νόμου τινὸς παλαιοῦ προαγορεύοντος μὴ δανείζειν ἐπὶ τόκοις, ἢ ζημίαν τὸν οὕτω δανείσαντα προσοφλεῖν· (ἀποστραφῆναι γάρ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι, καθάπερ Ἕλληνες, τὸ δανείζειν &c.) ἔθους δὲ χρονίου τοῖς τόκους βεβαιοῦντος, οἱ μὲν κατὰ τὸ ἔθος ᾔτουν· οἱ δ᾽ οἷον ἐκ πολέμων τε καὶ στάσεων ἀνεβάλλοντο τὰς ἀποδόσεις· εἰσὶ δ᾽ οἳ καὶ τὴν ζημίαν τοὺς δανείσαντας ἐκτίσειν ἠπείλουν. Hoc est,

Eodem tempore (anno U.C. DCLXIV. Cn. Pompejo Strabone L. Porcio Catone Coss.) *& in urbe creditores ac debitores inter se dissidebant. Creditores quidem, qui sub usuris mutuum dedissent, quum veteri quadam lege prævetitum esset fœnerari, aut qui fœnerati essent, mulctam deberent (videntur enim prisci Romani aversati fœnus exemplo Græcorum* &c.*) hi igitur quum longa consuetudo usuras recepisset & confirmasset, pro more exigebant: debitores vero bella & seditiones proximas causati, solutionem differebant; erant etiam, qui minarentur se mulctam populo à fœneratoribus ex lege petituros.* Locus hic insignis & instituto nostro valde congruens. Illud, οἱ χρῆσται πρὸς ἀλλήλους, Latinis est inimitabile: nam eadem vox ὁ χρήστης, καὶ ὁ δανειστὴς, καὶ ὁ χρεωφειλέτης, & utrosque hic complectitur. Cæterum agnoscit Appianus, fœnus lege vetitum fuisse. Agnoscit nihilominus impune diu exercitum & longa consuetudine contra legem succrevisse & convaluisse. Agnoscit neutros decurrisse ad legem duodecim tabularum de unciario fœnore: non creditores, quia haud dubie majus exercuerant fœnus, nec *Vnciarium* intelligebant, nisi cum duodecima centesimæ menstrua infertur; non debitores, quod illa jamdudum senio confecta quiesceret aliisque severioribus ea de re rogationibus cessisset. Agnoscit fœneratoribus præsidium fuisse unum, ἔθος χρόνιον τοὺς τόκους βεβαιοῦν, longam

gani consuetudinem usuras adfirmantem. Agnoscit nec debitores omnes omnino recusasse usuras objecto plebiscito Genucio, sed, utpote gnaros id millies contemptum & usu quasi abrogatum, quibus aliquis pudor supererat, moras tantummodo quæsivisse; quosdam improbiores minis egisse, tanquam ex lege vel rogatione Genucia (quæ contraria lege nunquam abrogata erat) mulctam populo petituros à creditoribus, quod fœnerassent. Pergit Appianus: Ὁ δὲ στρατηγὸς Ἀσελλίων, ᾧ ταῦτα προσέκειτο, ἐπεὶ διαλύων αὐτοὺς οὐκ ἔπειθεν, ἐδίδου καθ' ἀλλήλων αὐτοῖς δικαστήρια, τὴν ἐκ τοῦ νόμου καὶ ἔθους ἀπορίαν ἐς τοὺς δικαστὰς περιφέρων. *Prætor autem Asellio, cujus ea jurisdictio erat, quum ad conditiones perducere illos non potuisset, judicia utrisque reddebat, judicibus rem perplexam ob legis & consuetudinis pugnam committens.* Hinc rursus apparet somnus & silentium legis XII. tabularum de unciario fœnore, qualecumque illud fuerit: apparet infirmitas plebisciti Genucii, quum Prætor & laborarit, ut deciderent litigantes, & confessus fuerit judicibus dubitationem suam, quod hinc staret lex, inde consuetudo. Quorum neutro fuisset opus, si aut lege XII. tabularum defenderentur fœneratores, aut lex de non fœnerando, ullave alia de modo fœnoris ad id locorum valuisset, & exacta severe atque exercita fuisset.

 39. Quar-

39. Quartus triarius levis eſt & valde æſti-
" ve viaticatus. Uſuræ centeſimæ in Pandectæ
" juris civilis Romani *graviſſimæ* nuncupantur &
" *legitimæ* & *maximæ*. Recte *graviſſimæ*: nunquam enim non graves centeſimæ fuerunt, etſi Duillium tribunum plebis pro beneficio eas largitum eſſe cenſeat noſter. Et *legitimæ*: quia quo tempore fragmentorum juris auctores ſcripſerunt vigueruntque, jus de illis reddebatur. Denique *maximæ*, quia majores terreſtres centeſimis leges Cæſarei juris non admitte-
" bant. Vocitantur ibidem ſæpe *legitima*, quæ
" ex jure duodecim tabularum deſcendunt. Quidni? Sed & ſæpe, quæ non deſcendunt: neque enim, opinor, ſolæ decemvirorum ta-
" bulæ legum numerum obtinebant. Veruntamen
" men omnia *legitima* ex aliqua lege. Concedo.
" Quia non poteſt alia lex nominari, ea eſt XII.
" tabularum. Hic indiſpenſato & vano ictu ſeſe effundens corruit, velut vetulus bos, triarius, & cere-comminuit-brum. Quot enim fuerunt leges, quæ nominari non poſſunt, atque ignorantur? Ex duodecim quidem tabulis hæc lex peti nequit, quia (tanquam intercalarem verſum ubique me cogit hoc ſibi occinere) quod in XII. tabb. cautum erat de fœnore, ante multa ſecula evanuerat. Legem de fœnore tulit & Cæſar Dictator: περὶ νουμβολαίων ejuſdem materiæ Tiberius: credibile eſt etiam prætores, qui rigorem juris legitimi identidem

dem emolliebant, in annuo edicto de fœnore caput habuisse tralaticium & pro temporibus mutatum. Horum aliquid aut constitutionem serioris Imperatoris, neglectam Triboniano, respicere potuerunt jurisconsulti: duodecim tabulas in hac causa non potuerunt.

40. Habet & iste triarius. Sed tantam pronuntiavit mercedem rei, quam præstari non posse confidebat, ut incitaverit laborem nostrum, donec præstaremus. Pollicetur enim pag. 37. Si poterit legem vel senatus- „ consultum vel plebiscitum adducere, quo „ centesima in urbe permissa fuerit, ut ordinaria „ usura, manus dabo, & publice errorem con- „ fitebor. Det, age, manus & publice errorem confiteatur: Senatusconsultum præsto est, factum Ser. Sulpicio M. Claudio Marcello consulibus, anno urbis DCCII. De quo sic Cicero lib. v. ad Atticum epist. XXI. *Habes meam causam, quæ si Bruto non probatur, nescio, cur illum amemus: sed avunculo ejus certe probabitur: præsertim, QVVM SENATVS-CONSVLTVM MODO FACTVM SIT, puto, postquam tu es profectus, IN CREDITORVM CAVSA, VT CENTESIMÆ PERPETVO FOENORE DVCERENTVR.* Nec aliud respexit Brissonius lib. III. Antiq. cap. I. quum ait: Puto „ autem hoc esse Gabinia lege senatusque con- „ sultis effectum: quibus hoc comprehensum „

E 3 fuisse

« fuisse Cicero lib. v. ad Atticum indicat, ut in
« creditorum causa centesimæ perpetuo fœno-
« re ducerentur, vetitumque ex ea syngrapha
« jus dici, ex qua majus usura centesima fœnus
« promissum esset: nec tantum fœneratoribus
« & supra modum lege constitutum accipienti-
« bus, sed & versuram facientibus pœnam constitutam. Ad quod noster sic digrunnit: Ve-
« rum ex Cicerone, qui hic ad suffragium vo-
« catur, nihil aliud eviceris, quam legem Ga-
« biniam per provincias fœnus ordinasse, & pro-
« hibuisse excedere centesimas. Si totam epistolam legisset, aut eam Ascensiano more, quem deridet, interpretari quemquam unquam audivisset, sciret hoc falsum esse, & plus ex Cicerone evinci. Nam lex Gabinia jam lata erat anno V.C. DCXCVII: hoc senatusconsultum factum anno DCCII. mense Sextili vel Septembri, postquam Atticus in Epirum erat profectus. Cogitaverat exire urbe circiter Cal. Sextiles: XI. Cal. Octobris non dubitabat in Cilicia Cicero, quin jam movisset: deinde gratulatur ei, postquam pervenisse cognorat, & literis narrat, quid Nonis Octobribus in senatu actum sit. Lex Gabinia vetabat Romæ morantibus provincialibus in fœnus dari, provinciales accipere, & si factum esset, de tali syngrapha jus dici: hoc Sc. constituit, ut creditoribus Romæ cives solverent usuras centesimas sine anatocismis. Subjicit Cicero

Cicero Luccejum questum per literas, *summum esse periculum, ne culpa senatus, his decretis, res ad novas tabulas perveniret.* Quod non potest referri ad legem Gabiniam, utcumque illa formetur: sed ad hoc Sc. egregie pertinet. Veretur enim Luccejus, ne quia Senatus tantopere faverit creditoribus, multitudo obæratorum nanciscatur magistratum popularem, qui roget novas tabulas: ut triennio post C. Julio Cæsare II. P. Servilio Isaurico Coss. nacta est prætorem M. Cælium Rufum: quas & præcedente anno C. Claudio Marcello L. Cornelio Lentulo Coss. Cæsarem ex Hispania, ubi legatos Pompeji, Petrejum, Afranium, Varronem vicerat, reducem poposcerat. Appianus lib. II. civilium: Αἰτοῦσι δ᾽ αὐτοῖς καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς διά τε πολέμους καὶ στάσεις καὶ τὴν ἐκ τῶνδε τοῖς πιπρασκομένοις εὐωνίαν, τὰς μὲν ἀποκοπὰς οὐκ ἔδωκε, τιμητὰς δὲ τῶν ὠνίων ἀπέφηνεν &c. *Petentibus autem & novas tabulas propter bella & seditiones & hac secutam possessionum vilitatem, novas quidem tabulas non concessit, sed æstimatores possessionum designavit.* Peccavit tamen Brissonius miscendo, quæ miscere non debebat. Primum nullæ partes hic legis Gabiniæ. Deinde comprehensum fuisse senatusconsulto, ut in creditorum causa centesimæ perpetuo fœnore ducerentur, verum est, & in hoc sistere illum oportuit. Quum subjungit, vetitumque ex ea syngrapha »

« jus dici, ex qua majus usura centesima fœnus promissum esset, plus dicit, quam ex Cicerone colligimus: & durum esset etiam in futurum, nedum in præteritum. Neque enim intelligimus, Senatusconsultum irritas reddidisse syngraphas, in quibus plus centesimis perscriptum esset: nam fœnus, ut paullo ante ex Appiano docuimus, etsi vetitum lege, invaserat tamen valebatque consuetudine contra legem: sed resecuisse & abolevisse, quicquid supra centesimas esset promissum. Quod autem apud Ciceronem est de jure non reddendo ex syngrapha, id effertur de syngrapha, qua sociis Romæ fœneratum esset. Similiter cum
« scribit Brissonius: nec tantum fœneratoribus
« & supra modum lege constitutum accipienti-
« bus, sed & versuram facientibus pœnam constitutam, errat: nam in lege Gabinia nullus constitutus fœnoris modus: sed pœna & in dantes Romæ fœnori provincialibus & in provinciales accipientes. Senatus autem consulto de centesimis perpetuis ducendis num quæ talis addita fuerit sanctio, ignoramus, quia id siluit Cicero. Hoc igitur Senatusconsultum fuit initium pro legitimis habendi centesimas: sive ipsum illud respexerunt Jurisconsulti, sive caput ejusdem sententiæ additum aut in Prætorum edicta aut in leges Julii Tiberiive, quo caveretur, per æstimationes possessionum Julii aut mutuum gratuitum Tibe-

rii

rii ære alieno ſublato, in poſterum non excedi centeſimas, niſi nautico fœnore.

41. Quintus triarius ſubarroganter ſeſe infert, καὶ μέγα φρονεῖ ἐφ' ἑαυτῷ, tanquam aliquis ex Comœdia Pyrgopolinices: inſtar » omnium vult eſſe, & ſolus negotium confi- » cere. »

Quid dabit hic tanto dignum promiſſor hiatu?

Lex XII. tabularum fœneratorem, qui fœnus » unciarium excederet, condemnat quadrupli. » Centeſimam ultra ſi quis aliquid eruerit, » Theodoſius condemnat quadrupli. Ergo cen- » teſima eſt fœnus unciarium. Sed ſcit ex lege artis hac figura non colligi adfirmata. An igitur ſic mavult: Quadrupli fœneratorem condemnant duodecim tabulæ, qui exceſſerit fœnus unciarium. Quadrupli condemnat Theodoſius, qui exceſſerit centeſimam. Ergo centeſima eſt fœnus unciarium. Sed & hoc σόφισμα eſt: nec neſcit, opinor, ſic colligi debere: Ergo quidam, qui exceſſiſſet uſuram legibus permiſſam, eodem modo puniebatur à Theodoſio, quo in duodecim tabulis. Quæ vero ſit illa uſura legibus permiſſa, nihil ſic definitum eſt. An denique ſic ſtatum ad præliandum componit: Quicumque legem XII. tabb. reſpexit in pœna fœnoris illegitimi, is eandem etiam reſpexit in fœnore definiendo. At Theodoſius reſpexit legem XII. tabularum in pœna fœnoris illegitimi. Ergo & eandem

respexit in modo. Sed nullam necessitatem esse prioris ex positis docuit ipse, quum pro regula laudat mea verba pag. 17. & 29. Non enim fœnus crimen est, nisi ubi omne vetitum est, nec unus ejus tantummodo omni tempore modus. Eat nunc & dicat me dialecticis operam non dedisse.

42. Arrodit deinde & conspuit hæc Aëllo disquisitionem meam de occasione & origine translati ad usuras assis ejusque partium: quam me cogit obtrectator contra meum institutum laudare. Nemo enim alioqui minus sibi fidere, nemo sua facere minoris. Sed hæc est, in qua ego incessi omnibus lætitiis: quam Deo, ingenii datori, inter prima, quæ in bonis literis utiliter elaboravi, acceptam refero: ob quam illi gratiarum hecatomben cecidi. Infelix palatum, quod ad has delicias obbrutuit, & Hyblæum vel Hymettium mel pro Sardoo aversatur: cæci oculi, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· stupidæ & verminantes manus, quæ quocumque moventur, aculeos sentiunt, & vel byssi tactum velut vulnera indolescunt. Sola hæc litem nostram terminat: sola omnium sanorum constringit adsensiones: sola caligines, nebulas, nubes, per quas summi adhuc viri doctoresque nostri, punctum veri quidam, alii lineam, sed passim infuscatam, videre, dissipat, & meridiano sole cuncta convestit. Hæc est, quam nemo

nemo omnium, qui ante nos hanc curam occuparunt, nobis imputat: quæ me exoravit, ut priorem *Ἀντεξήγησιν* chartis & luci darem: neque enim solemus sub nomine nostro proscribere, quod omne aliis debeatur, & in quo nihil sit, quod non primo mihi post literas renatas vel investigatum vel proditum credam: quam legem omnes, qui in studiis nostris aliquid moliuntur, dicere sibi debere semper putavi. Hæc est, ob quam amo hominis, qui mihi certamen hoc indixit, immodestiam: absque qua fuisset, vix retractassem hanc materiam, in qua satis me profecisse, satis spectatum, opinabar, & restare, quod ad ejus emolumentum tantopere pertineret, ignorabam.

43. Nec vero non pepulit hominem aliqua vis veritatis: sed videntem meliora dolentemque videre abduxit in deteriora personæ odium. Hoc est, quod confitetur me Grammatica habere præsidia, quæ adeo urebant torrebantque miserum, ut à pag. 29. mei libelli ad pag. 79. transsiluerit. Quæ sunt igitur illa Grammatica præsidia? Omnia, inquit, ad hæc redigi possunt. I. Romanos in universum omnes à Romulo usque secundum usurarium assem illiusque partes, in menses singulos, usuras stipulari consuevisse. II. Hanc distributionem neutiquam Jurisconsultis esse acceptam referendam: quod sit non veterum juris-

« jurisconsultorum inventum, sed patrumfami-
« lias, sive qui fœnerabantur sive qui fœnori
« accipiebant. III. Eoque unciarium fœnus
« ab ipsis reipublicæ Romanæ primordiis, velut
« duodecimam centesimæ usuræ partem, æsti-
« mari debere. Hic merito miretur lector, quid in his sit Grammatici? quid eum moverit, ut tantis furiis iret in Grammaticos canonas? quid ita luant boni Grammatici, quod ego statuerim usuras stipulari solitos Romanos secundum assem, aut jurisconsultis negarim, quod ab Romulo usque fuit, quum nulli essent jurisconsulti. Miretur etiam merito, quomodo ex utroque collegerim fœnus unciarium esse duodecimam centesimæ: nunquam enim me deprehendit eo genere collectionis usum. Utriusque admirationis causam non tollam, sed augebo, & ei monstrabo ipsum, si quis unquam fuit, Autolycum:

Qui facere adsuerat, patriæ non degener artis,
Candida de nigris, vel de candentibus atra.

44. Dixi ergo *Centesimam* in stipulando pecuniæ reditu adamasse privatos imitando reipublicæ morem, quæ certarum rerum, ab ementibus & vendentibus ad usum aut lucrum, solet exigere pretii centesimas: quemadmodum & vocabulum *Vectigal*, proprium in exactione publica de speciebus, quæ vehuntur, hoc est, importantur & exportantur, ad privatos reditus adhibitum est. Dixi præterea

terea Romanam pecuniam omnem usque ad quingentesimum pœne V. C. annum fuisse libras & partes æris gravis: ita, ut centesima pecuniæ mutuæ datæ revera nihil esset aliud quam æris libra, quæ & *as* vocabatur. Itaque qui centesimam posceret menstruam pecuniæ fœneratæ vectigal, ei si minus dare vellet, qui cum illo ibat in creditum, non potuisse aliter dividere illam centesimam, quam per libræ æris partes: & necessario dicendum habuisse, se daturum non ipsam centesimam menstruam seu libram, sed ejus centesimæ vel libræ sive deuncem, sive dextantem, sive dodrantem, sive bessem, sive septuncem, sive semissem, sive quincuncem, sive trientem, sive quadrantem, sive sextantem, sive unciam æris: inde sic sermocinari cœpisse: *dabis mihi menstruas usuras centesimas*, hoc est, libras singulas in centenas: *Dabo tibi menstruas usuras non centesimas, sed centesimæ vel libræ deunces, dextantes, dodrantes*, &c. quas voluisset. Id retentum etiam in pecunia argentea, quia ejus κέρματα vel minutiæ erant ex ære, & nomina partium æris ad easdem æreas minutias transtulerant, etsi longe aliud esset pondus, ut *assem, semissem, trientem, quadrantem*: & in rationibus referundis ipsum denarium partibus æris metiebantur & partiebantur. Ut igitur reliquæ partes æris libræ significant in usuris totam partem centesimæ, quotam singulæ faciunt in libra, ita *unciam* in illis

illis necessario significare duodecimam: quum exemplum nullum possit dari, reperiri, excogitari cujusquam rei, quæ instar assis partes acceperit, ubi non ejusdem duodecimæ rationem haberet *uncia*. Denique evidentiam & naturam rerum clamare, ut homines sic loquerentur, ejus rei causam non fuisse elegantiam aliquam veterum jurisconsultorum, quasi qui omne solidum tanquam assem dispertiri solerent, aut ab illis has formulas promanasse, sed ab ipsis patribusfamilias, (quemadmodum & omnis assis usus divisioque) qui si maxime vellent & in id incumberent, non poterant aliter loqui. Sed & fœnus jam vexavit urbem regnante Servio Tullio; jurisconsultus autem, cujus prima ejus disciplinæ experimenta ipsis veteribus exstitere, nominatur Sex. Papirius, qui aliquantum post reges exactos vixit. Hæc mea est sententia, quam iste sic deformavit, ut ejus nihil simile vero, nihil suum appareat.

45. Nunc illum rogo, quid hic sit Grammatici? aut quæ mihi præsidia tribuat Grammatice magis quam illi aut cuivis Latine scribenti? hoc est, ut utamur & animi sensa, ut quimus, exprimamus ea lingua, qua instituimus. Quid igitur succenset atque irascitur furenter, cui debet, quod hoc sermone potest conviciari? omnis humanitatis janitrici? omnium, quæ homines docti disserunt, rectrici

ci

ci & ordinatrici? An quia, dum fertur ut hibernus torrens, dum præcipitat lutulentus, dum prius effutit, scriptitat, publicat, quam meditatur & cogitat, sæpe leges ejus violat? Hoc est maledicere nutrici & matri, quia fidelium ejus præceptorum immemor fueris. Age iterum, dic mihi bona, id est, non tua, fide, quid in omni hac explicatione atque enodatione Centesimæ & ea minorum usurarum sit Grammaticum? Quid patresfamilias assidui, negotia gerentes, rustici Romani, omnium è Græcia demum allatarum artium rudes atque imperiti, parcimonia & labore quærendi, quibus domus & urbes convalescunt, admoniti fecerint, exsequuti sumus, & quomodo id, quod fecerunt, pronuntiarint, antequam ulla esset illic literis mandata Grammatice, aut nomen ejus nosceretur. Quid potuit igitur peccare, aut suis præsidiis homini obniti, quæ nondum erat nata? Aut edicat mihi, ad quam partem Grammatices hæc pertineant? ad Orthographian? ad Prosodian? ad Etymologian? ad Syntaxin? aut quis Grammatica scribentium hanc sui operis partem putarit? L. Volusius Mæcianus jurisconsultus, medici complures, mensores & rei rusticæ scriptores, Architecturæ magistri, Arithmetici, Priscianus Grammaticus extra Grammaticen & in proprii indicis libro, æris partes enarrarunt, non ab Grammaticis inventas,

ventas, ſed ex medio vulgi uſu depromptas, & ad ſuam quiſque diſciplinam accommodatas. Romani autem illi, de quibus agimus, non habebant, niſi Grammaticen naturalem: à matre ſic formare voces erant edocti & adſuefacti. Sero admodum homines ingenioſi artem in natura & conſuetudine deprehenderunt, & quod homines, animantia polita, & rationem, ex mente divina delibatam, ſortita, loquebantur, id non eſſe fortuitum, temerarium, inconditum, ut mutorum ſoni, ſed habere ſuam legem, ſuum ordinem, ſuam convenientiam, intellexerunt. Ex multis igitur inter ſe comparatis ſtruxerunt definitiones: quibus nos, barbari nati, utique indigemus, ſi libeat Romano ſermone uti: illi longo tempore non niſi animi & elegantiæ cauſa illas percipiebant. Atque, ut apud Ovidium Cygnus,

non hæc, quam cernis, equinis
Fulva jubis caſſis, nec onus cava parma ſiniſtræ
Auxilio mihi ſunt: decor eſt quæſitus ab iſtis.
Mars quoque ob hoc capere arma ſolet:

Sic illis erat Grammatice. Nos vero, cum ſcribimus aut loquimur, ſi præſidiorum Grammaticorum piget, quid experimur eum ſermonem, quem non adſequimur ſine Grammatica? cur non potius contenti ſumus lingua, quam ante Grammaticen didicimus? Sed ſic ſolent Sophiſtæ: &, ut Baleares victi, pecudum in morem clamore ſublato fugam petiverunt:

verunt:

verunt : ſic illis poſtremus hic latratus, quod convellere nequeunt, id eſſe Grammaticum.

46 At etiam poſtulat auctores. Quicunque hæc legent, putabunt me diſſimulare, quæ ex bonis ſuis auctoribus attulit. Non hoc, ſed ſcient & horrebunt, ita corruptam & perverſam ſententiam meam, ut nullus unquam falſarius ſic graſſatus ſit. Sed perluſtrentur, inquit, omnes chartæ : auctor non occurret, vel per indicem citatus. Cujus autem rei petit auctorem ? Utrum centeſimam in publicis uſurpari ? an commode à publicis vectigalibus ad privatos reditus transferri ? Utrum Romanos uſos pro pecunia aſſe librali ? an quoties mutuum darent, æs dediſſe ? Utrum fuiſſe qui poſcerent uſuram menſtruam centeſimam ? an inventos, qui centeſimam integram negarint ? Utrum centeſimam illam fuiſſe libram ? an qui minus voluerint dare, non potuiſſe aliter ſignificare id minus quam partibus libræ ? Utrum id tranſlatum ad argentum, ut *impendere*, *expenſum ferre*, *diſpenſator &c ?* an non didiciſſe ſic loqui ab jureconſultis ? Verba mercatorum, negotiatorum, nautarum, artificum, militiæ propria, ſi in lite aut diſceptatione juris ſint commemoranda, utrum illi accipiunt à juriſconſultis, an juriſconſulti ab illis ? Quid reſtat ? Prorſus hic homo nec, cui credere debeat,

F ſcit,

ſcit, nec cui diffidere. Probari petit, quæ ab eductis atque inſtitutis liberaliter audita modo aſſenſum impetrant: probari petit bis duo eſſe quatuor, & ſolem meridie lucere.

" 47 Grammaticorum juxta aſſem calculos
" attendi non debere præcipit. Habet, quod deſiderat: nec enim aut Grammaticen aut Grammaticos morati ſunt Romani, cum ſic inceperunt loqui: quippe cum Romæ nec ars
" nec ulli artis profeſſores invenirentur. Con-
" ſuetudinem loquendi quoque ſeculo receptam
" magis conſiderandam crepat, quam quæ
" Grammatici ſuas juxta regulas ineptiunt, ſi
" non delirant. Hæc quomodo poſſunt pro adverſantibus haberi, quum ex conſuetudine loquendi Grammatici ſuas regulas formarint? & illam conſuetudinem alia conſuetudine mutatam exceptionibus tradant? Tum, quaſi
" aliud diceret, Ergo primo obſervetur, quan-
" do de verbis explicandis ſermo eſt, primas
" conſuetudinem ferre. Sit ita, quia libet: ſed probetur conſuetudinem fuiſſe ullo ſeculo, ut *fœnus unciarium* pro centeſimis uſuris uſurparetur. Tria, quæ annumerat ſequentia, ſer-
" monem priſcum poſterioribus vix intelle-
" ctum, & ſic multa in duodecim tabulis, &
" reprehendendos, qui verba inde obſoleta peterent, non niſi unum ſunt: & valent in illis, quæ uſus non frequentavit, aut, quomodo aliter efferrentur, invenit: haudquaquam in

iſtis,

iftis, quæ femper uno modo placuerunt, quo in numero vel prima funt *as* & *libra*& æris partes. Hic tempus erat diftinguendi obfoleta à confervatis: ubi nunc ille diftinguendi magifter? Nam fi hoc perpetuum eft, & patet in omnia, cur aliquid hodieque intelligimus in reliquiis, quæ de duodecim tabulis fuperfunt? cur ipfe in illis intelligere fe autumat *fœnus unciarium?* Componantur hæc, inquit, ,, & prifci ævi vocabula atque formulas rigide ad ,, Grammaticos canones exigendas non effe li- ,, quido patebit. Quam belle, Hæc componan- ,, tur? Cur non potius: Mifce, fiat potio?

48 Sed quid rurfus hic Grammatici canones homini, tanquam lippi oculi, molefti funt? Grammatice fane conficitur ex ea ratione loquendi, quam elegantior ætas adamavit: fed annon ipfi Grammatici paffim tradunt, quid ab hoc nitore differat prifcus fquallor? Quid igitur vetat, quod nemo facit? Sunt quædam in omnibus linguis communia omnibus, quibus in populorum ufu fuerunt, feculis: funt alia, in quibus interdum elegantia, interdum faftidium pofteriorum à vetuftiori more receffit. Qui autem magis hæc diftinguunt & differentiam illorum obfervant quam Grammatici? qui magis confundunt, quam *ἀγράμματοι*?

49 Quod fequitur, lepidum eft, & clarum exemplum, ut homines, qui fibi con-

 fcii,

ſcii, ſe in tenebris errare, plurimum tamen videre ſimulant, ambigua loquendo ſibi caveant. Sic enim pergit: patebit ſimul *fœnus unciarium*, ipſis XII. tabulis notum, haud æſtimandum, ob rationes ſupra allatas, ſecundum recentiorem diſtinctionem fœnoris juxta aſſis partes. Quid enim hoc aliud eſt quam concedere ac confiteri, eam interpretationem *fœnoris unciarii*, quam nos facimus, eſſe veram ſecundum recentiorum fœnoris diſcrimina aſſis partibus ſignificata; negare eam eſſe veram, ſi antiqua, quam loquitur, diſtinctio reſpiciatur? Quæ eſt igitur antiqua illa fœnoris diſtinctio non juxta partes aſſis, quam ſequutæ ſunt duodecim tabulæ, & per quam *fœnus unciarium* poteſt eſſe centeſima? Quando antiqua obſervari deſiit, ſucceſſit recentior? Si ante tempora Livii & Taciti, ex quibus ſolis de *fœnore unciario* ſcimus, cur neuter illorum verbo monuit aliter id acceptum tunc quam olim? ſi poſt ea tempora, cur nemo alius? Utrum illa diſtinctio antiqua erat non juxta aſſis partes, ut recentior, an juxta eaſdem aliter conſideratas? Si non juxta partes aſſis, quemadmodum aliquod fœnus potuit vocari *unciarium?* an unquam Romanis *uncia* aliud quid fuit aut ſignificavit quam aſſis partem? & quidem duodecimam? Si fuit juxta aſſis partes, ſed alio modo, ſubveniat imbecillitati noſtræ & ardori diſcendi, explicet

plicet illum modum: expromat, qua via ad rem tam inopinatam, quæ nemini ante hac ſuboluit, pervenerit. Alia fuiſſe diſcrimina appellationum fœnoris antiquis, alia recentioribus, ſive ut utraque juxta aſſis partes, ſed diſpari modo, ſive ut altera juxta partes aſſis, altera nihil ad aſſem pertinentibus vocabulis ſignificarentur, & tamen in his eſſet fœnus *unciarium*, unus iſte fuit, qui ſtatueret, omnium mortalium. Hæc auctoribus indigent: hæc probari debent, non quæ ille omnibus perſpicua demonſtrari poſtulat. Sed eo ipſo, quo cavere ſibi voluit, neminem lædit præterquam ipſe ſeſe. Ipſe in ſuperioribus ex illa, quæ nunc ei eſt recentior diſtinctio fœnoris juxta partes aſſis, (quæ ſemper unica fuit eritque, nec varietatem recipit, non magis quam numeri, unum, duo, tria, quatuor, &c.) ipſe, inquam, ex illa *fœnus unciarium* in ſuperioribus interpretatur. Centeſimam (quæ nunquam veteribus dicta eſt niſi pro fructu menſtruo) accipit pro annuo aſſe uſurario, ſeu ſimpliciter pro duodecim in centum. Ab hujus aſſis *uncia* dictum contendit *fœnus unciarium* pro fructu menſtruo. Quod ſi eſt, inania ſunt, quæcunque intonuit de Grammaticis præſidiis, de verbis antiquatis, de conſuetudine loquendi. Habet enim & ipſe non minus Grammatica præſidia: nihil eſt in *fœnoris unciarii* nuncupatione obſoletum aut

antiquum, nihil abhorrens ab ullius Latinorum ætatis consuetudine: nihil necesse est postea dictam *centesimam*, quod prius *fœnus unciarium*: immo *unciarium fœnus* dici non poterat, nisi & vocaretur *centesima*, cujus tanquam assis usurarii causa hæc dicebatur uncia usuraria. Ita secum luctatur miser, & nulla in parte consistere mavult, quam dediscere errorem centesimæ acceptæ pro annuo.

« 50 Rursus male Tiresiam agit: Clamabit « quidem adversarius, hæc non esse consenta-« nea artis suæ Grammaticæ regulis. Falsus est vates: haudquaquam clamabit ille, quod verum non est. Quid enim magis consentaneum Grammaticæ regulis, quam primas ferre in loquendo consuetudinem, ex qua omnis Grammatice descendit, ex qua tanquam ex fonte ducitur, ex qua Grammatici regulas constituerunt, & si quid contra quorundam hominum vel temporum consuetudinem contraria consuetudine invaluit, sub exceptionibus ponunt, & operam dant, ut hujus quoque aliquam rationem inveniant? quis jubet vitare, ne cum Faunis & Aboriginibus loquamur, nisi Grammatici? quis docet, ubi archaismus virtus sit, ubi vitium, nisi Grammatici?

« 51 Addit: Nec hominum vulgo partes as-« sis, usuras quasi definientes, Justiniani quo-« que ævo, liquido notas fuisse, discat ex ipsius Novella

Novella XXXIV. ubi Imperator definiens modum usurarum, quas ab agricolis stipulari liceat, summatim hoc constituit, ut pro annua minutarum frugum usura non amplius octava modii parte in singulos modios exigatur; pro usura pecuniarum *siliqua in singulos solidos.* „ „ „ „ „ „
Invictum propugnaculum! Justiniani ævo hominum vulgo parum notæ erant assis partes, usuras quasi definientes: Ergo *fœnus unciarium* in XII. tabulis est ex illis verbis austeræ ac rancidæ vetustatis, quæ nemo intelligit, & successio temporum mutavit: & si, quid sit illud, nemo intelligit, est centesima. Puerile est & falsissimum, Justiniani ævo partes assis, usurarum genera distinguentes, ignotas fuisse. Cur enim is in Corpus suum irrepere atque insinuare passus est tot superiorum jurisconsultorum loca, ubi *semisses*, *quincunces*, *trientes*, *unciæ usuræ* appellantur? Cur non hæc vocabula, ut passim alia, per Tribonianum mutavit, substitutis, quæ notiora essent? Cur ipse in l. XXVI. Cod. de usuris *bessem centesimæ* nominat? Et quod maximum est, hoc ipso, quem arripuit noster, loco quum *siliquam* dicit *in solidos singulos*, an intelligitur quid sit *siliqua*, si nesciatur quid sit *as*? quum *siliqua* sit sexta pars scripuli, ut *scriptulum* quarta & vicesima pars unciæ, *uncia* duodecima assis. Et loquitur sic Justinianus hic ob nummum aureum, *solidum*, qui tum

 ver-

versabatur plurimus: cujus divisio omnis non aliis fiebat quam assis partibus: & constat quadringentis post Justinianum annis, regnante Alexio Comneno, eandem prorsus solidi partitionem publice notam fuisse. Cur autem ipsos tirones discere voluit hæreditatem plerumque dividi in duodecim partes, quæ assis appellatione continentur? & illarum partium nomina exponit ab uncia usque ad assem? Cur passus est veteres jurisconsultos retinere illa vocabula in omni materia hæreditatum? Nam qui partes assis una in re intelligit, is ignorare non potest, quanta quæque sit in quacumque
„ re, cui applicatur. Sed quod hic, (succinit) ut
„ sæpe alias, fallitur adversarius, Imperator alia
„ forma uti voluit. Ego sensi, quod Horatius:

Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere. Dicat
Filius Albini, si de quincunce remota est
Uncia, quid superest? poterit dixisse triens: eu:
Rem poteris servare tuam. redit uncia, quid fit?
Semis.

At Justinianus in certo genere pecuniæ, solidis, trientes usuras expressit per *siliquas in solidum*: ergo falsum est, quod Horatius & ego scripsimus, nec omnes in togata gente melioribus temporibus sciverunt, quid essent *trientes usuræ*? Cur mihi non liceat eadem forma concludere: In L. Lecta. refertur cautio, in qua scribitur, non *usuras centesimas*, sed,

ſed, *in dies triginta inque denarios centenos denarios ſingulos dare ſtipulatus eſt*: ergo Paulli tempore vulgus ignorabat, quid eſſent uſuræ centeſimæ.

52 Quid vero hic locum habet, quod de „ tribubus & menſibus ingerit? *Tribus* dixit „ Romulus, ut Græci τειττύας, quum in tres partes populum Romanum diviſiſſet. Servius quatuor fecit urbanas, idem nomen retinuit, compluribus etiam in agro Romano adſignavit. Novis deinde partibus accedentibus xxxv. ſunt factæ. Sic *decuria* & *centuria* primo decem aut centum capitum, poſtea & plurium & pauciorum. *Denarius* primo decem libræ æris, poſtea decem ſextantes, tum decem unciæ, denique ſedecim ſemunciæ. Sic *ſeſtertius* olim duas libras ſelibram æris, dein duos aſſes ſemiſſem multo minoris ponderis, tandem quatuor aſſes complectebatur. Hæc vocabula quum corporibus certi numeri imponerentur, ex ipſis numeris formabantur; & quamvis poſtea mutarentur numeri, corporibus, quibus ea dicaverat longa conſuetudo, hæſerunt. Sic *pyxides*, *libri*, *codices*, *papirus*, *congiaria*, ex ſua quæque materia nominari cœpta, in formis & rebus, in quibus nihil iſtius materiæ, uſurpantur. Sic *Phaſiani*, *Aſturcones*, *Deliaci*, *Indus* pro elephanti rectore, *Lucæ boves*, *Phari*, *Mauſolea*, *Africanæ*, *Numidicæ*, *Perſica*, à locis dicebantur: nec

minus cum tempore homines, animalia, res, quæ ista loca nunquam tenuerant. Nihil video, cur Romulus, cujus nepotes quingentesimo demum post mortem illius anno Grammatices odos adflavit, suffragante Grammatica *Tribus* finxisse dicatur: ut & pleraque ista in usu fuerunt ante Romanam Grammaticen: nec ullam unquam tam fatuam vidi Grammaticen, quæ in linguis viventibus & vulgo usitatis ob hujusmodi similitudinem significationes vocum propagari & porrigi ultra, quod primo significarant, prohiberet. An sic *fœnus unciarium* olim fuit idem quod centesimæ usuræ, seu nummus centesimus menstruus; serius pro duodecima centesimarum, seu nummo centesimo annuo cœpit usitari? Credemus, si demonstraverit, ob quem numerum, locum, materiam centesimis fuerit id tributum nomen; deinde à centesimis ad duodecimas centesimarum transierit. Nam hoc solum dicere, vox *tribus* primo tertiam, postea quintam & tricesimam partem populi Romani comprehendit: ergo simile quid accidit in centesima & fœnore unciario, balare est. Centesima in usuris semper una atque eadem fuit: as cum partibus suis semper unus idemque: nec unquam centesima hic aliquid aliud significavit, quam centesimam sortis partem menstruam: cujus proinde & uncia est una, nempe duodecima cente-

Centesimæ partis & ipsa menstrua. At etiam »
de mensium nominibus cornicatur ; quod »
nec ad rem facit, & per se ineptum est. Pro »
Januario cur *undecembrem*, pro Februario *duodecembrem* formarent, non magis ratio fuit, quam cur pro Sextili *Sextembrem*, pro Quintili *Quintembrem*, pro Majo *Quartembrem* &c. facerent. Hæc meri arbitrii sunt, & etiam, postquam Januarius annum aperuit, adsequimur causam, cur duodecimus mensis retinuerit nomen, quod acceperat, quum esset decimus. At ubi causa, cur idem fœnus & *Vnciarium* & *as usurarius* ? Illud etiam quam provide : Initio verum erat, quod Ovidius lib. I. »
Fastor. dicit : »

Tempora digereret cum conditor urbis, in anno »
Constituit menses quinque bis esse suo. »

Non multis autem annis post verum quoque »
fuit : »

At Numa nec Ianum nec avitas præterit Vmbras. »
Mensibus antiquis addidit ille duos. »

Quasi non utrumque hodieque verum sit, si semel verum fuit.

53 Hic metam flectit, & recurrit ad pag. 27. mei libelli. Negat suum fuisse argumen- »
tum, Unciarium fœnus centesimæ respondere, »
quod illud è principiis Salmasii & meis elici »
posset. Non fuerit : quid ad me ? quis dixit fuisse ? Ille scripserat suam sententiam non recedere à principiis nostris. Id ut datum est,

accepi-

accepimus, & ex eo repetivimus, nihil cavillati, nec referentes inter argumenta ejus, quæ pro argumentis non vult haberi. Primum autem ridiculum est in ea re, quod dissentiunt hæc inter se principia, & simul stare nequeunt: prius negat Salmasius, affirmavi ego: posterius ponit Salmasius, abdicavi ego: ita laboramus ambo in demoliendo, quod ille tamquam utrique concesso immolitur. Alterum erat meum, usuras Romæ fuisse menstruas, eoque vocabula usurarum omnia menstruum significare: in quo & reprehendi novi argumenti, quod inde fingit, stulticiam, & docui principium illud nihil eum juvare, qui centesimam concinnat annuam. Alterum Salmasii, Centesimam fuisse usurarum maximam & ideo pro asse placuisse in usuris, quod lubricum & falsum esse demonstravi. Ad hæc nihil aliud ille, quam sibi non esse tanti, ut his obstrepat. Optandum erat homini, tam sapiens fuisset in omni hac materia, & nec Salmasio nec mihi obstrepuisset.

54 Recoquit de Synecdoche p. 49. Non ego assem unciæ (ut calumniatur adversarius) aut totum parti adæquavi; sed Centesimam, ut assem usurarium, sic synecdochice attendi posse scripsi, ut duodena ipsius pars, ratione anni, quo solveretur, *Vncia* vocaretur, quæ duodecies soluta juxta duodecim menses, quibus annus constat, quum conficeret duodecies

cies centesimam menstruam, simul quoque ,, mense, centesimam sortis partem confecisse, ,, eamque *Unciam* & synecdochice & maxime ,, pro usu loquendi, vocari potuisse, quod cen- ,, tesima ut as Usurarius ratione anni, æque ,, duodecim partibus seu unciis quoque mense ,, debitis constaret, atque annus totidem men- ,, sibus, aut ut Assi cuilibet duodenæ unciæ as- ,, signari solent. Ohe, jam satis est. Quis ,, enim patienter audire potest tantum verborum, quæ intelligere se putet, quum tamen, quid in summam audierit, referre nesciat? Synecdochen, ut caput Gorgonis, ostentat, & laxat mihi campum debacchandi in Rhetoricen & rhetorica præsidia & rhetoricos tibicines cum fulcris, canonibus, regulis, præceptis, spiritibus, coloribus, minutiis. Id vero ego non faciam: barbari est quamcumque honestam artem contemnere, & non omnes sacras & venerabiles putare. Nec dialecticen sprevi, sed per ironiam hominem, ut sophistam & malum dialecticum derisi. Centesimam, inquit, ut assem usurarium sic ,, Synecdochice attendi posse scripsi. Hoc est, ,, si capere subtilitatem possum, Centesimam, quæ annui proventus proprie pars est duodecima, posse, per Synecdochen partis pro toto, accipi de proventu annuo seu duodecim centesimis, ita ut una centesima sit hujus figuratæ centesimæ uncia. Et tamen præfatur: Non ,,

ego

" ego aſſem unciæ, ut calumniatur adverſarius
" aut totum parti adæquavi. Quod fecit, id negat ſe feciſſe, dum repetit, & de hoc admoneri calumniam vocat. Quam pueriliter au-
" tem ludit in numeris: pars duodena, duode-
" cies ſoluta, juxta duodecim menſes, conficit
" duodecies centeſimam menſtruam. Putes audire: *Omnis clocca cloccabilis in clockerio clockerando cloccans cloccative facit cloccabiliter clockerantes.* Et tamen aliter quoque vitiavit ſententiam: nam, ut conſtaret oratio, ſcribere
" debuit: quam duodecies ſolutam juxta duo-
" decim menſes, quibus annus conſtat, quum
" conficeret duodecies centeſimam menſtruam,
" ſimul quoquo menſe centeſimam ſortis par-
" tem confeciſſe: Vel, quæ duodecies ſoluta
" juxta duodecim menſes, quibus annus conſtat,
" quum conficeret duodecies centeſimam men-
" ſtruam, ſimul quoquo menſe centeſimam ſor-
" tis partem confecerit. Similiter ineptit in *Centeſima* vocabulo, cui tres diverſas ſignificationes una in periodo imponit: prima namque inducitur centeſima as uſurarius, illa maxima, ὀγκώδης, doliaris, gravida, quæ ſuomet ſe aqualiculo duodecies continet, & quotannis toties parit: rurſus eadem, tanquam Empuſa, ſubito puſillum induens ſtatum, ipſa fit partus ſibi, & fœtu menſtruo, quaſi ſecundinas, trahit tertiam centeſimam ſortis partem. Hoc quoque decies legi oportet ut intelligas;

utque

utque ubi intellexeris, nihilo ſis ſcitior. Eſtne aliquis tam malevolenti genio natus, tam infelicis indolis, tam perditi conſilii, ut has ſalebras, tricas, *περιττολογίας* & *ἀκανθολογίας*, has *κιννάδας*, *γραιῶν ἀποτίλματα τηρῶν*, & *ἄπαν ῥύπος*, *ἔργον ἐπ' ἔργῳ*, etiamſi eſſet in illis aliquid veri, accipere malit, quam quæ nos ſupra tam plana, tam facilia, tam manifeſta, edidimus? Jam quid eſt, Synecdochice & maxime pro uſu loquendi? Eſt igitur Synecdoche alia non pro uſu loquendi. Et quid ſi uſus iſte loquendi præ ſe ferret ſuas eſſe partes primas, rhetoricæ cum ſuis Synecdochis laqueum mandaret? Bellum haberemus, opinor, rhetoricale. Ubi autem uſus ille loquendi? Duo ſunt auctores omnes, qui faciunt mentionem *fœnoris unciarii*: quid ſit, neuter exponit: contra omnem loquendi uſum explicat noſter: & tamen crepat uſum loquendi.

55. Sed nec Synecdoche iſtic locum habet. Pars, quæ pro toto ponitur eleganter, plerumque pars eſt maxime conſpecta aut unica & ſingularis in toto: ut quum *autumnus* pro anno, *caput*, vel *anima* pro homine enuntiatur. At hæc Synecdoche prorſus Titiana eſt. Cecinerat Virgilius inter eos, qui ab inferis rediiſſent: *quid Theſea? magnum Quid memorem Alcidem?* Et rurſus: *ſedet, æternumque ſedebit Infelix Theſeus.* Robertus Titius,

qui

qui reperiſſet alicubi, Theſea, quum ab Hercule abduceretur, mulctatum parte natium, quæ rupi, cui inſederat, adglutinata hæſit, per Synecdochen cenſuit propter iſtam partem regem Athenienſium dici æternum ſedere, quaſi πυγὴν tanquam ſui vicariam & loci cuſtodem ibi reliquiſſet, eaque foret, quæ clamaret: *Diſcite juſtitiam.* Non commodius pars duodecima, nulla re notabilis aut potior illuſtriorve cæteris, tantumque duodecima, communi mille rebus vocabulo, pro toto corpore valeret. Ut ſi quis cum homine cavillatore ac ſophiſta mero cavillari gaudens *Lumbum* eum aut *Anum dialectici* honoris cauſa ſalutaret. quod tamen melius procederet: poteſt enim fieri, ut bonus ille κεϱατινῶν, ὀπίδων, πελόνων, κροκοδειλιτῶν, & ſimilium gryphorum genitor glorietur etiam eſſe proletarius columbulus Dioneus; aut totus fœteat ac nihil niſi purgamenta egerat: & ſic vel laborioſiſſimæ vel olentiſſimæ partis acceſſio videatur. Deinde *Centeſima* non poteſt habere rationem hujuſmodi totius: quia nihil aliud ſignificat quam quod eo numero exprimitur, videlicet centeſimam ſortis partem menſtruam: ea vero partes alias non habet, quam habet ille nummus, qui *centeſima* vocatur. Ut exempli gratia, ſi centum floreni, quos vocamus, ſunt dati, centeſima eſt florenus: ſi centum Philippi, Philippus eſt centeſima:
ſi

ſi centum denarii, denarius: ſi centum æris libræ, libra. Quod ſi igitur *centeſima* valet pro duodecim centeſimis, etiam florenus poterit dici pro duodecim florenis, Philippus pro duodecim Philippis, denarius pro duodecim denariis, libra pro duodecim libris. Hoc vero ſi abſurdum & inconveniens, & illud. Ergo & duodecima illius centeſimæ pars, poteſt illa quidem vocari *uncia:* ſed ea *uncia* nequit eſſe centeſima ipſa, puta Florenus, Philippus, denarius, libra: verum pars ejus erit, quæ dicitur, nempe duodecima: in quibus ſi annum exſpectamus, non fient duodecim centeſimæ, Philippi, denarii, libræ: ſed horum duodecim unciæ, integra centeſima, integer Florenus, Philippus, denarius, ſolida libra. Quomodo autem centeſima pars per Synec- »
dochen etiam vocatur *uncia?* Nam ſi centeſi- »
ma uſura eſt totum, cujus duodecima pars eſt centeſima pars ſortis, citra ullam ſynecdochen, citra ullam figuram aut tropum, vocabitur ea centeſima pars ſortis *uſura centeſimæ uncia.* Deinde toties hoc quoque monui, ut repetere pigeat: hæc duo vocabula, *Centeſima uſura*, vel *centeſima uſura*, non conjunguntur, ut *ſexageſima meſſis* apud Martialem: nam ſi hoc ſit, *uſura centeſima* erit, quæ poſt nonaginta novem penſiones ſolvitur, centeſima penſio: ſed *centeſima uſura* per compendium ſermonis eſt centeſima pars ſortis uſura men-

ſtrua, Synecdoches iſtius nec in ſe nec in uncia ſua capax. Nec poteſt hic haberi ratio anni, quia nihil annuum exprimit centeſima, ſed ſolum menſtruum. Nec vero abſurdiſſimis commentis colorem dat Quintilianus, quum docet Synecdochen repertam, *ut ex uno plures intelligamus.* Qui *plures* iſti *ex uno?* nempe quos ſubjectum exemplum commonſtrat, ſi ſcilicet dicatur cum Livio *Romanus prælio victor,* pro *Romani prælio victores.* Idem ſcribit Scholiaſtes Theocriti ad illud Idyllio VII:

Οὕνεκα οἱ γλυκὺ Μοῖσα διὰ στόματος χέε νέκταρ.

Συνεκδοχικῶς ἀπὸ μιᾶς τὰς πάσας δηλοῖ. *Muſa* nempe ἀντὶ τοῦ *Muſæ.* Quid hoc ad propoſitum? aut quem locum habet, ubi vocantur *unciæ uſuræ?* jam hic plures nominantur: quemadmodum igitur ex uno intelligimus plures? Talem Synecdochen agnoſco in verbis Juſtiniani L. XXVI: C. de Uſuris: *minime licere ultra tertiam partem centeſimæ uſurarum nomine ſtipulari:* &, *uſque ad centeſimam ſtipulari.* Intelligimus enim tot tertias partes centeſimæ, totque centeſimas, quot centenos nummos habet ſors. Sic qui promittit *unciam centeſimæ,* promittit tot uncias menſtruas centeſimi nummi, eoque tot nummos annuos, quot centeni nummi ſortis numerabantur. Eam vero ſynecdochen non poſſe efficere, ut uncia menſtrua ſignificet duodecim menſtruas uncias,

cias, eoque ſingulos nummos menſtruos de centenis, vel puero planum eſt. Sic etiam quum damus fœneratum centeſimis die annua, intelligimus duodecim centeſimas nobis eſſe ſolvendas: in quo ſi fingere licet Synecdochen, *Centeſima* non deſinit eſſe quod eſt, aut fit aliquid amplius, quam centeſima pars ſortis menſtrua. Neque enim hæc figura mutat naturam rerum, nec reddit unum plures, ut id unum, quaſi ſolidum conſtans ex pluribus iſtis, in eoſdem plures tanquam partes poſſit dividi: ut quod ex die annua intelligimus duodecim centeſimas menſtruas, ex eo non efficitur, ut *Centeſima* ſit duodecim centeſimæ, & alia *Centeſima* ſit Centeſimæ uncia. Pone enim diem ſemeſtrem: ex eadem die ſemeſtri centeſimas intelligo ſex ſolvendas: nec tamen ideo centeſima erit totum, cujus partes ſint ſex centeſimæ. Pone diem bimam: intelligimus viginti quatuor: numquid eo & habuerunt aſſem uſurarium centeſimam, cujus fœnus unciarium eſſent duæ centeſimæ menſtruæ? Quot aſſes uſurarios, quot centeſimas, inſtar chamæleontis verſicolores, nobis expatrabit hæc Synecdoche? Quum Martialis canit: *quam totam redimit denarius alter:* & Juvenalis, *ſextarius alter Ducitur*; ex uno intelligimus duos: non tamen alter denarius mutat ſuam naturam & fit duo: non alter ſextarius ita grandeſcit, ut duos ſextarios capiat.

 56 Sed,

« 56 Sed, inquit, perierit mihi analogia? « non tamen de gradu dejici possum. Primum hoc est insulsi hominis dicere, nisi rationem exhibeat alicujus ἀνωμαλίας, quæ analogiam impediat. Deinde prorsus ab hoc loco alienum est analogiæ meminisse. Ubi disputabatur de vocabulo *fœnoris unciarii* aut *unciarum usurarum*, injeci pervincere analogiam, quum omnes aliæ partes assis in usuris id genus significent, quæ tantum absunt à centesima, quantum eæ partes absunt ab asse, etiam *fœnus unciarium* vel *uncias usuras* esse, quæ tantum distent ab centesima, quantum ab asse differt uncia. Hic vero quid centesima sit, quærebatur.

57 Vt nihil in hoc negotio inter nos convenit, etiam dissentimus in loco Plinii lib. x. ep. LXII. *Pecuniæ publicæ, Domine, prudentia tua & ministerio nostro & jam exactæ sunt & exiguntur: quæ vereor, ne otiosæ jaceant. nam & prædiorum comparandorum aut nulla aut rarissima occasio est, nec inveniuntur, qui velint debere, reipublicæ præsertim, duodenis assibus, quanti à privatis mutuantur.* Quod hic mecum litigandum constituit, in quatuor articulos discerpit. Proposueram hunc locum, tanquam unicum ex omni Romana antiquitate, in quo ab annuo appellantur usuræ. Superbum id homini arrogantissimo visum, & me jubet adjice-« re: quantum mihi liquet. Frustra docet modestiam,

destiam, cujus ipse non unciam habet. Nec arroganter ego, sed, ut res est, iterum clamo, nihil simile in tota vetustate reperiri. Sed hujusmodi adfirmationes plerumque reprehendunt homines ob imperfecta studia timidi, & in illis, quæ rebus revincere deberent, fiunt magistri morum. Hic tertius articulus deartuatus. Primo, quod dixeram, *Etsi vulgatum* » *retineamus*, id arripit, & doctæ atque inge- » niosæ Salmasii correctioni me parum tribue- » re, largirique vulgatum posse retineri, exsul- » tat. Sed quod addidi, nihil illud vulgatum Centesimæ unciariæ profuturum, quum ipse velit idem vocabulum dici & de menstruo & de annuo, duodeni asses de solo dicantur annuo; ad id quod pensitari juberet, & quidem exacte, quod numero notaret, nihil habuit.

58 Secundo tamen imprudens ego præ Sal- » masio, qui à vulgato periculum suæ sententiæ » timebat. Non solebat ille facile periculum sententiis suis timere. Sed frustra metuit, si metuit. Quid enim sententiæ veræ, quæ *Centesimam* facit duodecim in centum annuos, ex eo, quod unoquoque mense centesimam partem sortis redigat, & *fœnus unciarium* unum in centum annuum, quod menstruam unciam Centesimæ mereatur, tot rebus rationibusque confirmatæ, nocere potest, quod alicubi legitur *collocare duodenis assibus*. Fatui est ita argumentari: Plinius dicit

 collo-

collocare duodenis aßibus: ergo usuræ unciæ sunt centesimæ. Vt benignissime scriptum tractemus, & quam fieri potest, tolerabilem ex eo sententiam ducamus, *asses* illic accipiendum est pro nomismatiis æreis, nominatis ut solemus supponere exemplum uniuscujusque rei & destinare certum genus pro omnibus promiscue in eo genere. Sic *pecuniam collocare aßibus duodenis*, nempe in centenos asses annuis, foret collocare centesimis. Libuerit hoc sic dixisse Plinio: quid est in ea formula, quod vetet *Centesimas* esse, quod revera sunt, nempe partes sortis centesimas nomine usurarum menstruas datas? quid quod *fœnus unciarium* non patiatur esse, quo uncia centesimæ menstrua, & sic una integra centesima annua, seu nummus in centenos penditur? Nihil prorsus: nobis enim nunc consideratur as cum partibus suis, non ut νομισμάτιον, sed ut finitor ac divisor. Salmasius, qui sciebat illud loquendi genus esse ἰδιωτικὸν hujus aut proximorum βαρβαριζόντων seculorum, nec ulli unquam Romano, nedum Plinio, tam culto tamque limato, excidisse, quasi sub istis *duodenis aßibus* subaudiens τὸ *usuris*, (ut *centesimis*, *trientibus*, *beßibus*, quoties in hac re ficsola ponuntur, τὸ *usuris* intellectum volunt.) Ea lectione, „ajebat p. 269. de Mod. Us. si vera esset, *asses* „ *usuræ* deberent esse, quæ duodecimam cente„ simæ partem postulant, hoc est, singulas in cen-

centum uncias annuas: ſic unciarium fœnus ,,
idem eſſet cum aſſario, uncia cum aſſe, & pars ,,
denique cum toto. Quæ verba non ſignificant, ſi admittantur verba Plinii, *fœnus unciarium* fore duodecim in centum, quod vult Quadrigarius Veritatum, ſed *aſſes uſuras* fore unum in centum aut unciarium fœnus, hoc eſt, non ſingulas in centum uncias annuas, ut præcipitat ὁ πάνυ, ſed centeſimam ſortis partem annuam, ſingulas in centum uncias centeſimæ menſtruas. Hic iterum in meam invidiam addit Salmaſio titulum, quem ille nunquam adfectavit. Euathlus iſte alios ſibi ſimiles quærit. Aut extundere mihi quædam vult ἐνδόμυχα. ſed non magis dignus erit mihi, cui iſta revelem, quam Salmaſius, quum hunc quoque allatraſſet, dignum habuit, cui reſponderet.

59 Quartus Plinianus articulus eſt luculentus inſtar triarii ſagmarii, & cum cura vexandus. Proba ergo, inquit Criticorum Ome- »
ga, Plinii lectio eſt, juxta quam quisquis de- »
bet *duodenis aſſibus*, ſimul centeſimis uſuris »
debet. Sed centeſima, D. Salmaſio teſte, men- »
ſura reliquarum & as quaſi uſurarius erat: eo- »
que qui debet duodenis aſſibus, uſuram tan- »
tam debet, habita ratione anni. Poſuit antea »
Etenim, ubi Latina oratio id repudiat: nunc ponit *Sed*, ubi debebat *Etenim*. Non mirum eſt inimicum eſſe Grammaticæ, qui neſcit τὸ.

Sed adversativam esse conjunctionem, non ratiocinativam. Qui debet usuram, inquit, *duodenis assibus*, is debet centesimis. Quare? quia centesima est as usurarius: ergo qui debet duodenis assibus, debet centesimis. Itane, centesimis? non persuades, ὦ πέπον, sed centesimis duodenis: nam as usurarius tibi est centesima ipsa: qui debet igitur assibus usurariis duodenis, is debet centesimis duodenis: & quia una centesima, habita ratione anni (loquor tua lingua) complectitur duodecim centesimas sortis partes, debet centesimas sortis partes centum & viginti. Perhonestum fœnus & contemptore pecuniæ dignum, in centum nummos sortem, centum & viginti nummi fœnus. Hoc si cuiquam approbare fœnus potest, ei quoque persuadebit fœnus unciarium nunquam egenti plebi Romanæ potuisse onus esse, nec quemquam velle tam levibus usuris pecuniam collocare. Centesimam esse mensuram aliarum usurarum, quomodo accipi debeat, priore commentario monui, & ibidem assem illum usurarium reddidi confossiorem soricina nenia.

60 Sed erat exemplum statuendum, ne posthac negaretur fingi casus, quos mos aut « rerum natura existere non patitur. Finge, « ait, Sejum cum Alfio in annum contraxisse « usuris centesimis, & uniuscujusque mensis « Calendis repræsentasse usuras. Potueritne dicere

dicere V. C. Kal. Martii, *Accipe assem usura-*,,
rium, & iterum Kal. Aprilis, *accipe assem* &c. ,,
Non potuit ὠγαθὲ. Bos Cn. Domitii quid fecerit, ignoro: sed Sejus non potuit, quia, quid monstri esset as usurarius, nemo Romanus nec scivit unquam nec cogitavit. Ille aliam comminiscitur rationem: Sic enim jam duplicasset ,,
centesimas. Profecto & hoc ego putabam: neque aliud priora illius verba sonabant. Sequitur, si *As* proprie intelligendus fuisset. Hoc ,,
igitur & ipsum antea explicuisse oportebat, ,,
esse alium *assem* proprium, alium improprium; & proprium usurarium annuum, improprium menstruum. Atqui ex superioribus imbiberam, ut centesimam, ita assem maxime proprium esse, qui menstruus est, illum, qui annuus, Synecdochicum. An potius *duodenos asses* Plinianos voluit esse proprios; illum usurarium, qui nusquam est, nec fuit, Synecdochicum? Erro; immo Plinianos voluit improprios, nam mox scribit Plinium *asses* posuisse pro unciis. O nugarum Chaos, in quo semper obstat aliis aliud, &

Frigida depugnant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Etiam numero dixi hoc: exspectare debueram, donec in eundem cinnum conjecissem, quod proximum est: Sed si acceperit V. C. ,,
centum denarios, ut quoque mense debuerit ,,
solvere singulos denarios, simul assis hujus ,,

 annui

« annui ſingulas uncias quoque menſe ſolvendo « fidem ſuam liberaverit. Hic vaticinari poterat me clamaturum, aſſem illum annuum eſſe Chimæram, eſſe contra rationem & uſum loquendi antiquis probatum, nullo veterum exemplo. Plinii exemplaria non habent; *qui velint debere, republicæ præſertim, aſſe annuo*, ſed *duodenis aſſibus*. At illi Plinius (ut omnia turbentur, nec unciæ tantum pro aſſibus illudant) *aſſes* pro unciis dixit. Ne tam magnifice de Plinio ſentiat: ille infelix nondum didicerat ab aliquo βαλανηφάγῳ eſſe aſſem uſurarium annuum, qui duodecim ſenſeretur aſſibus: eſſe centeſimam παχεῖαν credo & Ægineticam, quæ duodecim intumeſceret centeſimis: nondum didicerat *aſſes uſuras*, ſuperbas nimirum & inſolentes, ita eſſe in ordinem coactas, ut ad fœnus unciarium depreſſæ jaceant; contra fœnus unciarium, olim humile & capite obſtipo, ita ſuper Oſſam, Pelion & Olympum elevari, ut centeſimis æquale gradiatur. Plinius centeſimas uſuras putavit, quum centeſima pars ſortis menſtrua penderetur: & eaſdem dictas *uſuras aſſes*, quod centeſima & as, eo tempore, quo inventum hoc loquendi genus, una eademque res erat: *unciarium* autem *fœnus* & *uncias uſuras*, quum duodecima pars centeſimæ menſtrua ſolveretur: quemadmodum *trientarium fœnus* & *trientes uſuræ* ſunt, quum tertia pars centeſimæ vel unius num-

nummi menstrua datur; *sextantarium fœnus* & *sextantes usura*, quum sexta pars unius centesimæ vel nummi quotmensibus datur.

61 Sed non contineo me longius, quin aliquid etiam minus exspectatum & τοῦ φιλοτιμουμένου modulo majus, sed apud exculta ingenia honori mihi futurum, proferam. Prorsus divine Salmasius hic Plinium restituit: nunquam sagacior, etsi sagacissimus passim, in conjectando fuit: nec potest Plinius aliter scripsisse, quam *usuris assibus*. Argumento est, quod τὸ *duodenis assibus* Romana loquendi ratione revincitur ac refutatur, ut vere scribit ὁ πάνυ. deinde si illud *duodenis* removemus tanquam subjectum ab imperitis, nulla vox alia ex omni, quæ nobis restat, lingua Latina ei potest suffici, quam τὸ *usuris*. Superiore certamine nostro, ut dies diem docet, parum mihi liquidæ & explicatæ cum Plinio rationes erant. Quod libri propagarunt, sine Venere; quæ multa in eo, quod excogitavit Salmasius. Videbam unum fere omnes, qui vulgato acquieverunt, dictitare: ut ex centenis assibus quot annis duodeni pro usura inferrentur: quasi in certa specie nummi quævis pecunia signata ostenderetur. Ita Catanæus, Rittershusius, Buchnerus. Budæus: *Duodenos asses* appellat „ plenam centesimam, eo modo loquendi, quo „ nunc in ea re utimur, *duodecimum denarium* „ vel *decimum quintum* dicentes. Alciatus: Fœ- „ nera-

" nerabant respublicæ civitatum *duodenis aßibus*
" ut inquit ad Trajanum Plinius: quæ in jure
" nostro Centesima usura dicitur, lib. V. Pa-
" rerg. cap. XXVII. Hotomannus: *Duodenos*
" *asses* intelligit, qui mensibus duodecim colli-
" guntur, nimirum ex usura centesima. Solus ex
" eodem valetudinario, in quo noster, Mat-
" thæus Hostus: *Duodenos asses* in annum pro ple-
" na centesima usura posuit: est enim centesima
" usura velut as: quod ut in mensem uncia, quæ
" assis duodecima pars est, ita in annum duode-
" ni asses nummi, velut integer as, ut à quibus
" compleatur, cedant de centum assibus: fuit ita-
" que hæc centesima usura annua, scilicet duode-
" ni asses, ut unus as quolibet mense datus, usura
menstrua. Paullo hic cultius: non tamen sine spinis. *Plenam centesimam* dixerat Budæus: id statim arripuit hic tanquam conveniens assi usurario annuo. Sed centesima usura est velut as, non respectu ejus, quod annuum datur, sed ejus quod menstruum: est enim nummus integer in centenos: ut *semisses* usuræ sunt idem nummus in centenos dimidiatus menstruus: *quadrantes* pars quarta vel tres duodecimæ ejusdem. Ergo quia hic nummus menstruus est centesima usura & as, non uncia ejus penditur in menses, quoties centesimis contractum est sed ipse as: ubi autem uncia hujus assis penditur menstrua, non potest intelligi centesima usura: hæc enim ipse as est & duodecim un-

ciæ.

ciæ. Duodeni autem asses nummi cedunt quidem in anno, ubi as datur menstruus: sed duodenis assibus non potest describere centesimam, qui adsuevit usurarum quantitatem nunquam definire aut appellare, nisi ex menstruo, ut adsueverat Plinius. Hæc non ferenda novitas etsi ambigere de recepta lectione jubebat, tamen & ab altera me: deterrebat Salmasii *usurarum assium* interpretatio, quam concoquere non poteram, & meliorem non reperiebam, ut nunc, Deo dante, reperi. *Asses usuras* dictat appellatas, quia ut Græci ,, ἀπὸ τῆς δραχμῆς suas usuras denominaverunt, ,, qui nummus apud illos ex argento signatus ,, antiquissimus, ita Romani ab asse & suarum ,, appellationes sumpserint, quem ex ære per- ,, cussum, & quidem ab antiquo & longe, ante- ,, quam ex argento signatum denarium habue- ,, runt. p. 233. Et rursus: Nam ut Græci usuræ ,, nomen ex nomine drachmæ designarunt, at ,, sortis appellationem in mina fixerunt, ad quam ,, omnis usura revocaretur, Latini similiter ab ,, antiquo ab asse & ejus partibus usuræ appella- ,, tionem expresserunt &c. p. 270. Non conveniunt hæc: nam Græci drachmam considerarunt ut nummum; Romani assem, non ut nummum, sed ut divisorem centesimæ. Præterea Romani, quum invenerunt hoc genus loquendi, nec assem nomisma nec ullum adeo nummum indigenam habuerunt: ære gravi
pro

pro nummo aut pretio rerum utebantur. Eadem pag. 270. dicit *asses usuras* dare assem in « centum annuum, ut τόκ☉· ἐπὶ δραχμῇ Græ- « cis dat drachmam in mensem: & hac re differ- « re Græcos à Romanis, quod illi in hac formu- « la de menstruis usuris intelligant, Romani de « annuis. Et pag. 231. *Assis* nomine Latini cen- « tesimam significarunt, sed annuatim solvendi, « ut Græcis δραχμῆς appellatione idem usuræ « genus intelligitur, sed menstruatim præstandæ. Hæc olim rejecimus, quia palam est & Romana vocabula omnia non nisi menstruum exprimere. Et sic suspecta mihi erat *usurarum assium* appellatio pro centesimis: quamvis minores assis partibus describi facile ferrem ob exempla passim obversantia. Primus autem quod meminerim, Salmasius post Hermolaum *usuras asses* nominare ausus est, rationibus, ut dixi, suspectis. Tentaveram quidem aliam, nempe, quod centesimæ cum inferioribus collatæ is est conspectus, qui assis ad partes suas. Sed vicissim, nec, quæ intra centesimam sunt, assis partibus designarentur, nisi earum foret idem conspectus ad centesimam, qui est partium assis ad assem. Et ita fit circulus, nec apparet hactenus, in quibus sic cœperint loqui. Quærimus autem initium & caput hujus nodi lororum. Ista ratio totius ad duodecim partes, & uniuscujusque partis ad solidum, potius est aliquid necessario conse-

ſequens applicationem aſſis ad rem partiendam, quam occaſio applicandi: & quia concurrit in omnibus, quæ ſic diſpertimur, non poteſt haberi cauſa, cur unum genus ex omnibus hoc modo tractetur, & perpetua inde nomina nanciſcatur.

62 Nunc autem & *uſuras aſſes* dictas & ſumma cum ratione dictas & in ore vulgi non infrequentiores quam alias fuiſſe & ab *uſuris aſſibus* fluxiſſe cæteras certum habeo. Unde igitur *uſuræ aſſes* nomen acceperunt? Verbo dicam, quod adhuc neminem ſtatuiſſe vidi, ſed veriſſimum eſt: ex eo, quod *as* & *libra* eadem res erat, quum hæc vocabula ſunt inventa, & eodem pondere fuerunt uſque ad bellum Punicum ſecundum, quum ob ærarii inopiam & ultimas reipublicæ neceſſitates Q. Fabio Maximo Dictatore as ex librali factus eſt ſextantarius. Quemadmodum autem centeſimis minores uſuræ dictæ ſunt *deunces, dextantes, dodrantes, beſſes, ſeptunces, ſemiſſes, quincunces, trientes, quadrantes, ſextantes, unciæ, ſemunciæ*, quia *centeſima* & *libra* eadem res erat, nec pecuniam aliam quam libras æris habebant, & ſi centeſimam dividere vellent, non poterant aliis vocabulis uti, quam partium libræ: ita & uſuras centeſimas dixerunt *uſuras aſſes*, quia qui centeſimas uſuras promiſerat, menſtruos dabat aſſes in centenos aſſes vel menſtruas libras in centenas libras.

Una

Una erat differentia inter *assem* & *libram* ex instituto Servii Tullii, quod as signatus habebatur cum partibus suis, ne molestia appendendi moram commerciis faceret; *libra* dicebatur etiam de non signato ære: in cætera pondus idem, eadem materia, eadem partitio assis & libræ fuit: sed invaluit, ut potius dicerent *usuras asses*, quam *usuras libras*, quia in signato & pecunia hujus nuncupationis usus erat. Qui die cæca vendebat, aut mutuum rogabatur, nihil ambigui relinquebat secum contrahenti, sive dixisset: *Faciam nomina*, vel *expendam tibi, quod desideras, ea lege, ut quod serius triginta diebus debitum expunges, des mihi insuper usuras menstruas centesimas*: sive *quotquot triginta diebus, usuras libras singulas in centenas singulas libras*: sive *usuras asses in centenos*. Eadem est in his omnibus ἐπεξήγησις, vel appositio, ut nunc vulgo Literatores vocant. *Usuras centesimas*, usuras, quæ sint centesimæ partes sortis menstruæ: *usuras libras*, usuras, quæ, ne nescias, erunt libræ æris: *usuras asses*, usuras, quæ sint asses in centenos menstrui. Erat autem as libram pondo: & massa libralis non plus non minus capiebat æris quam as: hoc uno discrimine, quod libra dicebatur etiam de rudi & facto, as tantum proprie de signato ære. Hæc vera sunt, adhuc ab omnibus frustra quæsita, *usurarum assium* incunabula: hoc initium usurarum modum asse definiendi:

quod

quod non nisi asses forent, quibus ut plurimum ibant in creditum, quibus emebant, vendebant, pretia omnium rerum æstimabant. Id hinc porrexerunt ad minores usurarum numeros, quia asses isti, perinde ut centesimæ, nihil differebant à libris æris, nisi quod signum impressum haberent: & sic commodius aut omnino aliter dividi non poterant, quam partibus libræ. Qui enim audierat, *Dabis usuras asses in centenos*, si bonum nomen erat, si non dubitabat aliunde minoribus accipi, aut quamcumque aliam spem habebat, *usuras* non *asses*, sed *besses*, *semisses*, *trientes* unius libræ vel assis vel centesimæ menstruas offerebat. Et satis credibile est, prius in summa quam in partibus veteres sic sermocinari cœpisse. Fert enim natura, ut prius eloquatur destinetque mercedem rei, qui rem sub mercede daturus est; ut cujus merx est, ejus indicatio sit: fert item, ut multum malit lucrari quam parum, qui fidei alienæ credit. Præterea partes fieri non possunt, nisi prius mente conceperis imaginem totius: & quemadmodum partes totum præcedunt natura, ita totum partibus prius est cognitione. Denique bes, semis, triens, quadrans nullius rei potest intelligi, quæ sit omnis quanta, ignoratur: at ubi rei modum mensuramque integræ tenueris, facile ex universa colliges, quantum sit in ejus besse, semisse, triente, quadrante.

63 Hinc apparet, quam feliciter & magnifice hunc locum Salmasius tractarit: nam quum vulgatum nullo modo tolerari queat, si *centesimis* supposuisset, utrumque vocabulum deleri oportebat: si τὸ *assibus* expunxisset, quod τῷ *duodenis* adjungeret, nullum reperiebat: si τὸ *assibus* reliquisset, unicum & solum erat, quod commode, quod erudite, quod omni ratione subserviente illi applicaretur, τὸ *Usuris*. Et tanto pretiosior ista est emendatio, quod hæc sola nobis superest in antiquitatis naufragæ tabulis mentio *assium usurarum*, quas tamen quotidiano sermone jactatas nihil dubitamus. Hic rursus, ut qui locis obscuris aut ignotis deprehensi omnia tuta timent, ille ignarus, quid probatione indigeat, quid sine teste recipiatur, poscet auctores. Ego vero nullum alium auctorem illi, quam rerum evidentiam, dabo: quam quisquis non capit, ei consilium dandum est, ut illos bonos libros evolvat, quibus tantopere noster offenditur. At illi non desinunt boni esse, quod omnibus bonis melior est ὁ θεόπνευστος. Est enim etiam in suo ordine bonum, quod ad summum bonum non patet aut pertinet: & qui ista tanquam adversantia statuit, ostendit se malum dialecticum, nec perdidicit doctrinam de Oppositis, ut illi sua verba reddam.

64 Refert ex Plinio, Denarium placuisse „ olim pro decem libris æris, postea XVI. assibus

bus permutatum: & tamen, ſubjicit, fremente Grammatica, publice denarii nomen frequentatum fuit. Et hoc pueriliter atque indoctorum more: non enim Grammatice rebus nomina imponit, aut quo minus imponantur, intercedit, ſed nomina rebus impoſita ordinat, & in illis analogiam vel anomaliæ cauſas demonſtrat. Sed & omnis hic ſermo futilis eſt: & tamen denarii nomen frequentatum fuit. Quid ſtultius? An quia denarii pretium imminutum eſt in ære gravi, deinde auctum in aſſibus levioris ponderis, ideo nomen ejus, jubente Grammatica, debuit aboleri? & illa plorante frequentatum eſt? Perinde hoc ac ſi dicam: Olim Dalerus XXXII. obolis æſtimatus eſt; nunc æſtimatur XLVIII. aut L: & tamen fremente Grammatica nomen ejus frequentatur. Olim aureus fuit XXVIII. obolorum, nunc multo plures facit: viginti octo obolorum nummus eſt argenteus: & tamen, fremente Grammatica, nomen aurei frequentatur. Juſta volumina condi poſſunt in omnibus linguis vocabulorum, quorum ſignificatio ab orgine ita deflexit, ut vel contractior vel amplior, aliquando & prorſus alia & omnino contraria reddita fuerit: quod ita ne fieret, interceſſiſſe Grammaticen, aut ſe invita fieri obteſtatam deum hominumque fidem nullis unquam nuntiis accepi. *Vncia* ne pro aſſe, & *as* pro uncia, tum

centesima pro duodecim centesimis, *duodeni asses* pro uno ne dicerentur, non Grammatice, sed usus loquendi (qui fuit ante Grammaticen, & Grammaticen genuit) & Arithmetice, & sensus communis omnium hominum & natura rerum intercedit.

65 Hinc adspergit quædam de exactione menstrua & de ἀνατοκισμῷ, quæ nec ipsum juvant & nemo requirebat. Sed ne hæc quidem expedit sine argumento dissolutionis, negligentiæ, pinguis Minervæ, qua tractat hæc studia, & advigilat, qui videt alios dormi-"tantes. *Licinnius*, inquit Galliæ præfectus. Si quos processus in literis effecisset, diceret: *Licinus* Augusti in Gallia procurator: etsi oggererent istud versiones, neque in margine, ut fit, corrigeretur: etsi Græca Λικίννιος habere non desinerent. Est enim hic, de quo epigramma vetus: *Marmoreo tumulo Licinus* "*jacet*. Rursum, Cicero optat lib. 5. ad Att. "epist. ult. quo Salaminiis consuli posset, *ut* "*centesimæ perpetuo fœnere ducerentur*. Nemo ista in epistola ullum tale votum aut optatum Ciceronis reperiet. Romæ absente Cicerone *SC. factum* ibi scribi video, *ut* in contractibus urbanis vel civium Romanorum *centesimæ perpetuo fœnore ducerentur*. Salaminiis ut consuleret, nihil erat ei optandum, utpote magistratui & cui pro imperio agere liceret: nisi forte, ut minor esset aut importunitas Scaptii

aut

aut Bruti gratia. Nam abſque his foret, ſatis eis conſulebatur edicto ipſius Ciceronis, in quo obſervabat centeſimas cum anatociſmis anniverſariis. Hactenus tamen iis conſultum eſt, quod Ciceronis proconſulatu non quaternas centeſimas, nec pro CVI talentis, quæ debebant, ducenta, quæ petebat tocullio, ſolverunt. Pag. 54. reverſus ad nòſtram litem, » negat ſe per ſomnium cogitaſſe, quod cente- » ſima diſpertita ſit in duodecim uncias, ejus » rationem in anno quærendam. Poteſtne quiſquam mortalium ita omnem pudorem decoxiſſe? Taceo, quæ paſſim per utrumque ſcriptum inculcat. Continenter ante hæc verba laudat, quæ de ſextariis deque jugeribus mihi contradixit olim, ſcilicet ea ſuo modo men- » ſurabilia non poſſe ita in duodenas partes diſ- » tribui, ut duodena cujuſque ANNI parte, » pars pariter duodena exhibenda ſit: nempe ut » centeſima. Rurſum continenter poſt ejuratum ſuum ſomnium: ſed, inquit, quod duodecies, hoc, eſt uniuſcujusque menſis Calendis, duodena aſſis ANNUI pars exigi conſue- » verit. Similia ſunt in M. Damæ & Fufidii ficta ab illo fabula. Et hic homo negat, ſe rationem, quare Centeſima in partes aſſis diviſa ſit, quæſiſſe in anno. Det age vel nunc definitionem aut deſcriptionem qualemcumque Centeſimæ Uſuræ, in quam non intret anni aut annui mentio: credam illum non feciſſe,

quod toties fecit. Si non somniavit sibi rationem centesimæ assis usurarii quærendam in anno, quid pungit eum, quod injeci de anno interdum contracto, interdum producto? Nec tamen evadit hoc telum tam leviter defungendo, quam putat. « Annum contrahat, « inquit, ut libuerit, & vel annum Arcadum « assumat. Annon usura centesima sorti cente- « simo quoque mense adæquabitur. Hic latet anguis in herba. Significat enim, si nihil aliud possit, facturum, ut alio modo βαλανηφάγειν incipiat, nec certaturum, ut antehac, de duodecies soluto duodenis partibus anni, sed centesimam dicturum inde appellatam, quod centesimo mense sorti adæquetur: quam opinionem ipse inventor Budæus destituit. Videbimus, an huc se convertat. Nam si ea ratio est, prorsus actum est de asse usurario. Certe qui sic interpretati sunt, etsi erraverint, annuum nullum respexerunt. At ille dictato- « ria majestate: Et ut hæc ipsa est & manere « debet as usurarius, cujuscumque seu mensis « seu anni habita ratione. Itane cujuscumque? etiamne, si annus decem tantum mensium fuerit? quid injustius in debitores? si quindecim? quid iniquius in creditores? Sed quid illius interest, pereant debitores, an creditores, an utrique, dum modo maneat & sit ille, qui nunquam fuit, nec posthac cuiquam mediocriter erudito probabitur, as usurarius.

66 Per-

66 Pergit: ita certum manet, à tempore »
Numæ Pompilii Romanum annum habuiſſe »
duodecim menſes, atque qui ſortem per an- »
num retinebat, pro more Romano duodecies »
centeſimam ſortis partem debuiſſe ſolvere. »
Hic iterum, dum ſe explicare ſtudet, ita implicuit, ut nullo modo expedire poſſit. Annus à tempore Numæ Pompilii erat duodecim menſium: ſed ubi ducit intercalares? Anno à Numa uſque ad faſtos a Julio Cæſare ordinatos Lunari utebantur Romani CCCLV dierum, ut Græci quidam, teſte Macrobio, CCCLIV. Utrique ut ſuum annum curſui ſolis æquarent, ſingulis octenniis XC dies intercalabant: Romani ita ut alternis annis, ſeu cuique biennio adderent binos menſes intercalares, modo paris, modo imparis numeri, velut XXII & XXIII dierum: & quia in octennio Romano ſuperant octo dies, ſecus atque in Græco, illos colligebant tertio octennio & tantummodo LXVI, non XC, dies tum intercalabant, ut uterentur illis XXIV diebus ſuperfluis. Expende quos hic tumultus oportuerit facere aſſem illum uſurarium. Alternus annus binis menſibus erat longior. Quis hic uſus aſſis uſurarii, qui duodecies ſolvebatur pro duodenis partibus anni, quum ipſe annus haberet quatuordecim tales partes? Quæ ſeges litium, quum debitor promptum haberet præferre, nihil ultra aſſem annuum uſurarium

 duo-

duodecim centesimarum sortis partium ab se peti posse; duos istos menses se lucrari debere: creditor contra, se centesimas menstruas pactum? Vel hæc sola ratio satis est ad pervincendum neque anni, neque alicujus assis annui in æstimandis ac denominandis usuris rationem haberi potuisse, quia incertus erat annus, nec incertum potest esse mensura & modus certi. Huc accedebat, quod negligentia persæpe, nec raro fraude Pontificum magis etiam, turbabatur. Videt adversarius, quid sibi prosit digitum medium in Numam porrexisse.

" 67 Percontatur; Quæ ratio ergo, cur
" quod duodecies quoque anno solvebatur (toto
" illo, quod ex duodenis partibus constituebatur,
" *assis usurarii* nomen ferente) non potue-
" rit, ratione singularum partium, *unciæ* nomen ferre? Quasi cum surdo & stupido mihi res sit, quod centies occinui, usque & usque repetendum & occlamandum est. Ratio est, quia totum illud, quod sibi fingit, nunquam Romani pro toto habuerunt, nunquam id assis usurarii nomen ferre passi sunt. Perambulet omnes ætates superstitis prisci Latii: petat ex Faunorum & Aboriginum tabulariis, petat ex semigothis & pœne in barbarum corruptis: non impingam illi suam Grammaticam, quam habet sine usu loquendi, nec suum usum loquendi tam infestum Grammaticæ: si-

ſicunde produxerit illum uſurarium aſſem, vicerit. Deinde cur illud, quod duodecies quoque anno ſolvebatur *unciæ* nomen ferre non potuerit, ratio eſt, quia jam *Vnciæ* nomen ferebat illius ipſius, quod duodecies in anno ſolvebatur centeſimis, duodecima pars; ut *ſextantis* nomen ferebat illius, quod in anno duodecim menſium ſolvebatur duodecies, pars ſexta; ut *quadrantis* nomen ferebat, illius, quod ſic duodecies ſolvebatur, pars quarta; ut *trientis* tertia; ut *ſemiſſis* dimidia; ut ipſum illud, quod duodecies in duodecim menſium anno ſolvebatur, nempe centeſimæ ſingulæ, *aſſium uſurarum* nomen ferebant. Fuiſſet autem ambiguitas inexplicabilis, ſi *Vnciæ* nomen idem tuliſſet & duodecima centeſimæ pars & ipſa centeſima.

68 Rurſus exquirit: cumque ſemel tantum centeſima poſſet ſolvi, altero ſcilicet menſe ſorte reſtituta, cur non ratione aſſis uſurarii, qui ad duodecim menſes continuatus, duodecim unciis conſtitiſſet, fœnus illud menſtruum, æque *unciarium*, ac *centeſima* dici potuerit? „ „ „ „ „ „ Sed iterum malus hic diſpenſator in rationem infert aſſem uſurarium, quem nunquam ſubſcribet, & ubicumque apparuerit, ſemper expunget antiquitas. Deinde, non illud tantum fœnus, ſed omne fœnus Romanis erat menſtruum & ducendo & nominando, vel ſi in annum, aut annos, quot velis,

H 5 con-

continuaretur: itaque fœnus illud menstruum, præ aliis omnibus generibus fœnoris, quæ omnia erant menstrua, & à menstruo vocabantur, nihil potest habere præcipui. Tertio, quia fœnus unciarium erat centesimæ uncia, itaque non poterat dici pro ipsa centesima. Quarto παρῳδίας pulcerrimæ perire occasio non debet: itaque similiter interrogabo: Cumque bis tantum centesima posset solvi, tertio scilicet mense sorte restituta, cur non ratione assis usurarii, qui ad duodecim menses continuatus, duodecim unciis constitisset, fœnus illud bimestre, æque *sextantarium* ac *bina centesima* dici potuerit? Et rursum: cur non, ter tantum soluta centesima, quarto scilicet mense, fœnus illud trimestre, *quadrantarium* & *terna centesima* dici potuerit? Eademque consequentia: cur non, quater tantum soluta centesima, quinto scilicet mense, fœnus illud quadrimestre, non potuerit dici, *trientarium* & *quaterna centesima*? Et sic παρῳδεῖν cuivis licet & redamptruare, ut amptruat iste Præsul (quia me vult Saliorum hymnos intexere) usque ad deunces usuras, easque medias distendere ac dispandere usque ad undenas centesimas. Obtestabitur ille, si quid potest ex vero, hæc non esse paria: quia nec binæ, ternæ, quaternæ centesimæ dicuntur, quoties quotmensibus una centesima penditur, etsi duobus vel tribus vel quatuor

tuor mensibus conjunctis simul duæ aut tres aut quatuor solvantur. Agnoscat igitur omne fœnus à menstruo dictum, nec *centesimam usuram* unquam dixisse veteres aut ex annuo aut pro annuo: eoque *assem usurarium* ullum annuum nec illis vel animo conceptum vel ore pronunciatum unquam fuisse, nec nobis concipi aut nominari debere, si probi illorum, loquendo dumtaxat, imitatores volumus haberi:· & quia centesima usura, reditus tantum menstruus, ipsa est, à qua inferiores, tanquam ab asse, denominantur assis partibus, *uncias usuras* & *fœnus unciarium* nec fuisse unquam nec posse esse aliud, quam quo uncia centesimæ usuræ menstrua vel duodecima pars menstrua infertur: ut toto anno non plus fiat quam una centesima sors partis, seu nummus unus in centenos. Judicet nunc adversarius, utrum aperte agam, an captem voculas, quo cavillari possim.

69 Quod scripsit, (cum duodenæ Taciti „ semunciæ, quoque mense solvendæ, confi- „ ciant semissem assis annui sive centesimæ) „ quisquis candorem non exuit, non ita, ut ego, „ esse interpretaturum autumat. Quisquis candorem non exsuit, verba interpretatur, ut sonant, nec duodenas semuncias quoque mense solvendas accipere potest pro duodenis semunciis, quarum una quolibet mense solvatur, sed quæ omnes unoquoque mense solvan-

vantur. Neque aucupatus hæc sum, sed in sic loquentem, qui & alia plurima extra modum absona & absurda passim effutiret, incidi. Et tamen verbis sic quoque acceptis, ut nunc ipse interpretatur, respondi, quod belle dissimulat.

70 Salmasius in hac controversia sic fuerat argumentatus, si *unciarium fœnus* & *centesima*, *semunciarium* & *semisses usuræ* forent eadem, non posse fieri, quin quæ supra unciam sunt, eodem modo extendantur & amplificentur: nempe, ut *sextantes usuræ* sint binæ centesimæ, *quadrantes* ternæ centesimæ, *trientes* quaternæ centesimæ, &c. Ratio hujus collectionis demonstratione Mathematica nititur. Cujuscumque enim rei ponitur uncia, ejus rei necessario ponitur & sextans & quadrans & triens &c. hæc si in ea non possunt destinari, nec uncia destinari potest. Jam cujuscumque rei ponuntur uncia, sextans, quadrans, triens, ejus necessario hac proportione ponuntur hæ partes, ut sextans sit duplum ad unciam, quadrans triplum, triens quadruplum, quincunx quintuplum &c. Ille adversus hæc projecerat, tanquam cetus in Persea, undam torrentis cloacæ barbarorum vocabulorum, quæ decimus quisque lectorum non intelligeret. Duravimus tamen & fraudem sub illa fæce ac fœtore obrepentem deteximus. Contra iste:
" Erit vero mihi Apollo usurarius, si æque com-

commoda invenerit nomina usurarum quadrantium, trientium, quincuncium &c. quibus exprimatur duodena earum pars, quæ quoque mense Romæ exigi poterat: atque uncia quoque mense solvenda duodecimam partem centesimæ seu assis usurarii signabat. »
Petit ergo nomina, quibus exprimatur duodecima pars usurarum quadrantium, quincuncium &c. Quid opus istis singularibus nominibus, quibus explicetur earum usurarum duodena pars? Quadrantes usuræ sunt in centenos quovis mense quarta pars centesimæ, velut libræ unius tres unciæ, denarii sestertius. Trientes usuræ sunt in centum quolibet mense pars tertia, ut libræ unius unciæ quatuor, denarii duo oboli Attici. Quincunces usuræ sunt quot mensibus quinque duodecimæ partes unius centesimæ, velut libræ quinque unciæ, denarii sex asses duo trientes. Harum, quid necesse est reperiri proprium & singulare vocabulum, quod duodecimam signet? An pars duodena parum intelligitur, si vocetur pars duodena? & , paullo si doctius efferre velis, *uncia?* Ubicumque enim duodecim partes facere vel fingere possumus, *uncia* vocabulum ad præsentem usum ac tempus se præstat & commodat.

71 Sed vult partem duodenam, quæ & menstruum & annuum significet. Bonus est creditor: ab ipso sumemus. Quæritur si *fœnus un-*

unciarium centesimæ, *semunciarium* semisses usuræ sint, annon oporteat *sextantarium* esse binas centesimas, *quadrantarium* ternas centesimas, *trientarium* quaternas centesimas. " Iste negat hoc esse necesse, quia non dentur in " sextantibus, quadrantibus, trientibus usuris " æque commoda vocabula ad significandum " pariter & annuum & menstruum, ut in unciario. Immo quo jure quaque lege *usura uncia* sunt simul annuum & menstruum; quo jure *centesima* simul annuum & menstruum sunt; eodem prorsus jure, eadem facilitate *sextans* significat partem duodecimam in sextante vel duplici asse usurario annuo seu binis centesimis: eadem commoditate *quadrans* significat partem duodecimam in triplici asse seu quadrante usurario annuo vel ternis centesimis: *triens* partem duodecimam in triente seu quadrupedante asse usurario annuo vel quaternis centesimis. Eadem mollitudine, qua *uncia* est as, *sextans* sunt duo asses, *quadrans* as triplex, *triens* as quadruplex. Juxta leniter & festive, quam centesima est as usurarius, duæ centesimæ sunt as usurarius duplex, & sic *sextans usurarius*: & ejus duodecima pars quoquo mense illata, nempe duæ centesimæ sortis partes, est sextans sextantis usurarii seu duplicis assis annui. Non aliter ternæ centesimæ sunt tripes aut triceps as seu *quadrans usurarius* annuus, & ejus duodecima, tres scilicet centesi-

tesimæ sortis partes, sunt quadrans quadrantis usurarii seu triplicis assis annui. Sic & quaternæ centesimæ nihilo durius sunt quadruplex as seu *triens usurarius* annuus, cujus duodecima, quatuor centesimæ sortis partes, erunt triens assis quadruplicis seu trientis usurarii annui. Et sic deinceps. Videt quantum in hac schola profecerimus, & quam male iterum adseveraverit, in sextantibus, quadrantibus, trientibus & cæteris usuris, admisso illo mythico asse usurario annuo, non inveniri vocabula, quæ simul & annuum & menstruum istius assis novæ Latinitatis conditori exprimere possint. O materiem litium infinitam! ô vocabula non homines, non domos, sed urbes, sed nationes evertentia! Promisi tibi *uncias usuras*: puto me salvum fore, si menstruam tibi solvam unciam centesimæ, annuam centesimam sortis partem, vel nummum in centenos: at tu duodecim poscis, quia obtendis uncias te stipulatum non centesimæ menstruæ, sed centesimæ annuæ seu assis usurarii. Promisi *usuras sextantes*, speravi me abiturum latere tecto, si tantum corradere possim, ut mercedem pendam quovis mense centesimæ partis sextantem, toto anno duos nummos in centenos. at tu tibi satisfieri vis ad sextantem vel bisurcum assem usurarium annuum, & quovis mense sextantis illius usurarii sextantem, id est, duas centesimas

sor-

ſortis partes, toto anno binas centeſimas uſuras exigis: & niſi dem, rapis me ad puteal Libonis, & ſi non ſit, unde dem, addictum abduces, & in compedibus habebis. Hæc multo gravior eſt rapacitas quam illa Licini: ille pro duodecim ſextantibus abſtulit quatuordecim; tu pro duabus unciis viginti quatuor.

72 Hæc vetera: ſed machinatur & aliquid « novi adverſus Salmaſii argumentum. Proba« re, inquit, antea debuiſſet, Romæ (neque « enim extra illam divagari licet) & ſextantibus « & quadrantibus & trientibus anni partibus « Uſuras ſolvi conſueviſſe. Et hoc iterum iſte, qui negat ſe ſomniaſſe, quare uſuræ ſint aſſis partibus appellatæ, in anno eſſe quærendum. Interim diu mecum deliberavi, qui ſenſus, quæ mens eſſet hujus oraculi: quid vellet, qui diceret, male colligi, ſi *unciarium fœnus* centeſimæ, *ſemunciarium* ſemiſſes ſint uſuræ, etiam *ſextantarium* binas, *quadrantarium* ternas, *trientarium* quaternas fore centeſimas; hoc, inquam, male colligi, niſi conſtet etiam ſextantibus & quadrantibus & trientibus anni ſolutas fuiſſe uſuras: aut quare ſolutio ſi non fuerit bimeſtris, trimeſtris, quadrimeſtis, obicem ponat tam liquidæ & fluenti conſequentiæ. Hoc ille volens ſic obſcuravit, ut faſtidiens & longam cogitationem in re tantopere ab illo deriſa pertæſus lector ſibi quocum-

cumque modo ſatisfieri pateretur. Hæc igitur ſententia hujus velut à Caco eructati fumi, diverſam eſſe rationem unciarum & reliquarum uſurarum: quippe uncias unciis anni ſolutas, nullas autem ſolutas ſextantibus aut quadrantibus aut trientibus anni. Etiam non abeſſe ſibi ad præcavendum intelligendi aſtutiam putat in iſto, (Romæ, neque enim extra eam divagari licet) ut ſi reſponderimus, ,, naturaliter hoc contingere ubique gentium, ut interdum annua, interdum menſtrua, interdum complurium menſium die, hoc eſt, ſextantibus aut quadrantibus aut trientibus anni, ſumatur creditum ſub uſuris; habeat, quod regerat, id Romæ non factum, & poſcat auctores. Et tamen ſequenti periodo ſibi excidere patitur, Unoquoque menſe ſolvebant, niſi aliter conveniſſet; qua exceptione ſibi reſcindit irritumque reddit, quod tam generatim prius enuntiarat. Quamquam autem hac reſponſione ſtare me ſatis exiſtimem, ſunt tamen & alia, quæ vanitatem iſtius circumſcriptionis manifeſtent. Primum hoc ſpeciem habet in *unciario*: ſed quid fiet *ſemunciario* accepto pro ſemiſſibus uſuris? ſi omnino unoquoque menſe ſolvebant, nunquam etiam ſolvebant ſemuncia vel ſemiſſe (eadem enim hæc illi) anni: & ſic in ſemunciario fœnore eadem ratio ceſſat, quæ in ſextantibus, quadrantibus, trientibus uſuris,

valet autem in unciario. Deinde quod unciæ usuræ solvuntur unciis anni sive unoquoque mense, est commune accidens omnium usurarum, non fœnoris unciarii proprium: & propterea unciarum usurarum naturam invertere aut differentem ab aliis, quod ad originem nominis ac significationis, reddere non potest: neque efficere, ut aut unciæ ab unciis anni; sextantes, quadrantes, trientes, non à sextantibus, quadrantibus, trientibus anni; aut ab anni unciis unciæ; trientes, quadrantes, sextantes ab trientibus, quadrantibus, sextantibus centesimæ dicantur. Plane κατὰ συμβεβηκὸς evenit, ut idem vocabulum in divisione anni, tanquam assis, detur mensi seu ei parti, qua vulgo usuræ pendebantur, & certo generi usurarum in divisione centesimæ partis usuræ, tanquam assis: res ipsæ & ratio nominis utriusque nihil participant, nisi quod utrobique pars denotatur duodecima. In Græcorum usuris numerantur τόκος ἐπίτριτος, ἐπίπεμπτος, ἔφεκτος, ἐπόγδοος, ἐπιδέκατος. Hic similiter contingit κατὰ συγχυσίαν, ut ἐπιδέκατος τόκος idem prorsus in anno efficiat, quod in duodecim mensibus Latinorum usuræ dextantes. Habent etiam commune, ut ἐπιδέκατον à δέκα, sic *dextantes* à *decem* dici. An id eo usque valebit, ut aut Græcorum ἐπιδέκατος à dextantibus Romanis, aut dextantes Romanæ ab Græco-

rum

rum ἐπιδεκάτῳ originem ducant; cæteræ aliam habeant? Haudquaquam: quia numerus, in quo conveniunt, est commune accidens omnibus his vocabulis: quod in uno nullam habet propriam efficaciam ad originem ejus aliunde ducendam.

73 Nunc tempus prostituendi summam imprudentiam hominis, & ostendendi, ut nihil sua referre existimet, amicus annon lædatur, dummodo & una lædatur inimicus. Gro- „ novius misericordia dignissimus est, quando „ hunc producit Achillem: Alius jussus soli- „ dum argumentum adducere, si ita argumen- „ taretur, firmissimis Hippocratis vinculis con- „ stringendus foret; Gronovius venia dignus „ est, quia dialecticam non didicit. Nec cogitat hæc omnia recidere in Salmasium, quem colere se simulat. Etenim Salmasius est, qui sic argumentatus est: ex Salmasio adduxit ipse in facerrimis exercitationibus: Salmasius igitur est misericordia dignissimus: Salmasius Hippocratis vinculis constringendus: Salmasius dialecticam non didicit, hæc omnia judicio tetrarchæ veritatum. Nisi ageret ferret hominem inconsideratissima temeritas, potuisset huic convicio alium locum legere, ubi non mecum Salmasius plecteretur.

74 Sed iste meus stupor, qui extra Sophisticen suam nil videt, nihil audit,

Ipse quis sit, utrum sit, an non sit, id quoque nescit;

 „ scit

" ſcit tamen me velle mea dumtaxat ut Grammatica haberi. Quamquam valde malignus eſt iſte voluntatis alienæ interpres, volo tamen, ſi Grammaticum eſt, quicquid literatum & ex interiore cenſu ac mundo eruditionis petitum: ut Moſen primum σοφὸν fuiſſe καὶ τὴν γραμματικὴν, id eſt, docte ſcribendi artem, τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι ex Eupolemo refert Clemens: ut Eratoſthenis ſolertiam in omni genere literarum Grammatici nomine addito ſignificavit antiquitas. Volo vero, & ad tantum opus aliquid conferre mea ſcripta magnificum duco. Volo etiam, ſi Grammaticum eſt, quicquid non diſcrepat à præceptis recte loquendi; quicquid non ὑποσόλοικον aut βαρβαρόφωνον· & qui vel hoc aſſequatur, eum cur pœniteat, quantum profecerit, nihil eſſe cauſæ cenſeo. Sin autem Grammaticum eſt non niſi ex primis puerorum inſtitutionibus decerptum (etſi quicquid ad illarum emolumentum egregie pertinet, non contemnitur à prudentibus, ſed ab indoctis, ruſticis, malo tirocinio ipſis primum imbutis, deriſoribus rerum ſanctiſſimarum, quibus omnis vitæ tranquillitas & reipublicæ ſalus continetur) hoc igitur ſi ſolum ei Grammaticum eſt, quod ludi puerilis parietes non egreditur, optarim equidem omnium & magiſtrorum & diſcipulorum tantam eſſe indolem, ut noſtris uti poſſint: nihil ex eo detrimenti, opinor, caperent

rent

rent studia. Sed si qua est ea classis, longe profecto infra hanc ablegandus & detrudendus est Theologorum vomica, Jurisconsultorum carcinoma, Medicorum simia, Physicus in tursis & harengis & Maurorum genitura, Dialecticus sine syllogismo, Philologus sine Grammatica, Rhetor Synecdochicus: qui si vere minatur se omnia mea legisse, (at ego perpauca illius & fere tantum, quæ intemperies hominis mihi impegit) nihil in illis clamat se intellexisse. Unde autem scit captator & actuarius sermunculorum, me velle mea tantum pro hujusmodi Grammaticis haberi. Nempe scripsi, nescire istum, quid sit » analogia. Sic solent ratiocinari pessimi dialecticorum. Quid enim? quicumque nominat analogiam, ejus nihil est ipsius judicio nisi Grammaticum? Aristoteles in loco de justitia multus est τὸ ἀνάλογον & τὴν ἀναλογίαν appellando: sua igitur tantùm vult ut Grammatica haberi. Julius Cæsar scripsit de analogia: ergo quæcumque scripsit, voluit pro Grammaticis haberi. Geometræ & Arithmetici tradunt de analogia: nil igitur tractant aliud quam Grammatistæ. Asse & partibus ejus & Geometræ & Arithmetici & Jurisconsulti olim utebantur: nec illis poterant uti, nisi diligenter expensa illarum partium analogia: de qua nihil omnino Grammatice.

75 Aliud crimen pag. 57. Etiam omnia sua ,,

" non cohærere fatetur: inde illud pag. 79.
" *Omne simile dissimile est.* Rursusque pag. 70.
" Minutiarum Grammaticarum ipsi adeo non
" constat ratio, ut coactus fuerit dicere: *Omne*
" *simile etiam dissimile est.* Et hoc perfrictæ frontis insigne specimen. Ego notavi, quæ nobis sunt *duodecim in centum*, posse vocari Latine *centesimas*: hactenus vernaculæ linguæ cum Romana convenire, ut ambabus numerus quidam lucrativæ pecuniæ rem eandem exprimat, quoque audito utriusvis unius modo callentes nihil diversum animo subjiciant; ipsa tamen pronunciata inter se plurimum differre, nec centesimam significare Duodecim, nec Duodecim centesimam, sed Romanis efferri menstruum, nobis annuum. Hæc quia ille turbat, & quæ sensum eundem efficiunt, putat etiam dici eodem modo, nempe ut & Romani significent annuum, adhibui illud promiscuum: *Omne simile etiam dissimile est.* Iste, qui non, quod fecit, sed quod vult, somniat, hic me vult scripsisse confessionem, mea parum cohærere. Quid si scripsissem, quæ ille
" pag. 16. Fateor lubens, me hæc probare non
" posse: & pag. 52. Nec inficias tamen ivero,
" hic aliquos scrupulos superesse, & examus-
" sim omnia non convenire calculis, quos ad-
" versarius attendi debere contendit. At in vera sententia, quam nos tuemur, optime omnia cohærent & consentiunt: nihil restat scru-

puli:

puli: ne obſcuritas quidem ulla aut in explicando difficultas. Quicquid ejusmodi fuit, erat, donec omnis pateret. Olim magnis viris, qui non ſimul eam univerſam, ſed particulatim eruerunt, quum multi errores circa fallerent, nec aut noſcerentur ſtatim ubique aut corrigerentur, arduum fuit recta & ſana adulteratis conglutinare. Nunc ſibi dictum putet: *Dignus cum tuis ſcrupulis, odium. nodum in ſcirpo quaeris.*

76 Ibidem contemptis & exſibilatis omnibus Juriſconſultis, Jacobum Gothofredum ait ſecum ſapere. Sed impingit ſolens: nuſquam enim Jacobus Gothofredus ſcripſit *fœnus unciarium* eſſe centeſimam: ſed ambigue atque obſcure locutus eſt, *fœnus unciarium* definiendo, quod unciam unam menſtruam in aſſem pendit. Neque enim quem *aſſem* intelligat, explicuit, illumne noſtri aſſem uſurarium annuum, an aſſem centeſimam menſtruam, an denique aſſem ſortem. Nam & hoc alicui poſſe in mentem venire, ac proinde, qui ſic loquuntur incautioribus plagas tendere, præſto eſt exemplum Nic. Abramus ad Orationem Ciceronis pro Cælio. Compreſſa fœneratorum cupiditate ſcribit ad „ *uſuras uncias* ventum, ne plus duodecima par- „ te ſingulis annis exigerent. Immo duodecima parte unius nummi menſtrua, uno nummo annuo, in centenos. Sed audiamus ipſum

explicantem, quæ sit ista, cujusve rei pars duo-
« decima. Totam enim, ait, summam antiqui
« *assem* sive *solidum* vocabant: eum assem in duo-
decim uncias dividebant. Sic faciebant certe
suo loco: sed non, quod continenter sequitur.
« Exempli causa, inquit, Sejus à Titio fœne-
« ratione mille ducentos Philippeos acceperit:
« cum illum assem sive totam summam in duo-
« decim partes sive uncias diviseris, singulæ un-
« ciæ centum Philippeos continebunt: quos
« Sejus Titio singulis annis *fœnoris unciarii* no-
« mine pensitabit. Ego vero dabo pignus in
meum talentum, inque Abrami nummum,
ni recusabit ille & deprecabitur tantam jactu-
ram, siquidem sapiet: non enim plus duode-
cim numeraturus est. At centum Philippei,
merces mille ducentorum sortis annua, sunt
usuræ besses bina sextula: quippe in centenos
" octo triens. Pergit: Quod fœnus si ad se-
" muncias redegeris, quartam & vicesimam to-
" tius summæ partem, id est, Philippeos quin-
quaginta expendet. Juxta pinguis hoc Mi-
nervæ: non enim expendet ultra senos. At
quinquaginta Philippi in mille ducentos an-
nui sunt *usuræ trientes sextulæ*. Nimirum in
mille ducentos annui centum requirunt octo
trientem in centenos. Duodecies octoni sunt
XCVI: duodecim trientes sunt quatuor asses:
qui nonagenis senis additi efficiunt centenos.
In centum octo annui sunt menstrui besses:
nam

nam duodecim besses, octo asses. Hæ ergo *besses usura*. In centum triens annuus sunt menstruæ binæ sextulæ. Nam triens duodecim habet binas sextulas, quum uncia tres binas sextulas. Hæ igitur *usura bina sextula*. Similiter in mille ducentos annui quinquaginta, requirunt quatuor sextantem in centenos. Nam duodecies quaterni sunt XLVIII: duodecim sextantes, duo asses: qui si accedant ad illos XLVIII, existunt quinquaginta. In centum quatuor annui sunt menstrui trientes: nam duodecim trientes absolvunt quatuor asses. Sic hæ *usura trientes*. In centum sextans annuus sunt menstruæ sextulæ: nam sextans habet duodecim sextulas, ut uncia sex sextulas. Sic hanc accessionem apparet esse *usuras sextulas*. Fraudem sibi fecit homo eruditus & *assem* & *unciam* male hoc in negotio interpretando. Nam *unciarium fœnus* duodecimam quidem conficit, sed menstruam, non annuam, & centesimæ partis, non sortis. *Assem* quoque vocabant quidem quamvis summam, si lubuisset: sed non summæ creditæ intuitu dicebant *asses usuras*. Sed & usuræ modum lege de unciario fœnore præscriptum non mediocriter ei centesima excessisse videtur. Facile patior: sed quemadmodum? Nam quum occupatis, inquit, mille ducentis Philippeis centum quotannis Philippei *fœnoris unciarii* nomine penderent, fœneratores *centesimarum*

« nomine duodecim Philippeos menstruos, id est, cxliv annuos, exigebant. At ego *assem* putabam duodecies excedere modum *unciæ*. Asses autem usuræ sunt centesimæ. Ergo si fœnus unciarium mille ducentorum sunt annui centeni, usuræ centesimæ ejusdem summæ erunt mille ducenti annui, & sic ipsam sortem æquabunt. Sin autem centum quadraginta quatuor sunt centesimæ mille ducentum, haud dubie fœnus unciarium non erunt nisi duodecim: nam duodecies duodecim sunt cxliv.

77 Perventum tandem ad Legem xlvii. ϖ. iv. d. de admin. & peric. tut. ubi hoc saltem bene, quod verba mea integra refert, & in illis mendum operarum corrigit: sed dum libello suo molem quærit, ista comparatione suas ariolationes & sordidas magis & ridendas reddidit. Itaque ne verbo quidem mihi hic opus, nisi quædam ineptiæ hominis detegendæ essent. Quum ipse nihil eorum, quæ « probare illum jusseram, adserat, ex me quæ« rit, ubi dicat lex maluisse testatorem eam pe« cuniam esse penes tutores, quam alios? Respondeo, ibi: *Volo, ut sit in arbitrio tutorum filii mei, si voluerint hujus summæ uncias inferre usurarum nomine.* Quod est, ut illorum sit optio, velintne eam pecuniam potius ipsi habere fœneratam sub unciis centesimarum hujus summæ solvendis usurarum nomine, an aliis credere,

dere, ut ſolent debentque vulgo tutores, qui pupillorum bona adminiſtrant, & ab iis pupillares uſuras exigere. Quis enim infert uſuras, niſi qui pecuniam habet fœneratam? Ubi autem eſt arbitrium, niſi minimum duo propoſita ſint, ex quibus alterum eligere liceat? Quod ſi alterutrum horum ordinarium eſt, & arbitrium fecero, utrum ordinarium fiat, an id quod præter morem ego commentus ſum, quis dubitat, quin hoc malim? Quærit deinde, ubi dicat, quos tutores dedit liberis, fuiſſe viros bonos & exploratæ fidei? Reſpondeo: ſi prævidiſſent juriſconſultus aut teſtator, fore homines aut tam ſtupidos aut tam malignos, qui hoc quærerent, non pepercifſent adjicere. Sed quia putabant neminem fore mentis compotem, qui de hoc ambigeret, prætermiſerunt. Quales enim alios, ulla ſi horum eſt copia, damus tutores liberis? qua quidem in opinione decipimur interdum: ſed nemo ultro præſumit, in hoc ſe decipi. Quærit, ubi dicat acceptam ſub leviſſimis uſuris potuiſſe tutores majoribus credere? Reſpondeo: uſuræ leviſſimæ inde colliguntur, quod nemini obtrudere pecuniam meam poſſim, ut ea uti velit non deſiderata, niſi ſub leviſſimis uſuris. Potuiſſe autem majoribus credere, palam reſpondet Juriſconſultus. At quæ iſte ex eadem lege ſibi fingit, nemo ſanus cogitat.

78 Ne-

" 78 Negat posse credi usuris tam parvis pa-
" trem tutoribus permissurum fuisse pecuniam,
" quam illi majoribus fœnerarentur. At pater, quid illi ea pecunia facerent, emerent prædia, militiam, decuriam, negotiarentur, terrestri an nautico fœnore illam occuparent, nihil morabatur: id modo respiciebat, ut pecunia pupillo esset salva, donec in suam tutelam ve-
" nisset. Adjicit peropportune: de qua certi
" esse non poterant ipsi, annon foret dispergenda. Hoc enim si ad patrem refert, quasi ejus metus de dispergenda pecunia non fuisset sublatus, fallitur; nam ille securus erat, quia tutores videbat, debitores certos & paucos: sin ad tutores, contrarium ponit superioribus: si enim talis erat aliquis metus ipsis, non est credibile magnis sub usuris hanc pecuniam ac-
" cepturos fuisse. Non poterant autem esse certi, nempe, ut in rebus humanis nihil est certi, & sæpe quum optime se cavisse arbitrantur, cautores capti sunt. Alioqui cur certi esse non poterant, quibus promptum erat providere,
" ne nisi bonis nominibus collocarent? Tuto-
" res pro pecunia, quam apud se detinuerunt,
" jus est solvere quincunces aut trientes. Puta, si contra voluntatem testatoris: non ubi tale
" arbitrium fecit tutoribus ipse testator. Ut
" hoc licuerit tutoribus, intervenire debuit cognitio judicis. Falsum: *paterfamilias uti legaßit super pecunia tutelave sua rei, ita jus esto*; edixe-

edixerunt duodecim. Lex Ulpiani, quam ſubſidio vocat, tractat de officio judicis in lite de exhibitione atque alimentis pupilli, quam hic non incidiſſe planum eſt. Militare forte teſtamentum fecerat. Forte non: & utrum fecerit, quid ad Dionyſum? Formulam *uſuræ unciariæ* (abolitam jam conſuetudine) inter teſtandum uſurpavit, *ὥσπερ νόμισμα ἀρχαῖον ἐκ θησαυροῦ πόθεν ἀδεσπότου*. Militem perſcitum & antiquarium, cui de ſupremis agitanti nondum exciderant gloſſemata, & libebat ex Fauni & Aboriginum ſermone formulam petere. Supra *fœnus unciarium* in XII tabulis noluerat æſtimari ad recentiorem diſtinctionem fœnoris juxta aſſis partes. Concedit ergo aliquam fœnoris ſecundum aſſis partes diſtinctionem recentiorem. At hic ubi recentior teſtator præſto eſt, fingitur aucupatus vetus verbum abolitum jam conſuetudine? Quo nodo tenebimus hunc Protea? Qui recentiores iſti? in quam ætatem conferendi? Habebat dubio procul depoſitam apud argentarios? Quare dubio procul? immo quare? quod veſtigium ejus depoſiti? Qualis quæſtio exhibita eſt Scævolæ, talem ille nobis remetitur: fuiſſe honoratæ militiæ virum, qui de certa pecuniæ ſumma in teſtamento ſuo ſic ordinavit. Ubi eſſet ea pecunia, in vidulo, in riſco, an in aula Euclionis, in domeſtico theſauro an in fani foviſſa, depoſita an defoſſa,

apud

apud Lyconem trapezitam an apud lenonem Ballionem, tanquam ad rem non pertinere ratus, nec inquirendum ſibi nec chartis mandandum cenſuit. Sed otioſam in arca intelligimus ex ipſa diſpoſitione teſtantis: nam ſi fuiſſet bono loco, & ubi ſalva fide ſua tutores illam relinquere poſſent, non invitaſſet ipſos teſtator, ut illam ad ſe reciperent: nam de ſorte potiſſimum ſollicitus erat. Sed habuerit
" penes argentarios: quid tum? immo, refert,
" ait ille: nam quia argentarii binas aut ternas
" accipiebant centeſimas, ſimplices facile pro-
" mittebant: & huc tendunt verba legis. Ergo tutores iſti fuerunt argentarii? Quæ non monſtra parturit hoc cerebrum? Unde autem vaticinatur Scaptium familiarem Bruti fuiſſe ar-
" gentarium? Notum eſt, inquit, illud Ho-
" ratii lib. I. Sat. VI.
" *Ibant octonis referentes Idibus æra.*

Qui, quæſo, ibant? annon

pueri magnis è centurionibus orti,
Lævo ſuſpenſi loculos tabulamque lacerto.

Et quidem ad avaros, ſiquidem avari ſunt, qui ad δίδακτρον manus porrigunt, ex regula magnorum Moralium cæſpiticii dialectici. Quid autem iſti ad inſtitutum noſtrum?

79 Sed nuntius horribilis ſubito affertur:
" totum jam negotium confectum eſſe. Bone Juppiter, Latinas jam confectas? Metuo ne ſero venerim, & carnis mihi nihil ſuperſit.

Eamus

Eamus tamen vel exploratum. Tutores un- „
cias uſuras ſingulis menſibus inferre debent: „
atque ſimiles uncias (neque enim diſſimiles) „
minimum cujusque menſis idibus referre: „
duodenæ autem unciæ, duodenis menſi- „
bus reſpondentes, abſolvunt aſſem uſura- „
rium, ſeu centeſimam. Ergo γρῦ. Quis novit hominem tam ſtolide ſibi blandientem? Balbutit ex inſanis ſuis, quæ vocat, principiis, quod centies confutatum, exploſum, conculcatum eſt: & gloriatur, ſe confeciſſe negotium. Audiat & nunc, quod res eſt. Tutores rogantur uncias centeſimæ uſuras ſingulis menſibus inferre: duodecim autem unciæ centeſimarum, duodenis Calendis vel menſibus reſpondentes, abſolvunt centeſimam toto anno unam: ergo quotannis centeſima pars ſortis vel nummus unus in centenos uſura illis ſtatuitur. Hoc verum eſt, confeſtor. Neceſſe eſt ſummam valde grandem „
fuiſſe. Si *locuples aquila*, ſi *magni centuriones*, ſi primipilarium, non modo funera plebs detinuit, donec hæredibus extorquerent pecuniam ad gladiatorium munus, ſed & teſtamenta atque emerita inhiarunt maligni Cæſares, quid miratur præfectum legionis fuiſſe locupletem? Quid autem noſtra, grandis an parva fuerit? Non potuit habere prædia, unde reficeretur, quo citra illius pecuniæ reditum aleretur pupillus?

80 In postremis Scævolæ verbis habetur: *Respondi, si secundum voluntatem defuncti elegissent usurarum præstationem, neque pupilli nomine in fœnus dedissent, id præstatur, quod testator voluisset.* Verbo significavi, videri Scævolam scripsisse: *præstaturos.* De hoc ita judicat Criticorum obscurissimus: Sed pariter
« vapulat IC. Scævola: nam juxta suum illud
« Vre seca, pro *præstatur* in ipsa lege substituit *præstaturos.* Et hic barritus est barbaricus, non inspecta causa, cur fiat, clamare, quod ne quidem fit: tanquam non liceat usquam corrigere librariorum errata, & vapulent auctores, quibus suum redditur: quum si loco & tempore id tentetur, laudem pariat; si cedat infeliciter, non sufficiat aperire rictum & intonare, nisi meliora docueris. Quando igitur Grammaticam ejurat, consulat usum loquendi: utrum is ferat, *si elegissent, neque dedissent, id præstatur*, an, *id præstaturos?* Annon idem requirat, si maneat τὸ *præstatur*, præcedere: *si elegerunt, neque dederunt?* Videat etiam quomodo loquatur Jurisconsultus ea in ipsa lege: *Respondi, si & administrationem Mario dedisset, non recte solutum.* Et, *Respondi, si provincialis contractus esset, non pertinere.* Item, *Respondi, si manent res pupilli, vindicari ab eo posse.* Quæ omnia infinitivo modo pronuntiantur. Simili inscitia Accursium ait suffragium
« dicere non potuisse, nisi vapularet. Quasi non

liceat

liceat dividere sententiam alicujus,& probare partim, alia abnuere. Ille vero ne intellexisset quidem Accursium in exemplo subjecto, nisi nos monuissemus, quo respiceret. Cæterum si, quod notamus, non jure reprehensum est, proferat rectiora: sin jure, compescat protervum os, aut ipse vapulet.

81 Ad Senecæ locum par est & inanissima λογοδιάῤῥοια. *Usuram haud millesimam* & Scaliger minimam, Lipsius subdubitans & Salmasius non dubie ipsum interpretantur fœnus unciarium, quo duodecima vel uncia centesimæ menstrua, anno vertente una centesima pars sortis usurarum loco cedebat. Hoc genus quæstus ille censet esse τῶν ἀδυνάτων. Ostendi & homines micropsychos ac tenuis rei augendæ cupidos potuisse non præterire jacentem in luto nummum atque hujusmodi capturas sequi. Ostendi munificos quoque ac largos & locupletes potuisse, ut nummo sestertio prædia & gemmas vendebant clientibus atque amicis, ita cum iisdem nomina pactis unciis usuris facere. Contra ille ὅλῳ θυλάκῳ, non solos capitecensos esse avaros, & omnes avaros esse suspicaces, nec parvo plerumque contentos, & interdum infimæ conditionis hominibus accessus haud difficiles ad magnates, & fingi casus, qui nunquam exstiterunt, & alia plurima, quorum piget vel meminisse: adeo garrula & nullius usus sunt. Rogavi

K defi-

definiret mihi & explicaret ex suis principiis
millesimam usuram. Nam si centesima est as
usurarius & simpliciter duodecim in centum
annui, *millesima* erit decies duodena in centum,
" quia millesimus decies centesimus. Ille negat
" Logicam colligere, millesimam usuram effi-
" cere decies centesimam, quia eadem sit ter-
minatio. At non Logice modo, sed & Arithme-
tice, quæ multo certior est quam Logice,
nihil illæ quidem nescio quam terminatio-
nem, nihil Andabatæ imperatoris principia
moratæ, sed ipsi naturæ rerum servientes col-
ligunt mille esse decies centena. Pag. 71. &
72. torquet se in omnes formas, ut inveniat
aliquid, cur Seneca *millesimam usuram* pro
minima dixerit: cur ita ex usu loquendi po-
tuerit dicere, ne tentat quidem. Et quod est
" subtilissimum: Non dicit vero eum fœnera-
" tum fuisse usura haud millesima, sed ob eam
" non solutam, clamasse. Cui vero solvuntur
usuræ, nisi qui fœneratus est? Utrum fœne-
ratores patiebantur sibi solvi usuras per quæ-
dum intervalla & spiramenta, ita ut non cla-
marent, si millesima earum pars ad diem so-
luta esset? an quovis mense totum exigebant,
quod debebatur? Certe qui nihil donat, nihil
remittit, ut ipse de illis loquitur, non tan-
tum temporis donat.

" 81 Aliud acumen: Forte fœneratores, præ-
" ter usuras grandiores, stipulabantur creditæ
fortis,

ſottis, quando reſtituenda eſſet, additamen- „ tum exiguum, velut fœnuſculum. Sit hoc, „ quod nihil eſt: cur tamen aut unde hoc additamentum vocari potuit *uſura milleſima?* Deinde, illa *milleſima uſura* per vadimonia potuit vindicari: hoc additamentum quibus interdictis? Id dici *acceſſionem creditæ ſortis* „ nemo mirabitur, ſi vera ſunt, quæ Grono- „ vius in Mantiſſa adverſus Salmaſium diſputat „ p. 108 & ſeq. Non cervicem tantum equinam humano capiti, ſed quidvis cuivis jungit hic pictor. Diſputabam illic, quibus in locis veterum *fœnus* ſignificet ipſam ſortem creditam, non autem acceſſionem creditæ ſortis vel uſuras. Ille dicit quod nusquam eſt, niſi in ipſius portentifico capite, poſſe vocari acceſſionem crediti, ſi vera ſunt, quæ tum ego diſputavi. Statim autem, ut inſtar puerorum paſſim ædificat caſas, quas deſtruat, hoc quod etiam vocat *fœnuſculum*, eſſe partem crediti minus cenſet probabile, idque ſe demonſtraturum vindicaturumque Salmaſium. Quid autem ad Salmaſium, quid ad me, utrum hoc, nunc primum auditum & in tam infelici officina procuſum, additamentum vocari poſſit acceſſio crediti, nec ne? Huc illi facere videtur ſingularis Plauti locus Pſeud. act. I. ſc. III. ubi Ballio leno Callidoro amatori hoc conſi- „ lium dat. *Amabas? invenires mutuum, Ad da-* „ *niſtam devenires, adderes fœnuſculum:* ſcilicet „

“ uſuris grandibus, quæ ordinario ſolvi ſolent
“ ab iis, qui mutuabantur. Hæc quoque, opinor, lacinia eſt guſtus vicem præflorata & præcerpta ex beatis illis & reſervatis Adverſariis, quæ ſi quando habuerimus, nullas Nugas, nullos Sardos Venales deſiderabimus.
“ Sed ô ſententias capitales! Romæ centeſimæ
“ erant duodecim tabulis introductæ, & ple-
“ biſcito tribunicio pro beneficio pauperibus
“ conceſſæ, & leves habebantur adeo, ut illi
“ rigidi juſti antiſtites neminem audirent de il-
“ larum iniquitate querentem. Itaque jam ho-
“ mines iſtis contenti non erant, nec ferebant
“ moleſtiam pecuniam numerandi aut tabulas
“ conſcribillandi, niſi accederet ſuperpondium,
“ quod ſimul cum reddita ſorte dabatur. Id Se-
“ necæ eſt *milleſima uſura*, Plauto *fœnuſculum*.

Quot Anticyræ, quot hellebori jugera huic malo indies ingraveſcenti ſufficient? Plautus loquitur, ut decet, quam induxit, perſonam: Si tibi cordi erat, nec in loculis aut in arca quî parares, quin circumſpiciebas amicos, ſicunde ad præſentem uſum gratuita concederetur pecunia? aut ſi recuſarent illi, quin ibas ad daniſtam, pollicebare te ſorti reddendæ additurum aliquid uſurarum? te redditurum cum fœnore? Hoc eſt, quod ibi dicitur. *Fœnuſculum* nihil eſt aliud quam fœnus, vel ſi ſit graviſſimum: ὑποκορίζει enim ad minuendam invidiam, blandeque ac tacite inculcat adoleſcenti,

ſcenti, pro leviculo æſtimandum quantumvis, dummodo amores ſuos redimat. Duos modos parandæ pecuniæ ad tempus conjungit, mutuum gratuitum & fœnebre, ſine ullo alio additamento : ut Cicero quum Laconem illum præſtat loquentem, ſe gratias habere legiſlatori, qui ipſum ea mulctaſſet pœna, *quam ſine mutuatione & ſine verſura poſſet diſſolvere.*

82 At alia miſeria : hoc etiam videntur innuere Impp. in l. 11. Cod. Theod. de Uſuris: *Quicumque ultra centeſimam jure permiſſam quidquam ſub occaſione neceſſitatis eruerit.* Scilicet ignoraverunt, quid eſſent centeſimæ & unciæ uſuræ, quid centeſimæ & ſextantes uſuræ, quid centeſimæ & quadrantes, quid centeſimæ & trientes, quid centeſimæ & quincuntes, quid centeſimæ & ſemiſſes &c. quid denique centeſimæ binæ aut ternæ. Horum enim eſt aliquid, quod ſub occaſione neceſſitatis erui ſignificant imperatores. Rurſus callide, ut putat, Sed nihil definio. Εἰκότως δέ σου, ὦ „ πολλὰ περιττῶν· quid eſt enim in his commentis, quod ſperare poſſis te cuiquam approbaturum? Sed hiccine eſt, cui primum numerum exacte penſitandorum modo fecit, doctæ & ingenioſæ Salmaſii ſuſpicioni me parum tribuere? Quanto certius habebimus vana & ſtolida eſſe, quibus ipſe inventor, præceps alioquin & temerarius & quidvis adfirmandi

negandive pro libidine, τοῦτε κρείττονος καὶ τοῦ ἥττονος jactator parum tribuit? Sed statim corrigit, quod timidius profabatur: ut agnoscas in eodem diversissima vitia (quæ valetudini mentis adsignat in Caligula Suetonius) summam confidentiam & contra nimium metum: & quam vere Hippocrates τὴν ἀπειρίην
" dixerit δειλίης καὶ θρασύτητος τιθήνην. Suffi-
" cit, inquit, evictum esse, Usuram vix mille-
" simam à fœnore unciario toto cœlo distare. Vix elocutus est, se nihil definire, & statim, certum esse pronunciat id, de quo nihil definit. Ubi autem evictum est? quando? quomodo?

83 Orationis reprehendendæ, perinde ut omnis hujus litis, ab ipsius procacitate initium est factum. Postquam illam quoque legem certaminis accipi & se inferiorem videt, tropæum id Grammaticum est. Ego vero ita sentio, qui se Philologicæ veritatis quæsitorem, qui de Criticorum familia, quamvis obscurissimum, profiteatur; qui ad materiam ex antiquitate Romana petitam lectu & arbitratu suo disputet, atque in ea plus aliis vidisse confidat; qui eloquentiæ doctoris personam ultro ambierit, susceperit, gesserit; qui se orationem pectere scire jactitet; ei sermonem dumtaxat Latinum, ut nunc haberi potest, præstandum, eumque turpiter discedere, si tropæum erigi de se Grammaticum injuria queratur. Præsertim, si is non iterum iterum-

rumque peccet (quemadmodum & diligenter ac ſollicite loquentibus ſcribentibuſque humanitus contingit, ut ſæpe excidant, quæ improbant alioque tempore facile vitant ipſi) ſed ſi tota ejus compoſitio ſit indocta, inficeta, inæqualis, & qua verbis inculta atque impura, qua ſententiis ineptis & male connexis ubique diſſoluta, frivola, ſordida: denique omnibus, quæ non modo Grammatici, quorum oſor eſt, ſed etiam rhetores, quorum contubernalis haberi deſiderat, in ea re caveri præcipiunt, vitiis ſcateat atque affluat. Ejus generis, quum acervi conſtrui poſſint ex paucis illis paginis, quibus me invaſit, perpauca attigimus: ille ex omnibus quatuor loca vindicat. Quam ſtrenue, videamus.

84 Quæritur, an Latine dicatur: *Quum hoc ita ſit, etenim cur non ſit & illud?* Item, *Hoc fecerunt: etenim cur voluerint facere, ſi Salmaſii vera eſt opinio?* Ille ſemel atque iterum redundans meo judicio τὸ *Etenim* poſuiſſe confitetur; ſolœciſmum feciſſe negat. Audiat, quid cenſeat Diomedes: *Solœciſmus quoque fit modis quatuor, adjectione, detractione, immutatione, tranſmutatione. Adjectione, quum ſupervacuo quid ſententiæ adjicitur.* Capiat mecum, quem voluerit, judicem, annon hæc particula ſupervacua iſtis ſententiis adjecta fuerit. Quid dixiſſet, inquit, ſi illam tam

" frequenter usurpassem, atque simili ratione
" unoquoque capite solet Cælius Aurelianus,
" Medicus antiquus, adhoc accuratus & niti-
" dus. V. C.consulatur vel solum cap. V. lib. I.
" tard. passionum. Primo cur, Tam frequenter? Num quid ego culpavi frequentius, quam par erat, interpositam hanc particulam? Immo, adhibeat una pagina vel decies, dummodo ut illam & adfines, *enim*, *nam*, *quia*, &c. adhibere Latini solent. Deinde taceo de Cælio Aureliano: sed ubi ille simili ratione? Recte utimur hac particula, quoties quod diximus, imus confirmatum: non, quum ex posito argumentamur. Hoc posteriori modo iste; priori semper Cælius. En exempla ex eo ipso capite, quod nobis objectum est. *Sed hæc quidam discernunt, communibus propria jungentes: graves etenim, inquiunt, somni magis epilepsiam fore significant.* Mox: *pulsus parvus atque creber & vehemens. Etenim in epilepsiam declives atque pronos major atque rarus pulsus sequitur & imbecillus.* Iterum: *Patitur autem omnis nervositas* &c. *magis tamen caput. Etenim antecedentes plurimæ querelæ ejus partis existunt.* Et ita per omne caput. Secundum quod tuetur, est *jugeri* dictum in nominativo plurali. Ille monstrum monstro protegit: cur non & *jugeres*, inquit: utrumque juxta mea
" principia æque verum atque *jugera*. Taliane
" habet principia, qui toties consuetudinem
lo-

loquendi ingerit? Agnosco hominem Grammaticis præsidiis, fulcris, tibicinibus destitutum. Tertium erat, *collocare* vel *dare ad usuram*. Defendit ille se veteris Grammatici auctoritate, qui ad Horat. 2. epodon etiam dixerit *ponere in usuram*. Quis autem vetus ille Grammaticus? Non Acro, cujus hæc verba: *IDIBUS] Tanquam eum pro fœnoris lucro jam recepta pœniteret, ita recollectam Idibus, Calendis properat commodare. PONERE] Deponere.* Non Porphyrion, cui sic est: *Exigit, inquit, à debitoribus pecuniam comparaturus prædia, cogitans jucunditatem vitæ illius, quam in rusticis laudat, sed rursum stimulatus cupiditate pecuniarum quærit eam fœnori dare.* Non Cruquianus, apud quem invenio: *PONERE, deponere, in fœnus dare.* Hoc si prodesse sibi credidit, cur non potius Plautum aut Varronem aut Scævolam invocavit, quibus *dare in fœnus, quæritare argentum in fœnus* dicitur: aut Tacitum, cui *fœnus in usuras extendere?* Sed horum nemo dixit *collocare in usuram* vel *dare ad fœnus*, aut *ad usuram*. *Certum as habere*, quod quartum fuit, errato excusat operarum, quia num. 11. legatur as usurarius. Sed hic alieno ore loquitur, nempe Hotomanni; illic suo. Si cui tamen hoc purgatum videbitur, superest abunde, quod substituamus. Etenim ne jejunum & parum ornatum esset tropæum nostrum, ipse illud egregie his Vin-

 diciis

diciis instruxit: & me poscere auctores docuit.

85 Velim igitur monstret mihi τῆς βαρβαροφωνίας medulla & solœcissantum Siren, quem secutus sit in illo pag. 52. *Hactenus conjectura mea cum suis paria faciunt.* Et p.58. *tam liberalis ero, ut suis fautoribus ultro adjiciam Budeos, Brissonios.* Et pag. 77. *Iudicent qui hæc legent & mea cum suis contendere possunt.* Horum mihi det auctores: ut & illius pag. 1. *pelves profundere*: nam *effundere pelves* quid sit, scio; *profundere pelves* nunc primum audio. Sic pag. 8. *procurare famam* pro comparare, adipisci. Pag. 12. *deducere aliquid prolixe*, pro multis de aliqua re agere. Pag. 16. *audax adversarii assertio* pro sententia, opinione. Et iterum pag. 16. *quod mihi coincidit, imo coincidere debet.* Tum illud bellum *Ratione*, pag. 16. *Centesima potuit ordinarium fœnus fuisse juxta duodecim tabulas ratione omnium contractuum*: & *ratione cujuscumque licitæ negotiationis Iustinianus usuras besis permisit.* quum vellet dicere, *in contractibus*, *in licita quacumque negotiatione.* Sic p. 18. *Romanæ saltem reipublicæ ratione favere deberet* Dio. pag. 48. *Idem contendo ratione fœnoris unciarii.* p. 70. *Ætates Latini sermonis ratione distingui debent.* Cupio scire, cui hoc bono auctori ante istum placuerit. Tum *seponere conjecturas*, pro facere, quis dixerit, ut cum ille pag. 16. *Interim seponere tuto mihi licet*

cet hasce conjecturas. Præterea qua syntaxi: *ea modestia, ut, cum forte hunc liberius notare potuissem, contentus tamen fui*, p. 4. Item pag. 22. *Fingamus Titium accepisse à Cajo* &c. *Cajus autem voluerit:* pro Titium autem voluisse, vel, si Titius voluerit. Sed & τὰ *Quod si*, quis sic adhibuerit, ut noster pag. 5. *Hoc scio, quod si iis sisteretur* &c. *commendandum esse:* & pag. 8. *Quis fando unquam audivit, quod si fuerit*, &c. *leges definivisse.* Item, *tam diu quam*, pro *tam diu, donec*, ut pag. 76. *auctorum loca tam diu in equuleo torquentur, quam similem explicationem in speciem admiserint.* Super hæc, cui tam lepide redundarit τὸ *vel*, ut huic pag. 22. *quis voluerit tantillo vel pecuniam suam collocare, periculum sustinere* &c. Tum quis tam bene dicerit doctrinam de Oppositis, ut diceret: *quo centesima opposite ad fœnus unciarium permissa in urbe fuerit*, pag. 37. Quin etiam, cui *mutuare pecuniam* fuerit mutuam dare, ut nostro pag. 39. Cui *discursus* pro scripto, quod lego pag. 55. *ut in toto hoc discursu agit.*

86 Sed quæ finis erit, si omnes colligam corruptissimæ dictionis nævos? præsertim, quum paullo politiorum sit nemo, cui non manifesti passim incurrant. Hic tamen notavit sibi fascinantibus illis oculis, in quo mihi pares redderet dolores. Scripsi enim de homine, verba ejus illudens: quanta, qui somnios no- „ stros aucupatur & quadrijugum verum per „ lan-

“ lancem & licium concipit, in ſcribendo aut
“ veret cum vigilantia aut cum veritate vigilet.
“ In hæc ille: Certe ſi viveret Priſcianus, hæc
“ non intelligeret. ex Gellio licet ſciamus, quid
“ ſit *furtum per lancem & licium.* Ac fortaſſe non
“ intelligit ipſe, qui ſcripſit. dum moroſe Tul-
“ lianæ elegantiæ & Liviano nitori Aboriginum
“ jus & Saliorum hymnos intexit, Oedipo lecto-
re indiget. Verum, ſi militi ſuprema ordi-
nanti licuit formulam abolitam jam conſuetu-
dine uſurpare, ὥσπερ νόμισμα ἀρχαῖον ἐκ
θησαυροῦ πόθεν ἀδεσπότου, quæ invidia eſt de
verbis & rebus antiquis diſputantem adverſus
illum, qui ſe pro docto gerat, judicibus non
niſi eruditis, aliquid ex interiore literarum
vetuſtate arceſſere? Priſcianus quidem, ſi vi-
veret, ſciret me joco, non ſerio, agere, &
hominem doctis deridendum cum ſuis verita-
tum quæſtionibus & meæ dormitionis anim-
adverſionibus propinare: qua in re neſcientem
verba valere ab uſu vulgari remota, juberet
ille Plautum inſpicere, multa fingentem ri-
ſus gratia, quæ ab ſeria oratione abhorrent.
Sciret furtum *per lancem & licium concipere*
nihil eſſe aliud quam quærere aut quæſitum
deprehendere. Sciret Ennium ceciniſſe: *ſatin
verant vates ætate in agunda.*

87 Sed ſupereſt latebra: Inſulto ut philo-
“ ſopho. Ego vero nec philoſophiæ unquam
nec philoſopho cuiquam inſultavi. De iſtis,
qui

qui ſibi non niſi barbare philoſophandum cenſent, audiat, quid ſentiat philoſophus M. Tullius lib. II. Tuſculanarum: *Eſt enim quoddam genus eorum, qui ſe philoſophos appellari volunt, quorum dicuntur eſſe Latini ſane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim: ſed quia profitentur ipſi illi, qui eos ſcribunt, ſe neque diſtincte, neque deſtribute, neque eleganter, neque ornate ſcribere, lectionem ſine ulla delectatione negligo. Quid enim dicant, & quid ſentiant ii, qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipſi non laborant, cur legendi ſunt, niſi ipſi inter ſe, qui idem ſentiunt, non intelligo.*

88 Reſtat unum, ut noſcamus, quas ille literas interiores cenſeat, quaque ratione & via in addiſcendis illis ſibi utendum exiſtimarit. Ita fert hominum natura: facile noſtri ſimiles imaginamur & fingimus: quibus virtutis ineſt indoles, pleroſque non malos credimus; quo autem quisque deterior, eo pauciores ſperat inveniri probos: & qui de moribus alienis judicat, ſuos in conſilium adhibet. Sed nemo in hoc genere intemperantior: quemcumque videt, obſtat occurritque ipſe ſibi, & alios per mediam pellem ſuam intuetur. Itaque quum non niſi invidia, maledicentia, contumelioſus animus, & quosvis laceſſendi lædendique libido, obtrectatio & ingrata

grata voluntas erga auctores ſuos, cœca & præceps temeritas, πολυπραγμοσύνη moleſtiſſima, frons pudoris expers, quæſitiſſima ὑπόκρισις & omnia fucata perpetuaque vitæ hiſtrionia, ſuſpicax & maligna interpretatio innocentiſſimarum cujusque actionum & cogitationum & ex ſuſpicionibus odium, eruditio ἐπιπόλαιος, perfunctoria, vix ingenuo digna, & tamen omnia promittens, perſuaſio ſcientiæ & venditatio immodica & arrogantiſſima, gloriæ inſolentes ubique, & verborum triumphi, ubi maxime & miſerrime victus & captus tenetur, illecebræ ad juventutem ab ſolidis ad inania convertendam, collegas refrigerandi calumniis & quamvis amicos inter ſe committendi ſuſurris artificium, avaritia ſpeciem contempti quæſtus induens & quod recta via recuſat, id duplum per pſeudothyrum invitans, quos & plures hujusmodi Furiarum ſtimulos additos habet atque infixos, πρεσοκαρήνους, ποικιλοκαρδίους, ὑπαγκαλίους, ὑποκολπίους, ἐνδομύχους; quum igitur, ut occœpi dicere, non niſi hæ ferales ſpecies oculis ejus oberrent, perpetuo laborat hoc morbo in judiciis de aliorum perſona faciendis, ut his attribuat, quæ in ſeſe invenit: nec certior eſt ratio deprehendendi hominem, quam ſi aptes ei, quæ pingit in illis, quos injuria inſectatur: ſemper enim ab ſe formam & colores ſumit. Hic igitur etiam pulcre ſe prodit ac detegit, quum

neſcio

nescio quos surfurosos Criticos ita progredi scribit: Singulares aliquas voculas & locutio- » nes, nomina quoque propria apud auctores » observant: ea in indicem redigunt. Noli pu- » tare, hunc ludium aliam quam suam ipsius personam agere. Hoc nimirum unum fecit ipse, & hoc facto surfurosis se Criticis immiscuit. Hoc clamant Volusianæ chartæ, quibus bibliopolia jamdudum gravavit, nihil aliud hominem in studiis humanioribus præstitisse, nisi quod singulares aliquas voculas, locutiones, proverbia collegit & in numerato habet: sed quid ista sonarent in ore Romano, ubi proprius illorum locus ac sedes, quibuscum conjungi, à quibus separari & abesse debeant, hoc observare insuper habuit: quod ostendit passim inepte & locis alienissimis eadem inculcando: ut omnium rerum, morum, hominum, sermonis, historiæ veteris imperitissimum vel ipsis his Vindiciis se probavit. Nec mirum est ignorare res Romanas, qui (ut Circes Sophistices poculo ebrii & in eadem hara producti omnes) totam Græcam & Romanam antiquitatem neque rerum neque scientiæ numero ducat; quæ antiqua sunt, facere ad doctrinam inficietur; Criticum seu Grammaticum & Reale pro distantibus toto genere, ac tantum non pro contrariis inter se repugnantibus, nec commune quidquam ferentibus, habeat. Quæ sequuntur, superant ,,

sane

"ſane captum ejus, Sollicitare varias lectiones
"& bibliothecas ad ſuffragium vocare: ſed redit ad ſuum illum regium morbum, primo, quum, quod laudi eſt, per quod meliori ſeculo vivimus, & priſcos auctores, dicendi magiſtros, ſinceriores habemus, & omnia ſtudia cultiora ſunt, infamat; deinde quum addit,
"MSS. licet nunquam inſpectis: hic enim iterum alios videt in fallaci ſui ingenii ſpeculo & ex ſua fide alienam æſtimat. Quemadmodum etiam, quum meminit locorum obtorto collo tractorum & in eculeo tortorum: ſcit enim, quid Livio, quid Plauto, quid Horatio, quid Senecæ, quid Scævolæ, quid Imperatorum conſtitutionibus nuper fecerit.

89 Perſequuti ſumus omnia, de quibus moneri ſtudioſorum hujus controverſiæ disceptatorum intereſt. Quæ præterea ὡς ἐξ ἁμάξης deblaterat, flocci facio: neque enim vel ſi dignus iſtis ego, ille in meliore cauſa & fœnus unciarium erit centeſima. Sed etiam aut palam ementita ſunt; in his, quæ ipſum in ſeſe admiſiſſe conſtat, ego ſemper procul habui: aut honori mihi ducunt prudentes, quæ vituperat: aut media & innocenter facta in pravum maligniſſime detorquentur. Iterum dicam, ut ringatur & rumpatur, hæc alto vultu contemnimus, confiſi ſatis moribus noſtris & judiciis bonorum. At ille exiſtimationis ſuæ, ſi quid ejus reliquum fecerat ſibi, plauſtrum per-

perculit, tam temere & inconſiderate, tam infeſte atque inimice, tam minaciter & glorioſe aggreſſus, in quo nil niſi ignaviam ſuam publicaret. Expoſita in theatro & denudata eſt hominis ambitioſiſſimi infantia in illis ſtudiis, quæ docere auſus eſt, antequam didiciſſet, & in quibus & vulgo & ſibi mire jamdudum placuerat. Hanc ille veritatem, dum quaternas quærit, unam omnibus certiorem, & Hercule dextro & communi ſatis Mercurio, invenit, atque orbi literato patefecit. Eat nunc & conquirat omnes rumuſculos, fabellas, auditiunculas: & his referciat, quod profana Eleuſin parturit reſcribenti, ſi quis non tacitus hujus Fimbriæ ferrum recipiat; ſuas Ridiculogrammaticoſycophanticas Vindicias; ſua Adverſaria, in quibus utramque paginam facimus; ſuum adverſus Critica mangonia prolixi libri prolixum malum; ſuam æruginem adverſus inſtitutionem auream: non abolebit notas, quas ipſe ſibi inuſſit, ego tantum oſtendi. Interim aut tacitus fruar in barbariæ petauro cernuantis inſania, aut ſi quod iterum ciebo bellum, perinde ut hoc prius, non adverſus narratiunculas, ſed adverſus unicam hominis inſcitiam militabitur.

L AD-

ADDENDUM

Mutatis exinde numeris.

41 Es Τροίην πειρώμενοι ἦνθον Ἀχαιοί· tentando M. Tullius Archimedis sepulcrum, civibus quoque ignoratum, reperit: tentando, quod ad Calendas Græcas futurum putabat iste, nos cum Deo benevolente nobile illud eruimus Senatusconsultum, quod centesimas Romæ legitimas fecit, etiam, si quos advertit antehac, non nisi confuse atque in tumultu admonens, eoque monstrantibus non creditum. Nunc illo, dum sponsione, quam ultro tulit, irretitus contátur, fidem perdat an rem, omisso, quod etiam facio libentius, tecum, bone lector, paullisper rationem habere volo, ut cognoscas, quas & alii excellentes homines circa legem Gabiniam & hoc Senatusconsultum frustrationes dederint, & ne, quia forte alibi καλῶς ποιῶν vestigia illorum pressisti, lippos hic oculos cæcis in foveam sequaris. En quid exciderit præcipuo jurisprudentiæ Romanæ interpreti
“ in quarto ad Africanum: Videtur, inquit,
“ lex Gabinia curiositatem desiderasse in credi-
“ tore, dum vetuit jus dici de *pecunia sub usu-*
“ *ris sumpta per versuram.* id est, ut ea pecunia sol-

ſolverentur uſuræ alii debitæ. qua ratione fit, ,, ut uſurarum ſolutarum uni uſuræ debeantur ,, alteri. quod jus non patitur, ne inopes uſuris ,, obruantur. *Verſura* igitur fraus eſt hujus juris, ,, quæ ne fiat, ac proinde, ne creditor jus cre- ,, diti amittat in mutuando, diligentior eſſe de- ,, bet. Hic mirificus & multiplex verſatur error. *Verſura* non eſt, quod ille opinatus eſt, ſed nihil aliud quam mutuum fœnebre: ſomnium eſt legem Gabiniam vetuiſſe jus dici de pecunia ſumpta ſub uſuris, ut alii creditori uſuras debitas illa ſorte ſolvas: nuſquam legimus hoc unquam Romæ legibus obnoxium fuiſſe. Sed & vix eſt ut uſpiam terrarum eſſe poſſit: *neque* enim *debet ille, qui dat, quo ille, qui accipit, conſumat, quærere*, ut egregie Cicero pro Rabirio. Sed in has fallaces cogitationes conjecit eum lapſus plurimorum, qui non diſtinguebant inter τὸ *verſuram facere* & τὸ *verſura ſolvere*: quum *verſura ſolvere* ſit mutuo alicunde accepto ſolvere debitum, ſive illud ſortis, ſive uſurarum, ſive factis nominibus, ſive ex emptione præſenti, ſive ex promiſſo, ſive undecumque ſit: *verſuram facere* autem argentum accipere fœnori, mutuum ſub uſuris ſumere. Quod ſatis evicit Salmaſius ad Tertullianum de Pallio, & in hujus commentarii defenſione, denique cap. VII de M. Uſur. Terentii, Ciceronis, Nepotis, Taciti locis. Et addi facile plura poſſunt.

Pro Fontejo: *Hoc prætore oppressam esse ære alieno Galliam. A quibus versuras tantarum pecuniarum factas dicunt?* Ergo *versuram facere* est *facere æs alienum*, quacumque in re id æs occupes. Pro Flacco: *In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus: duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura aut tributo.* Hieronymus epist. XXVII de Paulla: *Liberalitas sola excedebat modum: & usuras tribuens versuram quoque faciebat, ut nulli stipem rogantium denegaret.* « Marianus Victorius: Æs alienum alieno dis- « solvebat ære, quod ita creditor non aufera- « tur, sed commutetur potius vertaturque. Immo quum sat nummorum præ manu non esset, usuris præstitis sumpsit mutuum, quod largiebatur egenis. Terentii locum imitatus Lactantius lib. II. de Orig. err. cap. IX. *Igitur ortum rerum tribuis naturæ, ac detrahis Deo. Cur in eodem luto hæsitans versura solvis?* Ubi juxta pertinaciter edunt *versuram solvis*, quod Latinum non est.

42 Vide autem, clarorum hominum offensæ quantum noceant, nisi castigentur. Dionysius Petavius, vir multis doctrinis nobilis, probaturus contra Salmasium, *versuram facere* esse aliud quam mutuam pecuniam sumere, & quidem mutuaticia pecunia vetus nomen expungere, Cujacii pronuntiatum accipit quasi certum & indubitatum alicujus veterum oraculum, & ex eo argumentum petit

in

in Mastigophoro secundo, cui respondere neglexit Salmasius. Gabinia lex, ait, vetuit *jus* „ *dici de pecunia sub usuris sumpta per versuram*: „ qua lege cautiores sunt facti creditores, ne pe- „ cunias crederent iis, qui ad usuras persolven- „ das illis uti vellent. Ita Cujacius ad Africanum „ tract. IV. An tu *versuram* in illa lege putas esse „ simpliciter mutuum vel fœnus? Et quid erit „ *pecuniam sub usuris sumere per usuram?* quid „ absurdius? Certe nihil est absurdius, si constat illis verbis conceptam fuisse legem Gabiniam: quod Cujacius absque ulla veterum auctoritate tradidit, & hic sola Cujacii fide repetivit. Utrum in lege Gabinia vox *versura* posita fuerit, nec ne, ignoramus: si vero posita fuit, haud dubie significavit simpliciter mutuum vel fœnus. Pergit: Deinde Gabinia „ lex non prohibebat usuram, multo minus mu- „ tuum, sed eas usuras, quibus ad alias solven- „ das sese debitores obstringebant. Immo lex Gabinia prohibebat Romæ fœnori provincialibus dari, provinciales accipere. Tum, Ea „ lex centesimas permittebat. Immo ne men- „ tionem quidem habebat centesimarum, quantum de illa scimus; centesimas autem perpetuo fœnore legitimas inter cives Romanos constituit illud Senatusconsultum *Sulpicianum* vel *Claudianum*, sive utroque nomine appellandum est *Sulpicianum Claudianum*, ut dicitur *Lex Licinia Sextia*, *Lex Papia Poppæa*, *Lex*

Villia Titia. Adducit verba Ciceronis: *Salaminii cum Romæ versuram facere vellent, non poterant, quod lex Gabinia vetabat.* Addo ego: *quod ex syngrapha jus dici lex Gabinia vetaret.* Tum: *vetabat autem lex jus dici de ita sumpta pecunia.* Hinc colligimus sententiam & vim legis Gabiniæ fuisse, ne provincialibus Romæ versuram facere, id est, mutuum sub usuris sumere, liceret; si fecissent, ne ex tali syngrapha jus redderetur: formula vero eadem verborum fuisse illam legem, quis pro certo audeat adseverare?

43 Plinium quoque suæ opinionis auctorem dederat Salmasius, lib. XIX. cap. IV. *Pars eorum ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam, atque non Indicum piper quæsitum, quæque trans maria petimus.* Hæc sic " explicabat Dalecampius: Ut in versura muta- " tur creditor, pecunia vero semper debetur, " ita quum oleribus utimur aromatum loco, " quod delectat, diversum est, voluptas eadem. " Obligat se, qui aromata magno comparat: " *versuram facit*, qui eorum loco in cibis adhibet olera vilia. Cur non potius apposuit Terentianum: *Tum annona cara est. quid dicam aliud, nescio?* Non enim magis aliena dixisset, & magis intelligeretur. At Salmasius: Ut pi- " per Indicum & condimenta trans mare nascen- " tia sibi compararent gulæ proceres, cogeban- " tur plerumque *versuram foris facere*, hoc est,

pecu-

pecuniam aliunde mutuari. At homines frugi ,, & ſobrios, qui condimentis in horto ſuo na- ,, ſcentibus erant contenti, *domi verſuram facere* ,, dixit eleganter Plinius, quaſi qui domo ſume- ,, rent, non ex aliena arca, quo cibos ſuos con- ,, dirent. Contra Petavius eum locum ſibi prodeſſe cenſet. Eleganter ille, ait, *verſuram domi* ,, *facere*, id eſt, ab horto fœnerari ſcribit eum, ,, qui, ut gulæ, tanquam δανειστῇ ſatisfaciat, non ,, ab alio, quam ab horto ſuo, mutuum accipit: ,, ita *verſura* proprie eſt creditoris mutatio. Lepide adinvenit alterum creditorem gulam, alterum hortum. Tantos viros in re tam liquida tantopere hallucinatos! Hoc immo vult Plinius. quod pars olerum præſtat vicem condimentorum, eo intelligi, priſcos Romanos ab ſeſe & ex hortis ſuis ſumpſiſſe, quo indigebant; non ab Indis & gentibus transmarinis mutuatos. Ad condimenta, quæ præſtat hortus, reſpicit Plautus in Milite a. II. ſc. II.

Nam mulier olitori nunquam ſupplicat, ſi qua
eſt mala:
Domi habet hortum & condimenta ad mores
maleficos.

Comparat hortum & fœneratorem hactenus, quod ab utroque capitur utendum, quod imperat neceſſitas. Illi domeſticum habebant fœneratorem hortum, à quo *verſuram faciebant*, hoc eſt, unde neceſſaria mutuabantur: ut à creditore ſumimus mutuam pecuniam,

qua egemus: externum neminem appellabant. Nulla alia in re conferuntur hortus & fœnerator, quam in copia & datione, quodque ab utroque accipiebatur: nulla alia in re prisci Romani, de quibus loquitur, & ὁ δανειζόμενος, quam in indigentia & sumendo, quodque utrique accipiebant. Idem proverbium est apud Senecam lib. v. de beneficiis cap. VIII. *Vt concedam aliquem à se accipere beneficium; dum dat, & recipit: ut concedam aliquem à se accipere beneficium; dum accipit, reddit. Domi, quod ajunt, versura fit, & velut lusorium nomen statim transit.* Ubi similiter Lipsius Donato se lactandum dedit. Refert Seneca dictum Catonis cap. præcedente: *Quod tibi deest, à te ipse mutuare*: & inde appellat *Catonianum creditorem* epist. CXIX. *A te ipse mutuare*, est, *domi versuram facito*. Videtur autem hoc proverbium ortum habuisse in iis, quæ inter maritum & uxorem, vel dominum & peculiosum servum gerebantur. Tale auctoris Dialogi de corrupta eloquentia: *Quanto autem pulcrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem?* Potuisset eodem sensu dicere, *domi versuram facere*.

44 Imbiberat eandem Cujacii opinionem Simeo Bosius in lib. v. ad Atticum, quum scriberet *versuram* multo magis quam *usuram* legibus Romanis vetitam fuisse. Contra sciendum

dum *versuram* non fuisse vetitam, nisi quum usuram, hoc est, eodem tempore: nam quum *versuram* dicimus vetitam, significamus vetitum mutuari sub usuris; quum *usuram*, vetitum pro usu mutui stipulari usuras: quæ duo eodem recidunt. Addit *versuram facere* esse „ per argentarios solvere. Id vero non est solvere, sed obligari, sed accipere, sive aliquid aliud eo solvere velis, non utique usuras, sed vel sortem vel quodvis debitum ex empto, conducto, stipulato; sive quacumque de caussa aliquid expendendum sit, muneribus, voluptatibus, lucro sperato. Deinde non solum ab argentariis, sed à quovis fœneratore, ut Athenienses ab Attico, Cicero à P. Sulla & Julio Cæsare, Ariobarzanes à Cn. Pompejo Magno. Subnectit: Veluti, si, qui cen- „ tum debebat sortis nomine & quinquaginta „ ex usuris, ut utramque summam dissolveret, „ totam mutuaretur ab argentario; ita ut quin- „ quaginta illa, quæ priori creditori usurarum „ nomine debebat, apud secundum creditorem „ sortis locum obtinerent, eoque parerent usu- „ ras: quod ne fieret, lege Gabinia cautum. „ Sed hoc non est *facere versuram: versura solvere* est. Quod si lege Gabinia interdictum erat, cur re tam recenti Cicero scribit ad Atticum lib. V. epist. I. *De Oppio factum est, ut volui, & maxime, quod DCCC aperuisti: quæ quidem ego vel versura facta solvi volo, ne extre-*

ma exactio nominum nostrorum exspectetur. Cur lib. xvi. epist. 11. *Omnia nostra, quoad eris Romæ, ita gerito, regito, gubernato, ut nihil à me exspectes. quamquam enim reliqua satis apta sunt ad solvendum, tamen fit sæpe, ut ii, qui debent, non respondeant ad tempus. si quid ejusmodi acciderit, ne quid tibi sit fama mea potius. non modo versura, sed etiam venditione, si ita res coget, nos vindicabis.* Et est ille, quem Bosius fingit, unus casus gravis. Quoties autem contingit & in primis locupletibus, ut aliquid solvendum habeant, priusquam ipsi sua reliqua redegerint, aut arcam plenam inveniant? quemadmodum Ciceroni, ut significat loco postremum advocato? Illisne igitur quoque non licebit creditorem mutare? Hoc est commercia tollere ex rebus hu-
« manis. Tandem censet legem Gabiniam re-
« spexisse Tacitum, quum dicit: *postremo vetita versura.* Sed comparatis Livii & duobus Appiani locis cum loco Taciti nemo potest dubitare, quin is respexerit plebiscitum Genucium. Eoque festinantius ὁ πάνυ de M. Us.
« p. 292. Quod ait Tacitus de vetita postre-
« mo versura apud Romanos, haud scio an ve-
« rum sit. Sed mox se corrigit: De vetanda,
« inquit, versura rogationem tulisse Genucium,
« nihil est fortasse, quod vetet credi, sed legem
« illam observatam diu fuisse non est credibile.
Certe nihil est, quod vetet: & recte non diu ob-

obſervatam, quod toties nobis inculcandum fuit: etſi ſubinde ex eadem fœneratores ab ædilibus fuerint mulctati. Denique & Fr. Hotomannus hæſit in his ſalebris. Gabinia de uſuris, ait, tulit, ne jus diceretur de iis pecuniis, quæ uſura facta eſſent ſumptæ. ne ſcilicet provinciales homines à Romanis exhaurirentur. nec gravior uſura quam centeſima exigeretur, ſed & præter amiſſam ſortem certe pœnam ſtatuebat. Taceo illud *Vſura facta.* poteſt librariorum mendum eſſe, ut ipſe ſcripſerit *verſura*: ſed ſi cavebatur provincialibus, cur vetantur in univerſum ſub uſuris pecuniæ ſumi? Deinde confundit & hic Legem Gabiniam de fœnore in provinciales Romæ dato; & Senatusconſultum Sulpicianum Claudianum de centeſimis perpetuo fœnore ducendis inter cives.

L E C T O R I.

Ut omnes pueri poſthac rem, quæ doctiſſimos viros tantopere ac toties vexavit, capere poſſint, en tibi deſcriptionem uſuratum ſecundum Romanos ex ipſorum mente lingua Belgica & Gallica expreſſam.

Centeſimæ uſuræ, een van hondert ter maent: maeckt in't jaer twaelf. *Vn denier pour cent par mois. par an douze pour cent.*

Semiſſes uſuræ, een half penningh van hondert ter maent: in't jaer ſes penningen. *Vn demy denier pour cent par mois. par an ſix.*

Quadrantes uſuræ, een vierdendeel van een penningh van hondert ter maent: in't jaer drie penningen. *Vne quatrieſme partie d'un denier pour cent par mois. par an trois.*

Trien-

Trientes usuræ, een derdendeel van een penningh van hondert ter maent: in't jaer vier penningen. *Vne troisiesme partie d'un denier pour cent par mois: par an quatre.*

Sextantes usuræ, een sestendeel van een penningh van hondert ter maent: in't jaer twee penningen van hondert. *Vne sixiesme partie d'un denier pour cent par mois: par an deux.*

Vnciæ usuræ, een twaelfden deel van een penningh van hondert ter maent: in't jaer een penningh. *Vne douziesme partie d'un denier pour cent par mois; par an un.*

Quincunces usuræ, een derdendeel en een twaelfdendeel van een penningh voor hondert ter maent: in't jaer vijf penningen. Want twaelf derdendeel maecken vier geheele penningen: twaelf twaelfdendeel maecken eenen gantschen: sijn t'samen vijf. *Vne troisiesme & douziesme partie d'un denier pour cent par mois. par an cinq.*

Septunces usuræ, een halven deel en een twaelfdendeel van een penningh voor hondert ter maent: seven in't jaer. *Vn demy & une douziesme partie d'un denier pour cent par mois, par an se.*

Besses usuræ, twee derdendeel van een penningh voor hondert ter maent: in't jaer acht penningen. *Deux troisiesmes d'un denier pour cent par mois, par an huict.*

Dodrantes usuræ, drie vierdendeel van een penningh voor hondert ter maent: in't jaer negen penningen. *Trois quatriesmes d'un denier pour cent par mois, par an neuf.*

Dextantes usuræ, drie vierdendeel en een twaelfdendeel van een penningh voor hondert ter maent: in't jaer tien. *Trois quatriesmes & une douziesme d'un denier pour cent par mois, par an dix.*

Deunces usuræ, drie vierdendeel en twee twaelfdendeel van een penningh voor hondert ter maent: in't jaer elf penningen. *Trois quatriesmes & deux douziesmes d'un denier pour cent par mois. par an onze.*

Asses usuræ, eædem quæ centesimæ, een penningh van hondert ter maent: in't jaer twaelf. *Vn denier pour cent par mois, par an douze.*

FINIS.

